

**İNSAN SURESİNİN TEFSİRİ BAĞLAMINDA
İNSAN TİPOLOJİLERİ**

**Hazırlayan
Abdulkakim ÖZTÜRK**

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Mahmut SÖNMEZ**

**TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI
Yüksek Lisans Tezi
İĞDIR/2020
Her Hakkı Saklıdır**

T.C.
İĞDIR ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

İNSAN SURESİNİN TEFSİRİ BAĞLAMINDA
İNSAN TİPOLOJİLERİ

Hazırlayan

Abdulkakim ÖZTÜRK

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Mahmut SÖNMEZ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

İĞDIR/2020

Her Hakkı Saklıdır

TAAHHÜTNAME

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada orijinal olan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yapıldığını bildiririm.

Abdulahkim ÖZTÜRK

ÖZET

İNSAN SURESİNİN TEFSİRİ BAĞLAMINDA İNSAN TİPOLOJİLERİ

ÖZTÜRK, Abdulhakim

Yüksek Lisans Tezi

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Tefsir Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Mahmut SÖNMEZ

Haziran 2020,151 Sayfa.

Kur'an-ı Kerim, bütün insanlara hitap eden, Allah'ın son ilahi kitabıdır. Ondan dolayıdır ki, Kur'an'ın bütün ayetleri evrensel ve bâkidir. Çok derin anlamlara sahip olan bu kitabın surelerinden biri de İnsan suresidir. Bu sure, insanın nereden ve nasıl geldiğini, değerinin ne olduğunu haber vermekle beraber asıl mesajının insanın karakter yapısını oluşturmada da gözler önüne serdiği insan tipleri olduğunu düşünmekteyiz. Kur'an'ın bu surede nazara verdiği insan tipolojisini iki kategoride ele alabiliriz. Bunlardan biri iyi, diğeri ise kötü insan tipolojisidir. Surenin ele aldığı bu insan tiplerine baktığımızda Kur'an'ın oluşturmak istediği örnek insan profilini oluşturmaya çalıştığını anlamaktayız. Bizde bu suredeki insan tiplerini inceleyerek Kur'an'ın örnek profildeki insan tipolojisini nazara vermeye çalıştık. Kur'an'ın bu suredeki örnek insan profili esas alındığında vahyin oluşturmak istediği rol model insan tipolojisinin inşasında önemli bir katkı sağlayacağı kanaatindeyiz.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, İnsan, Tipoloji, Dehr, Cennet.

ABSTRACT

İNSAN SURESİNİN TEFSİRİ BAĞLAMINDA İNSAN TİPOLOJİLERİ

ÖZTÜRK Abdulhakim

Master Thesis Department

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Tefsir Bilim Dalı

Advisor: Dr. Öğr. Üyesi Mahmut SÖNMEZ

June 2020,151 Pages.

The Holy Qur'an is the last divine work of God. All verses of the Qur'an are universal and eternal. Surah İnsan surah also has very deep meanings. This is what man is, where people come from and describes the value. As a result of this creation , tells God how to thank. The purpose of human creation to know God, is to worship him. As a result of this servitude, God Will give them heaven. God has not abandoned any human effort. No man who has rebelled against God, disrespectful, disrespectful. We dealt with human characters in two ways.there are pozitif and negative types. In this process, the model wants a pozitive character. We tried to give an example model human type bty examining the surah. We think that the role model human type that the Qur'an wants will play an importantt role in the construction of society.

Keywords: Quran,Human, Dehor, Heaven, Tipology

ÖNSÖZ

Kur'an-ı Kerim, insanoğlunun benzerini getiremeyeceği Allah'ın mucize bir kitabıdır. Yüce Allah'ın insanoğluna bir emri ve tavsiye manzumesidir. Bin dört yüz yıldır Müslümanlara bir pusula olmuştur. Kur'an içerisindeki ayetler hem dünya hem ahiret saadeti için bir reçetedir. Tarih boyunca O'na inanıp güvenen hiçbir zaman hezimete uğramamış, zaman ne kadar değişse de Kur'an'ın hükümleri her zaman geçerli olmuş ve gerek toplumsal gerekse ferdi sorunlara çare olmuştur.

Kur'an'ın muhatab kabul ettiği insan ise, Allah tarafından eşref-i mahlûkat olarak yaratılmıştır. Her şeyi insana musahhar kılmış ve bunun neticesinde insanlara sorumluluk ve vazifeler yüklemiştir. Çünkü insanın yaratılmasının gayesi, yaratıcıyı hakkıyla tanımak ve onun rızasını kazanmak için ömrünü sarf etmektir.

Akıl ve irade sahibi olarak yaratılan tek canlı insandır. Bu özelliklerinden dolayı insanoğlu, imtihana tabi tutulmuştur. İnsanoğlu bu imtihan sahnesinde özgür karakter tercihleriyle sonunu belirleyecektir. Ya doğruyu, iyiliği tercih edip iyi insan tipolojisine sahip olup ve ebedi mutluluğa ulaşacak ya da kötü insan tipolojisine bürünerek ebedi azaba dûçar olacaktır.

İnsan suresi de insanı ve insan tipolojilerini konu edindiği için önemli bir yere haizdir. Aynı zaman da vahyin oluşturmak istediği fert tipolojisi için bir reçetedir. Bu çalışmayı yaparken elimizden geldiğince modern ve klasik eserlerden, rivayet ve dirayet tefsirlerden faydalanmaya çalıştık. Elimizden geldiğince ilk tefsir döneminden günümüze kadarki öne çıkan eserleri incelemeye çalıştık. İnsan suresinin tahlilini yaparken kendi konumuzla alakalı diğer ayetlerle aralarındaki bağlantıyı kurarak mümkün olduğunca ele almaya çalıştık.

Bu gayeyi gerçekleştirmek için tezimizi bir giriş, üç bölüm olarak tasarladık. Giriş bölümünde konunun daha iyi anlaşılması için insan kavramının kökeni ve kavram alanı, eş ve zıt anlamlıları, Kur'an'da kullanımı konuları üzerinde durduk. Surenin isminin nereden geldiği, ana temasının ne olduğu üzerinde durmaya çalıştık.

Birinci bölümde İnsan suresinin ana temalarını ve bunlara bağlı olan insan tipolojilerinin zeminini hazırlamaya çalıştık. İnsan suresinin kimliğini, adını, sırasını, indiriliş sebebini, diğer surelerle irtibatını, surenin faydasını ve sure içindeki kavram ve

kelimelerin anlamları üzerinde detaylı bir şekilde durmaya çalıştık. Sure içerisinde geçen esma ve ayetlerin irtibatı ve konu bütünlüğünün anlaşılması için terimlerin tanım ve köklerinin üstünde durduk.

İkinci bölümde ise ayetleri tek tek ele alarak tahlil yapmaya çalıştık. Ayetlerin bir biriyle olan münasebetlerine dikkat çektik. İlk ayetler de insanın dünya sahnesine çıkmadan önceki menşeinin ne olduğunu, ona gören göz ve işiten kulak verilmek suretiyle imtihana tabi tutulduğu ve bunun neticesinde insanların mümin ve kafirler olarak iki sınıfa ayrıldıkları bildirilmektedir. Daha sonra bu insanı imtihana hazırladığını ve neticesinde ne olduğunu bildirmektedir. Zalim olanları nelerin beklediğini, Allah rızası için uğraşanların sonunun nasıl bir cennet ve nimetlerle, hizmetçilerle hazırladığını zikretmektedir. Son ayetlerde ise her şeyin tasarrufunun Allah'ın dilemesine kaldığını ve dilediğini rahmetine alacağını, zalime de cehennem azabı tattıracağını hatırlatarak sureyi bitirmiştir. Netice olarak insana sürekli tavsiyelerde bulunulmuştur.

Üçüncü bölümde ise, esas ana konu olduğunu düşündüğümüz insan suresinde, insan tipolojileri ile ilgili başlıklar altında konulara yer verdik. İyi ve kötü insan tiplerine dikkat çekerek, detaylı bilgiler vermeye çalıştık. İnsan kendine verilmiş özgür iradesiyle profilini çizmede özgür bırakılmıştır. Ya kötü yolu tercih edip, kötü bir tipolojiye sahip olur ya da doğru olanı tercih eder ve ona göre amel ederek güzel bir tipoloji kazanır. İnsanın hem dünya hem de ahiret sahnesinde vahyin kontrolünde erdemli bir karaktere sahip özelliklerde kendinin geliştirmesi gerektiği kanaatindeyiz.

Bu yaptığımız çalışmamızda bize her türlü desteği veren ve danışmanlık yapan Dr. Öğr. Üyesi Mahmut SÖNMEZ'e, kendi eserlerinden çokça istifade ettiğim Prof. Dr. Şadi EREN hocama, bu yolda beni hiç yalnız bırakmayan Arş. Gör. Nihat DEMİRKOL hocama ve bu süre zarfında benimle ilgilenen Öğr. Gör. Kamil ATEŞ hocama ve Dr. Öğr. Üye. Mehmet Emin Yurt hocama, benim çalışmam için çok zahmet etmiş olan Doç. Dr. Mehmet Salih GEÇİT hocama çok teşekkür ederim.

Abdulahkim ÖZTÜRK

IĞDIR 2020

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖZET.....	I
ABSTRACT	II
ÖNSÖZ.....	III
İÇİNDEKİLER	V
KISALTMALAR	X
GİRİŞ	1
1.KUR'AN'DA İNSAN TİPOLOJİLERİNE GENEL BİR BAKIŞ	1
1.1.Olumlu/İyi İnsan Tipolojileri	1
1.1.1.Öfkesini Yenmeyi Bilen Tipler	1
1.1.2. Dürüst, Adaletli ve Dengeli Tipler	2
1.1.3. Hoşgörü ve Bağışlayıcı İnsan Tipi	3
1.1.4. Diğergâm Davranış ve İsâr	4
1.1.5. Emanete Riayet Eden İnsan Tipleri	4
1.1.6. Tevazu Sahibi Tipler	5
1.2. Olumsuz/Kötü İnsan Tipolojileri.....	5
1.2.1.Acelecilik ve Acele İnsan Tipi	5
1.2.2. Cimri ve Mala Düşkün İnsan Tipi	7
1.2.3. Ölümsüz Olma İsteğinden Gaflete Dalanlar	8
1.2.4. Hırslı Tipler	9
1.2.5. Ümitsiz (Kanût) Tipler	10
1.2.6. Kendine Yazık Haksızlık Eden Tipler	11
1.2.7. Cahil (Cehûl) Tipler.....	12
1.2.8. Tartışmacı Cedelci Tipler	13
1.2.9. Kibirli Tipler	13
1.2.10. Hilekâr Tipler.....	14
1.3.İnsan Kavramı	14
1.3.1. İnsan Kelimesinin Köken ve Kavram Alanı	14
1.3.2. İnsan ve Ni0syon Bağlantısı	14
1.3.3. İnsan ve İns Kavramı Bağlantısı	19
1.4. Nisyan Kavramının Yakın Anlamları.....	20
1.4.1. Gaflet	20

1.4.2. Sehv	21
1.4.3. Zühul.....	22
1.4.4. Lehv	22
1.4.5.Terk.....	23
1.4.6. Ğamra	23
1.5. Nisyan Kavramının Karşıt Anlamları.....	24
1.5.1. Şuur/ Bilinçli Olmak.....	24
1.5.2. İddikar Etmek	25
1.5.3. Tedebbür Etmek.....	25
1.5.4. Tefekkür Etmek	26
1.5.5. Tezekkür	26
1.6. İnsan Kavramının Kullanımı	27
1.6.1. Kur'an'da Kullanımı.....	27

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İNSAN SURESİ.....	31
1.1 Surenin İsmi	31
1.2. İnsan Suresinin Mushaf ve Nüzul Sırası	31
1.3. İnsan Suresinde Ayet, Kelime ve Harf Sayısı	32
1.4. Surenin Konusu	32
1.5. İnsan Suresinin Mekkî ve Medenî Oluşu	32
1.6.İnsan Suresinin Nüzul Sebebi.....	33
1.7.İnsan Suresi İle Alakalı Rivayetler.....	34
1.8. İnsan Suresinin Kıyame ve Mürselat Sureleriyle Münasebeti	35
1.9. Surenin Önceki Sure (Kıyame) İle İrtibatı	36
1.10. Surenin Sonraki Sure (Mürselat) İle İrtibatı.....	37
1.11. Fazilet Bakımından İnsan Suresi	38
1.12. Sure İçindeki Esmâ ve Ayetlerin Münasebeti	38
1.12.1. Ayet İçi Münasebet.....	38
1.13. Sure İle İlgili Yapılan Çalışmalar.....	40

İKİNCİ BÖLÜM

2.SURENİN TAHLİLİ ve SURE İÇERSİNDEKİ KELİME VE KAVRAMLAR .42	
2.1.Kâinat ve Beşerin Yaratılması (1.Ayet)	42
2.1.1el-İnsan	43
2.1.2 Dehr	44

2.2.Katışık Nutfe ve İnsanın İmtihanı (2. Ayet).....	47
2.2.1 Nutfe	47
2.2.2.Emşac.....	47
2.3. Beşer ve Sorumlu Olduğu İmtihan (3.Ayet)	50
2.3.1. Hidayet.....	50
2.3.2.Sebil	51
2.3.3. Şükür.....	52
2.3.4. Küfür.....	52
2.4.Günahkârlar ve Akıbetleri (4.Ayet).....	54
2.4.1.Selasil.....	54
2.5. Allah'ın Hayırlı Kulları (5.Ayet)	57
2.5.1. Ebrar	57
2.5.2. Şerab	58
2.5.3. Ke's	58
2.5.4. Mizac	58
2.6. Allah'ın Kulları İçin Cennet Pınarı (6. Ayet)	62
2.7. Kulların Allah'a Ahdi (7.Ayet)	64
2.7.1. Nezir	64
2.7.2. Müstatir.....	64
2.8. Sadık ve Cömert Müminler (8.Ayet).....	67
2.9. Rıza-i İlahi İçin Tasadduk Etmek(9. Ayet)	69
2.9.1.Ceza	70
2.10. İstikbal İçin Allah Korkusu (10. Ayet).....	73
2.10.1. Kamtarir.....	73
2.11. Allah'ın Kullarına Ahdi (11.Ayet).....	75
2.12. Cennet ve İpek Libaslar (12. Ayet)	77
2.13. Tahtlar ve Havanın Ferahlığı (13. Ayet)	78
2.13.1 Erike (eraik).....	78
2.13.2. Zemherir	78
2.14. Cennetin Gölgeleleri ve Yemişleri (14. Ayet)	81
2.14.1.Zıll.....	81
2.14.2. Kutuf.....	81
2.15. Kap ve Kadehler (15. Ayet)	83
2.15.1 Fidda	83

2.15.2 Kub (ekvab)	83
2.16. Cennet Nimetlerinin Ölçüsü (16. Ayet)	85
2.17. Saf Zencefil (17. Ayet).....	86
2.17.1 .Zencebil	87
2.18. Selsebil Pınarı (18. Ayet)	88
2.19. Huriler ve Şemaiileri (19. Ayet).....	90
2.19.1. Lü-lü	90
2.20. Allah'ın Sonsuz Mülkü (20. Ayet)	92
2.21. Ehli Cennet ve Ağırlanması (21. Ayet).....	94
2.21.1 Sündüs	94
2.22. Amelin Saadetli Neticesi (22. Ayet)	96
2.23. Kur'an'ın Nüzulu (23. Ayet).....	97
2.24. Vahyin İnişine Sabır (24.Ayet)	99
2.25. Rabbini Anmak (25. Ayet)	101
2.26. Teeccüd ve Tesbih (26. Ayet)	102
2.27. Dünya Gafletine Dalarlar (27. Ayet)	103
2.28. Uyarı ve Tehdit (28. Ayet)	104
2.28.1.Hz. Salih'in Kavmi:	105
2.28.2.Hz. Lut'un Kavmi:.....	106
2.28.3.Hz. Şuayb'ın Kavmi:	106
2.29. Öğüt ve Rehber (29. Ayet)	106
2.29.1.Zikr	106
2.30. Âlim ve Hâkim olan Allah (30. Ayet).....	107
2.31. Allah'ın Merhamet ve Cezası(31. Ayet)	109
2.31.1. Zulüm.....	109

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.İNSANIN YAPISINA GENEL BAKIŞ	112
3.1.İnsanın Yaratılışı	114
3.2.İnsanın İnanca Sahip Olması.....	115
3.3.Zalim ve Cahil Olması	117
3.4. suredeki insan tipolojileri	118
3.4.1.suredeki insan tipolojileri	118
3.5. Olumlu/İyi Tipolojiler	119
3.5.1. Şükredici İnsan Tipleri	119

3.5.2.Hayır İçin Çabalayan İnsan Tipleri.....	120
3.5.3.Sözünün Arkasında Duran İnsan Tipi.....	121
3.5.4.Allah'tan Korkan İnsan Tipolojisi.....	123
3.5.5.Cömert (Eli açık/Ahi) İnsan Tipi.....	124
3.5.6.Sabırlı İnsan Tipi	125
3.5.7.İtaatkâr İnsan Tipi.....	128
3.5.8.Allah'ı Zikreden İnsan Tipi	130
3.6.Olumsuz/Kötü Tipolojiler	131
3.6.1. Nankör İnsan Tipi	131
3.6.2. İnkârcı İnsan Tipi.....	132
3.6.3.Yanlış İtaatte Bulunan İnsan Tipi	133
3.6.4.Dünyayı Ahirete Tercih Eden İnsan Tipi.....	135
SONUÇ.....	138
KAYNAKÇA	142
ÖZGEÇMİŞ.....	152

KISALTMALAR

Ansk	Ansiklopedi
A.s	Aleyhisselam
Ank	Ankara
Bkz	Bakınız
Byy	Baskı yeri yok
Çev	Çeviren
DİB	Diyanet işleri Başkanlığı yayınları
DİA	Diyanet işleri Ansiklopedisi
İ	İbn
İst	İstanbul
İÜ	İstanbul Üniversitesi
Hız	Hazreti
S.a.s	Sallallahu Aleyhi ve Sellem
s	Sayfa
ŞİA	Şamil İslam Ansiklopedisi
Tsz	Tarihsiz
Yay	Yayınları

GİRİŞ

1.KUR'AN'DA İNSAN TİPOLOJİLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

Tipoloji anlam olarak, “İnsan tiplerini belirleme ve ayırt etme yöntemi ve bir kimseye özgü belirgin özellik, manevi ve ruhsal niteliklerin bütünü¹ diye tarif edilmiştir. İnsanı, diğer insanlardan ayıran ve onu kendisi yapan tüm “duygu, düşünce, davranış ve inanç davranış özelliklerinin”² uyumlu olan bütünü olarak da ifade edilmektedir. Tipoloji, bir bireyin bütün ilgilerini, tutumlarını, gayretlerini, fiziksel görünüşünü, hitap tarzını ve toplum ile ilgili davranış biçimlerini kapsayan bir kavramdır.³ Toplamlar arasında tipoloji, etkili ve cazip olma anlamında yani başkalarına gösterilen ya da gösterilmek istenen yüz olarak kullanılıyorsa da psikolojik tipoloji kavramı ile bir insanı diğer insanlardan ayıran özelliklerin toplamı; onun dış görünüşünün altındaki gerçek benliği, özü vurgulanmaktadır.⁴

İnsan dünyaya gönderildikten bir süre sonra kendi tipolojisini özgür bir şekilde belirlemeye başlamaktadır. Bu belirleme sonucunda, kendi tercihiyle bağlı olarak ya hak olanı seçip olumlu/iyi bir tipolojiye sahip olacak ya da yanlış batıl olanı seçip olumsuz/kötü tipolojiye sahip olacaktır.

Bu bölümde genel bir şekilde olumlu/iyi ve olumsuz/kötü insan tipolojileri hakkında sırasıyla bilgi vermeye çalışacağız. Konumuz insan suresindeki insan tipleri olduğu için, son bölümde surenin dikkat çektiği insan tipolojilerini nazara vermeye çalışacağız.

1.1.Olumlu/İyi İnsan Tipolojileri

1.1.1.Öfkesini Yenmeyi Bilen Tipler

Öfkesini yenmeyi bilen kişi, zarar göreceği ve sıkıntı yaşayacağı kimselere karşı gücü ve kudreti yeteceği halde, kin beslemeyip intikam peşine düşmeyendir. Boş

¹ Halil Uysal, *İnsan ve Toplum Bilimleri Sözlüğü*, Konya, Uysal Kitapevi, 1996, s. 182.

² Bedri Katipoğlu, *Din Psikolojisi açısından kişilik ve karakter analizi*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, C. 5, s. 23, 2012.

³ Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve davranışı*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1993, s. 404; Erich Fromm, *Sağlıklı Toplum*, çev. Yurdanur Salman, İstanbul, Payel Yayınları, 1982, s. 20.

⁴ Mustafa Cora, *Kur'an'a Göre Hevâ*, Ankara, CanYay., 2007, s. 10; Mustafa Şekip Tunç, *Psikolojiye Giriş*, İstanbul, Simurg Yayınları, 1949, s. 140.

davranışlar sergilemeyip, kendi içinde sindirerek sabır gösterendir. Başka bir tanımlamada ise, “bireyin planları, istek ve gereksinimleri engellendiğinde ya da haksızlık, adaletsizlik ve kendi benliğine yönelik bir tehdit algılandığında yaşadığı temel bir duygu”⁵ olarak ifade edilmiştir.

Öfkeyi yenmek, karakteri maddi manevi oturtmuş kişilerin başardığı bir davranıştır. Çünkü öfke hem içsel hem de dışsal etkileri olan bir davranıştır. Ayette, bu özelliklere sahip olanlara, “*Onlar (Allah’tan hakkıyla korkanlar), bollukta ve darlıkta Allah için harcarlar, öfkelerini yutarlar, insanları affederler.*”⁶ Bu ifadelerle bunların özelliklerine dikkat çekilmektedir.

Hız. Ali, Mısır valisi olarak tayin ettiği Malik Eşter’e: “Öfkemi yen, kendine sahip ol, kimseye el kaldırma, kötü söz söyleme. Bu hallerde sakinleşip, iradeni kullanabilmen için acele etmekten kaçın ve öfkemi dindir”⁷ diye tavsiyede bulunmuştur.

Akıl sahibi insanlar toleranslı davranırlar, öfkelerini sindirir ve yutarlar. Bu tip insanlar, öfke ve sinirlerine rağmen, daha güzel olan iyilikle karşılık verirler. Bunun için ayette, “*Onlar büyük günahlardan ve çirkin işlerden kaçınırlar. Öfkelendikleri zaman bağışlarlar.*”⁸ diye zikredilmiştir.

1.1.2. Dürüst, Adaletli ve Dengeli Tipler

Dürüstlük, adalet ve denge Müslümanların en belirgin hasletlerindendir. Doğru hükümleri hayatına tatbik eden insan zaman içerisinde dengeli bir yaşama sahip olabilmektedir. Dürüst kişi her zorlukta ve darlıkta hakkı konuşan kişidir.⁹ Çünkü dürüstlük ve adaletli hasletler şahıs için mühim olduğu gibi, toplum ve bütün insanlık için temel taşlardan sayılmaktadır. Bu tür hasletler inanç ile sınırlı değildir, herhangi bir inanca sahip olmayan ya da batıl inanca sahip olan toplumlar için de büyük öneme sahip hasletlerdir.

⁵ İbrahim Kısaç, *Üniversite Öğrencilerinin Sürekli Öfke İfade Biçimi Düzeyleri*, Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Dergisi, 1. Sayı, 1999, s. 63-74. Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, İstanbul, Bilim ve Sanat Yay., 2000, s. 220.

⁶ Ali İmran, 3/134.

⁷ Ebu'l-Hasan Muhammed b. Hüseyin Seyyid Radi, *Nehcü'l-Belağa*, İstanbul, Kevser yayınları, 2013, s. 431.

⁸ Şura, 42/37.

⁹ İlken Çetin, “Dürüstlük” Makale, İstanbul, Ağustos Yayın, 2014.

Doğan Cüceloğlu, bu konu için şöyle söylemektedir: “Her şeyi açık seçik, dürüstçe bizden hiçbir şey saklamadan söylediklerini iddia eden bazı insanların ellerine bakın: Eğer söylediklerinde samimi değillerse, ellerini, sanki bir perde gibi ağızlarına ve yüzlerine kaparlar. Gözlerini inceleyin: Doğrudan yüzünüze bakamaz, gözlerini kaçırır, sık sık kollarını göğüslerinin üzerinde kavuştururlar.”¹⁰

Salih ve dürüst olmayan evlat, Kur’na’da aileden bile sayılmamıştır.¹¹ Bu tür hasletleri sergilemek ve bozulmamak için devamlı okuyup öğrenmeye gayret etmek lazımdır. Çünkü hak bilgiden konuşma, dürüst konuşmaya delildir.¹²

Sonuç olarak, karakter oluşturmak için dürüstlük, adalet ve denge unsuru vazgeçilmez birer hususiyettir. Bu tip insanlar Allah yanında ve insanlar içinde saygıya sahip güvenilir kimselerdir.¹³

1.1.3. Hoşgörü ve Bağışlayıcı İnsan Tipi

Hoşgörülü ve bağışlayıcı insan tipi kişiler, kendilerini devamlı bir şekilde yenileyen, okuyan ve geliştiren kimselerdir. Bu iki değere önem gösteren insanlar, ilişkiler arası davranışlarına zemin hazırlamaktadırlar.¹⁴ Ayette, “*Bir kötülüğün karşılığı, ona denk bir kötülüktür. Ama kim affeder ve arayı düzeltirse, onun mükâfatı Allah’a aittir*”¹⁵ nazara verilmek istenmiştir.

Hoşgörü ve bağışlayıcı olmanın kaynağı sevgidir. Sevgi olduğunda insanlar arası bu iki haslet çok güzel toplumsal yaşamlara zemin hazırlamaktadır. Hoşgörü ve bağışlamanın temelinde fedakârlık ve fazilet vardır.¹⁶ Yapılan hatalardan af dilemek ve bağışlanmayı öğrenmek, insanlar arası ilişkileri eski haline getirmektedir.¹⁷

Bizim üzerimize düşen önce kendi benliğimizde bu hasletleri yerleştirmeye gayret etmek, sonra çevremizde yaygınlaşması için çaba göstermektir. Çünkü bir haslet fertten sonra toplumda yerleşirse kalıcı faydalar sağlayacağı kanaatindeyiz.

¹⁰ Doğan Cüceloğlu, *Yeniden İnsan İnsana*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 2015, s. 46.

¹¹ Hud, 11/46.

¹² Bilal Tan, *Kur’an’da Hikmet Kavramı*, İstanbul, Pınar Yayınları, 2000, s. 172.

¹³ Bayraktar Bayraklı, *Kur’an’da Değişim*, İstanbul, Marmara Üniversitesi Yayınları, 1999, s. 21.

¹⁴ William A. Scott, *Measuring Human Behavior*, Newyork, Edited By Dale G. Lake, 1973, s. 32.

¹⁵ Şura, 42/40.

¹⁶ Hasan Mahmud Çamdibi, *Din Eğitiminin Temel Meseleleri*, İstanbul, İFAV, 1994, s. 20.

¹⁷ Cihan Yamakoğlu, *İnsan İlişkileri*, Ankara, Şahsi Yayın, 1996, s. 101.

1.1.4. Diğergâm Davranış ve İsrâr

Başka kimselerin yerine kendini koyarak, davranış sergilemeye “özgeci/prososyal” veya “diğergâm”¹⁸ denilmektedir. Yani nefsimizin hoşuna gitmeyen davranışları başkalarına da yapmak doğru değildir. Çünkü aynı eyleme maruz kalmak bizim de hoşumuza gitmeyebilir. İsrâr kavramı ise, “kendisi muhtaç olduğu halde, nefsine başkasını tercih edip paylaşmaktır.”¹⁹ Çünkü şahsi istekleri başkalarına feda etmek, gerçek bir karakterin özüdür.²⁰ Bu konu hakkında başka bir görüş ise, “ Nitekim ahlaki davranışın uluslararası boyutta kabul görmüş bir prensibi, ‘sana yapılmasını istemediğini sen de başkasına yapma’ yaklaşımıdır. Gerçek hayatta ve ticarete başarılı olanların çokları da bu meziyete sahip insanlardır.”²¹ diye ifade edilmiştir. Başkalarına biraz bir şey bırakmayan, kendisi de az şey yaşar.²² İyi niyet ve anlayış tohum gibidir. Ne kadar ekilirse o kadar güzel olur ve kıymet kazanabilmektedir. Onun için bu tür davranışlar devamlı yapılmalıdır. Toplum bu tip insanlarla huzur ve düzen bulmaktadır.

1.1.5. Emanete Riayet Eden İnsan Tipleri

Emanete riayet eden insan tipi, güvenilir olabilmenin bir şartıdır. Emanete riayet etmek insanlık için alternetifsiz bir erdemdir. Bir toplumda insanların birbirine güvenmediği yerde, faydalı sonuç elde edilmez.²³ Bu davranış insanlara zaman ayarlamasını öğretmektedir. Birbirine karşı dakik ve dikkatli olmayı alışkanlık haline getirmektedir.²⁴

Hadis-i şerifte, “Müslüman, diğer Müslümanların elinden ve dilinden güvende oldukları kimsedir.”²⁵ buyurularak Müslümanın bu yönüne dikkat çekilmiştir. Yani insanın emanete riayet edip etmediği, konuşma ve hareketlerinden kendini göstermektedir.

Faydalı kişi kendisine verilen emanetlere hakkıyla sahip çıkan kişidir. Burada vurgulanan emaneti genel anlam olarak kastediyoruz. Kendi yanında bir insanın

¹⁸ Nuri Bilgin, *Sosyal Psikolojiye Giriş*, İzmir, İzmir Kitaplığı, 1995, s. 271.

¹⁹ Haşr, 59/9.

²⁰ Şerafeddin Gölcük, *Din ve Toplum*, İstanbul, Esra yayınevi, 2000, s. 124.

²¹ George Casper Homans, *Social Behavior İts Elementrty Forms*, New York, 1974., s. 47.

²² Tom Morris, *Gerçek Başarı*, İstanbul, Sistem Yayıncılık, 2007, s. 214

²³ Cüceloğlu, *Savaşçı*, İstanbul, Sistem yayıncılık, 2005, s. 127-165.

²⁴ Yamakoğlu, *Ailede Toplumda ve İş ve Devlet Hayatında İnsan İlişkileri-Beşeri Münasebetler*, Ankara, Ravza Kitabevi, 1991, s. 93

²⁵ Müslim, İman, 14.

emanetine sahip çıkmayı bilen bütün insanlıktan kendisine verilen bir emanete daha güzel sahip çıkacaktır.

1.1.6. Tevazu Sahibi Tipler

Tevazu, mü'mini Rabbine ve O'nun yarattıklarına karşı güzel bir duygu derinliği içinde yaşatan, yüksek bir kulluk edebidir. Bu edebi, hayatlarına tatbik edenler ve karakterlerine güzel bir şekilde yerleştirenler, yaşantılarında daha dikkatli ve ölçülü olacaklardır. Bu tip insanlar Kur'an'da, *“Rahman'ın kulları ki, yeryüzünde vakar ve tevazu ile yürürler.”*²⁶ diye tanımlanmaktadır.

Sadi Şirazi (ö.1292) ise bunu şöyle açıklamaktadır: *“Sel, heybetle aktığı için baş aşağı yuvarlanıp gidiyor. Çiğ damlası ise, küçücük ve âciz olduğundan, güneş onu sevgiyle yükseltilere çıkarmaktadır.”*²⁷

Başka bir ayette ise, tevazu sahibi kimseler şöyle: *“(Resulüm) O ihlaslı ve mütevazı insanları müjdele! Onlar öyle kimseler ki, Allah anıldığı zaman kalpleri titrer; başlarına gelene sabrederler, namaz kılarlar ve kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden (Allah için) harcarlar”*²⁸ müjdelenmektedir.

Mütevazı insanlar ihlası tamamen karakterlerine yerleştirenlerdir. Konuyla ilgili olarak hadiste, “ Allah Teala bana; ‘Birbirinize karşı öylesine alçak gönüllü olun ki, hiçbir kişi diğerine karşı haddi aşıp zulmetmesin. Yine hiçbir kimse, bir başkasına karşı böbürlenip üstünlük taslamasın.’ diye vahyetti.” buyurmuştur.²⁹

1.2. Olumsuz/Kötü İnsan Tipolojileri

1.2.1. Acelecilik ve Acele İnsan Tipi

Duygu, düşünce ve davranışlarda acele davranan insan tiplerine çevremizde sürekli rastlamak mümkündür. Bu tip insanlar bu davranışlarından dolayı genelde hata yapmaya müsaittirler. Aceleci kişi, bir defada yapacağı işi birden fazla tekrar yapmak zorunda kalabilir. Vaktin doğru tasarrufu, başarılı olmanın önemli unsurlarından

²⁶ Furkan, 25/3.

²⁷ Sa'di Şirazi, Bostan ve gülistan, yayın yeri yok., Sebe Yayınları, 2018, s. 70.

²⁸ Hac, 22/34-35.

²⁹ Müslim, Cennet, 64.

birisidir. Lakin acelecilik, vaktin hatalı sarf edilmesinde etkili olabilmektedir.³⁰ Acelecilik, o an içinde bulunulan durumdan ve mekândan biran önce uzaklaşma arzusudur.³¹

Aceleciliğin memnuniyetsizlikle olan ilişkisi açıktır. Theoprastos'un karakter tiplerinden memnuniyetsiz insan, isteklerinin ertelenmesine sinirlenen kimse olarak gösterilir. Aceleci kimseye hayatta en ağır gelen durum, birilerini veya bir şeyleri beklemek mecburiyetinde olması³² diye ifade etmektedir.

Kur'an-ı Kerimde ise, "*İnsan yaratılışı gereği çok acelecidir. Size yakında ayetlerimi göstereceğim. Şimdi acele etmeyin.*"³³ "*İnsan hayrı istediği kadar şerri de ister. İnsan pek acelecidir.*"³⁴ "*Doğrusu siz, çarçabuk geçeni (dünya hayatını ve nimetlerini) seviyor, ahireti bırakıyorsunuz.*"³⁵ (Müşrikler) sende iyilikten önce kötülüğü çabucak istiyorlar."³⁶ "(Resulum) Onlar senden azabın çabuk gelmesini istiyorlar"³⁷ zikredilmektedir.

Aceleci olmak "insanın doğasından, seciyesinden, fitrat ve yaratılışından bir parça"³⁸ olmuştur. Konuyla ilgili olarak Mevdûdi, (ö.1979) bu ayetler "Mekkeli gayr-ı müslimlere hitaben, gayrı müslimlerin Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bahsettiği azabı, hemen indirmesi isteklerine verilen cevaptır"³⁹ diye ifade etmektedir.

Fazlurrahman, (ö.1988) Kur'an'a göre insanın bu acelecilik tipolojisinden dolayı zaman içerisinde büyük bir ümitsizliğe kapıldığını ve gururla dolup taşıdığını şöyle ifade etmektedir: "İnsan kadar çabuk şişen ve sönen başka hiçbir varlık yoktur. Kur'an tekrarlar der ki, insan ne zaman feraha kavuşursa derhal Allah'ı unuttur. Tabii sebepler onun istediği neticeleri verince, kendi gücünün kendisi için yeterli olduğu düşüncesine

³⁰ Ahmet Rıfat, *Tasvir-i Ahlak*, İstanbul, Timaş Yay ty., s. 20; Hayati Aydın, *Kur'an'da İnsan Psikolojisi*, İstanbul, Timaş Yayınları, 1999, s. 96.

³¹ Halis Özgü, *İnsanın İçyüzü*, Ankara, Öğretmen Dergisi Yayınları, 1960, s. 84-85.

³² Theoprastos, *Karakterler*, çev. Candan Şentuna, Ankara, Dost Kitabevi, 1998, s. 67; Florence Littauer, *Kişiliğinizi Tanıyın*, Çev. Demet Dizman, İstanbul, Sistem Yayıncılık, 2002, s. 221.

³³ Enbiya, 24/37.

³⁴ İsra, 17/11.

³⁵ Kıyamet, 75/21.

³⁶ Ra'd, 13/6.

³⁷ Hac, 22/47.

³⁸ Zuhayli Vehbe, *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*, (trc. Ahmed Efe vd.) İstanbul, Risale Yayınları, 1994. IV, 171, 172.

³⁹ Ebu'l-A'lâ, *Tefhimu'l-Kur'an*, Trc. Kurul: (Yusuf Karaca, Nazife Şişman, İsmail Bosnalı, İstanbul), İstanbul, İnsan Yayınları, 1997, s. 96.

kapılır. Ve kendisini beğenmişlik duygusu içinde, artık bu tabii sebepler içerisinde Allah'ı görmez. Ama kötü durumlara düşünce, o zaman ya tamamen bir karamsarlık içine düşer; ümitsiz olur, ya da yalnız bu durumda Allah'ı hatırlar. Allah'ı sadece zor duruma düşünce hatırlar, hatta bazen güç durumda bile aklına getirmeyip, O'ndan yardım istemez ve sadece ümitsizlik içinde boğulur.”⁴⁰

Aceleci insan tipi olarak karşılaştığımız bireyler, yerine göre bazen kendilerine bazen de topluma zarar verebilmektedir. Bu da sabırlı olmayı tam öğrenemediklerinin bir işaretidir. Kur'an insandaki bu acelecilik tipolojisine yöneliminin, dayanılması zor bazı durumlarda da etkili olmasının mümkünlüğünden hareketle insanı, her şeyin Allah'a ait olduğunu düşünerek sabırlı ve olgun davranmaya davet etmektedir. Çünkü sabır ve olgunluk gösteremeyen bu tipteki insanlar, zaman içerisinde, kendilerine güven duygularını yok edebilirler. Bundan sonra hayata ümitsizlik ve karamsarlık penceresinden bakarlar. Bu tür sorunların olmaması için Allah, insana azimli ve uğraşmayı tavsiye etmektedir. Aceleci olmak yerine, insana sabır göstermeyi tavsiye etmektedir.

1.2.2. Cimri ve Mala Düşkün İnsan Tipi

Cimrilik, kişide diğer bazı özelliklerle beraber bulunur. Adler, “cimrilik özelliğinin hasetle, kendini beğenmişlikle, bencillikle iç içe ve aynı zamanda var olduğunu belirtir.”⁴¹ Çünkü cimrilik, sadece maddi şeylerle olmayıp, aynı zamanda diğer bireylerle aradaki iletişimi yok eden ve bireyi yalnızlaştırmaya, paylaşmaya kapalı bir hale getirmektedir. Bu husustan dolayı olumsuz/kötü insan tipolojilerinin en önemlilerinden sayılmaktadır.

Fromm, cimrilik huyunu karakterinde işlevsel kılmış ve bunu kalıcı bir huy haline getirmiş kişileri, “istifçi tipler” olarak tanımlamaktadır. Onun nazarında bu kişiler, istifledikçe ve toplayıp biriktirdikçe, kendilerini güvende hissederler. Harcama ise bu oluşan güven hissini zamanla azaltır. “Birikintiler ve harcamaktan korkulanlar, salt maddi şeyler olmayıp, duygular ve düşünceler alanında da geçerlidir. Mesela bu

⁴⁰ Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, (çev. Alparsaln Açıkgenç), Ankara, BKM, 2000, s. 62.

⁴¹ Alfred Adler, *İnsanı Tanıma Sanatı*, (çev. Şelale Başar), İstanbul, Baskı Yayınları, 1977 s. 182; Orhan Hançerlioğlu, *Ruhbilim Sözlüğü*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1993, s. 52.

kimselerin gözünde sevgi de temelde bir maldır ve başkasına verilmemelidir.”⁴² diye ifade etmektedir.

Bu çerçevede Kur'an'daki cimrilik ve mala düşkün insan tipi ile ilgili birkaç ayet bulunmaktadır. Mesela, “*De ki: Şayet Rabbimin rahmet hazinelerine siz sahip olsaydınız, tükenir endişesiyle elinizi sıkı tutardınız.*” *Rahmet hazineleri, (Cenab-ı Hakkın rızık ve diğer nimetlerinin hazineleridir.) “Doğrusu insan çok cimridir.”*⁴³

Ayette cimrilik, insan psikolojisinin ayrılmaz bir parçası olarak ifade edilmiştir. Ayete psikolojik açıdan baktığımızda, bireyin maddi nimet ve zevklere erişme konusunda, çeşitli zorluklarla karşı karşıya olduğu ve kazandıklarını kaybetmeme mevzusunda garanti bir güvenceye sahip olmadığı gayet açıktır. Bu yüzden Allah’a ve dine yönelen insanlar, bu huyu kendi karakterlerinde bütünleştirirlerse ciddi sorunlar yaşayacaklardır. Yani bu inanç ve güven konusu ile birey arasındaki iletişimi sorunlu hale getirir. İşte bunun için Allah, Kur'an'ın genelinde inananlar için öyle bir durumun kendi hayatlarında olumlu bir şekilde etkili olmayacağını vurgulamaktadır.

Kur'an-ı Kerim, cimri olmak, mala düşkün olmak ve başkalarını kıskanmak yerine, o nesnenin yaratıcısını hatırlamayı, ona yönelmeyi ve ondan istemeyi, paylaşımı insana tavsiye etmektedir. Çünkü inanan bir kişinin ruh sağlığı açısından bu daha olumlu/iyi bir davranış tipolojisidir.

1.2.3. Ölümsüz Olma İsteğinden Gaflete Dalanlar

Ölümsüz olma isteğinin psikolojik bir gerçeklik olarak bütün dünya da geçerli olduğu bir durumdur. ⁴⁴ Bu isteği karşılamak için çeşitli tutum ve davranışlar geliştirilmeye çalışılır. Mesela Fromm, bu isteğin, hayatta erdemli yaşamakla doldurulabileceğini savunmaktadır. Dünyanın zevk ve cazibesine aşırı bağlanmanın kişilerdeki ölümsüzlük isteğini devamlı servet, mal mülk türü şeylere yönlendirip doyuracağını belirtmektedir. Ona göre, ölen bir kimseyi defnederken, mezarına süslü şeyler bırakılması da bu arzunun neticesidir. ⁴⁵ Hökelekli, ölümsüzlük isteğini,

⁴² Fromm, *Kendini Savunan İnsan*, (çev. Necla Arat), İstanbul, Say Yayınları, 1988, s. 92; Ali Rıza Aydın, *Kur'an'da Suçluların Davranış Özellikleri*, İstanbul, İslami Araştırmalar Dergisi, 2002, V, 3.

⁴³ İsra, 17/100.

⁴⁴ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, Ankara, Düşünce Kitabevi, 1993, s. 124-125.

⁴⁵ Fromm, *Kendini Savunan İnsan*, s. 20.

“insandaki narsizm’in bir ifadesi”⁴⁶ olduğunu söylemektedir. Ona göre “narsist kişiler, kendilerini bilinç dışı olarak ölümsüz tasavvur ederler.”⁴⁷

Konuyu Kur’an açısından ele aldığımızda, ölümsüzlük isteği bütün kişilerde köklü ve önemli bir durum olmaktadır. Konuyla ilgili olarak: “*Derken şeytan ona vesvese verdi. Dedi ki: Ey Âdem! Sana sonsuzluk ağacını ve bitmeyen bir saltanatı göstereyim mi? Bunun üzerine ikisi de o ağaçtan yediler*”⁴⁸ haber verilmektedir. Bu ayet gibi ölümsüzlük arzusu bize, insanda var olduğunu gösteren pek çok ayet vardır.⁴⁹ Bu ayetlerde ölümsüzlük isteğiyle insanların dünyanın aldatıcı zevklerine yönelme durumunda olduğunu bize göstermektedir. Kişilerdeki bu içsel ve devamlı yönelimi, ayetler salt bir düzlemde aktarmaz. Aslında insanın öldükten sonra, yaşanacak dünyanın sonsuzluğunun altını çizerek, yaşadıkları hayatta insanı iyi/olumlu ameller sergilemeye ve faydalı bir tipoloji kazanmalarına işaret etmektedir.⁵⁰

Sonuç olarak ölümsüzlük isteği her insanda mevcut bir duygudur. Ama iki çeşit ölümsüzlük vardır. Bu istekler bu dünya hayatı için değildir. Ölümsüz olmak için, şuan ki yaşadığımız hayatta yaratıcının istediği doğrultuda yaşayıp doğru bir amelle iyi bir tipolojiye sahip olmamız lazımdır. Bu ebedi cennete işarettir ki, burada her insan artık ölümsüz ve hoş bir hayat içindedir. İkinci ölümsüz hayat ise, ebedi cehennemdir. Bu da yanlış yerde ve zamanda bu ölümsüzlük isteğinde bulunup, yaratıcıyı tanımayıp hayatı boşa sarf etmektir ki neticesi ebedi bir cehennemdir.

1.2.4. Hırslı Tipler

İnsanın hırslı olması, bu dünyada kendini zevklere ve aldatıcı nimetlere bağlayıp ve onlara dalarak tüm benliğini kaybetmesi demektir. Biz bu konuda hırsın kötü olan yönünü ele alacağız.

⁴⁶ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, s. 102.

⁴⁷ Hökelekli, *Din Psikolojisi*, s. 102; Kunter Kurt, *Duygu ve Davranışlarımızın Patronu Olmak*, İstanbul, Moss Yay., 2010, s. 124.

⁴⁸ Taha, 20/120-121.

⁴⁹ Şuara, 26/129; Humeze, 104/2-3.

⁵⁰ Osman Necati, *Kur’an ve Psikoloji*, Ankara, Aydın Yay, 1998, s. 94-95; Hayati Aydın, *Kur’an’da İnsan Psikolojisi*, İstanbul, Kitapsal Yay., 1998, s. 86.

Psikolojik bakımdan hırs; “doymak bilmeyen bir açlık, sınırsız bir tatminsizlik durumu” olarak ifade edilmektedir.⁵¹

İnsanın bu olumsuz/kötü tipolojiye sahip olmasını Allah şöyle zikretmektedir. “*Doğrusu insan helu’ yaratıldı.*” İnsanın helu’ oluşu, hırsının şiddetli ve sabrının az olmasıdır.⁵² İnsanoğlu tatminsiz yaratılmıştır. Yaratılıştaki kendisine bir zarar dokunduğunda aşırı sabırsız, huysuz ve tahammül etmez; bir iyilik dokunursa eğer, o iyiliği kendi çalışması ve çabası olarak görerek, nimeti yeterli bulmayarak daha fazlasını istemeye meyilli olarak yaratılmıştır. Ayetlerde buna sürekli vurgu yapılmıştır.⁵³

1.2.5. Ümitsiz (Kanût) Tipler

Ümitsiz olmak, her insanda farklı seviyelerde olsa da tabii olarak mevcuttur. İnsanlar bazı durumlar da ümitsizliğe düşebilir. Fakat aşırıya gidip Allah’ın rahmetinden ümidini kesmek, küfre dalan, ahireti tamamen kulak arkasına atan ve dalalette düşmüş olan insanların özelliğidir. Osman Kara, “doğalarında var olan ümitsizliklerini inançsızlıklarıyla daha da arttırmışlardır.” diye ifade etmiştir.⁵⁴ Bu tipler intihar girişimine bile yeltenebilirler.⁵⁵

Konuyla ilgili olarak: “*İnsanlara bir rahmet tattırdığımız zaman bununla sevinirler. Eğer kendi işledikleri şeyler sebebiyle başlarına bir kötülük gelirse, bir de bakarsın ki ümitsizliğe düşerler.*”⁵⁶ “*İnsan hayır istemekten usanmaz. Kendisine kötülük dokunursa, ümitsizliğe düşer, yıkılır.*”⁵⁷

Ümitsizlik hissiyatı psikolojik bir bunalım ve rahatsızlık olduğu gibi aynı zaman da bir inanç ve iman sorunudur. Hatta ümitsizliği kişinin Allah’tan irtibatı kesmesi olarak da ifade edilebilir. Bu durum kişide benliğin bir hastalığı olarak tanımlanabilir. Hatta ümitsizlik, “kendisinden sonra hiçbir şey bırakmaksızın insanı felakete sürükleyen

⁵¹ Hökelekli, *İslam’da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, İstanbul, Diyanet Vakfı Yayınları, 1997, II, 257.

⁵² Mearic, 70/19.

⁵³ Bakara, 2/96; Tevbe, /128; Yusuf, 12/103; Nahl, 16/20.

⁵⁴ Osman Kara, *Kur’an da İnsan Tipleri*, İstanbul, Süsbe Yay., , 2002, s. 95.

⁵⁵ Mevdüdi, *Tefhimu’l-Kur’an*, IV, 305.

⁵⁶ Rum,30/36.

⁵⁷ Fussilet, 41/49.

‘ölümcül bir hastalık’ olarak bile” görülmektedir.⁵⁸ Çünkü bu hastalık, “başka herhangi bir hastalıktan farklı olarak, varlığın en saygın özüne bir saldırı”⁵⁹ olarak görülebilmektedir.

Sonuç olarak ümitsizlik, olumsuz/kötü tipoloji başlıkları altında en büyük öneme sahip bir kavram olduğunu ifade edebiliriz. İnsan bu psikoloji de tamamen kendi yaşamına zarar vermektedir. Bunun neticesi ise hem dünya hem ahiretine zarar verebilmektedir. Bu sıkıntıyı yenmek için, en büyük dayanak Allah’tır. Allah’a dayanmakla beraber ibadetlerde ciddi hassasiyet göstermek gerektiği kanaatindeyiz.

1.2.6. Kendine Yazık Haksızlık Eden Tipler

Kabul ettiği din ile sadece isim olarak bağlı olan Müslüman kişi, İslam dininin bütün güzelliklerine ve nimetlerine imkânı olduğu halde faydalanmaması ve yüz çevirmesi demek kendine yazık etmesi anlamına gelmektedir. Başka bir beyanla, benliğini ve nefsini İslam’ın güzellikleriyle şekillendirmeyen ve kötülüklerden temizlemeyen insan kendine ihanet etmiş bir insan tipolojisidir. Çünkü kişinin elleriyle yaptığı bazı fiiller, kendisini helake sürüklemek için yeterince kendi şahsına karşı bir kuşatmadır. İnsanın eylemlerini düzenlemesinde, tipolojisini oluşturmada titiz bir çaba sarf etmesi gerekmektedir.

Bu tipte bir kişi için, “dini prensip ve pratiklerdeki dikkatsizlik sonucu, birçok tutum ve davranış bazı kimseler için önce mekruhlaşır, sonra mübahlaşır ve nihayet meşrulaşır. Kişi dini vecibelerden uzaklaştıkça bu durum kaçınılmaz hale gelmeye başlar.”⁶⁰ Çünkü sebebini bilsek de bilmesek de Allah’ın her hükmü bizim için bir hikmete mebnidir. İşte bu durum, yani kendi inancına uzaklaşma, yabancılaşıma, inanan kişinin kendine yazık ettiği başlama noktasıdır. Bunun için Allah, “*Kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın. Her türlü hareketinizde dürüst davranın. Çünkü Allah dürüstleri sever*”⁶¹ buyurmaktadır.

⁵⁸ Sören Kierkegaard, *Ölümcül Hastalık Umutsuzluk*, (çev. M. Mukadder Yakupoğlu), Ankara, Doğubay Yay., 2004, s. 26.

⁵⁹ Kierkegaard, *Ölümcül Hastalık Umutsuzluk*, s. 29.

⁶⁰ Hüseyin Emin Sert, *Kur’an’da İnsan Tipleri ve Davranışları*, İstanbul, Bilge yayıncılık, 2004, s. 190-191.

⁶¹ Bakara, 2/195.

Kendine yazık eden insan tipi, Allah'ın ayetlerini okuyup kabul ettiğini söylemesine rağmen, onlarla yaşamayan, amel etmeyen kişidir.⁶² “Nefsine haksızlık edenler mahşer müddetince hesaba çekilirler; hesaplarını verebilirlerse sonunda affedilirler.”⁶³

Her insanın bir zaaf noktası bulunmaktadır. Zaaflarını bilip ona göre önlemini alan kimse muvaffak olur, aksi bir tavır sergilerse nefesine yenik düşüp kendine yazık etmiş olur. Bu durum ayetlerde: “*Biz onlara zulmetmedik. Lakin onlar kendilerine zulmettiler.*”⁶⁴ “*Her nefis kendi kazandığına karşılık bir rehindir*”⁶⁵ diye zikredilmiştir.

İslam'ın hüküm ve emirlerini ciddiye almamak, o hükümleri kendine göre idrak etmek de bir zülümdür. Bu yaklaşım tarzı, kişinin çok mühim hatalara düşmesine ve zarara girmesine neden olabilmektedir. Ayette, “*Derken bunların peşinden öyle bir nesil geldi ki, namazı zayi ettiler ve şehvata (hevâ ve heveslerine) uydular. Bu yüzden azgınlıklarının cezasını çecekler*”⁶⁶ zikredilmektedir. Namazı kılmayıp, şehvetin peşine düşmek insanın kendine yapacağı en büyük ihanettir. Yani Allah ile arasına mesafe koymuş ve kendine yazık etmiş olmaktadır.

Sonuç olarak kişi, kendine yazık etmemek için Rabbinin hükümlerini yerine getirmeye gayret etmeli ve Allah'ın verdiği güzelliklere erişmeye çaba sarf etmelidir.

1.2.7. Cahil (Cehûl) Tipler

İnsanlığın içinde olan bir tip ise, cahil kesimdir. Cahillik bilgisizce, tefekkür etmeden, hemen karar veren ve zan ile eylemde bulunanlardır. Cahil tipler, Allah'a isyancı, Kur'an'ın hükümlerine kulak asmayan, hıyanet den, şehvetlerine uyan ve insanlık sınırını aşan kimselerdir. Ayette, “*Af yolunu tut, başısla, maruf olan şeyleri emret, cahillerden yüz çevir.*”⁶⁷ Cahil tipte ki kişi, düşüncesiz, zevk ve isteklerine göre hareket eden, sert, kaba ve münkir kimsedir. Başka bir ayette ise, “*Onlar kendilerini bürüyen cehalet içinde gafildirler.*”⁶⁸

⁶² Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul, Azim Dağıtım, VI, 3993.

⁶³ Mehmed b. Muhyiddin Ebu'Suud, *Tefsiru Ebu Suud*, Beyrut, Boğaziçi Yayınları, VII, 153.

⁶⁴ Hud, 11/101.

⁶⁵ Müddesir, 74/38.

⁶⁶ Meryem, 19/59.

⁶⁷ A'raf, 7/199.

⁶⁸ Zariyat, 51/11.

1.2.8. Tartışmacı Cedelci Tipler

İslam davet prensibini ortaya koyan Kur'an, Allah yoluna hikmet ve güzel öğütlerle çağırmayı ve en güzel tarzda mücadele etmeyi; bilgisiz, tefekkürsüz, hikmetsiz, sert ve kaba davetle, taasubla hareket etmenin bir faydası olmadığını; hikmetin, tatlı dilin gönüllere tesir ettiğini, insanları güzel bir şekilde yumuşattığını, yolunu şaşırانları yola sevk ettiğini gösterir.⁶⁹ Ayette, “*Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütlerle davet et! Ve onlarla en güzel şekilde mücadele et. Şüphesiz Rabbin yolundan sapanları en iyi bilendir. Ve O, hidayete kavuşanları da en iyi bilendir.*”⁷⁰ Başka bir ayette, “*Andolsun, Biz bu Kur'an'da insanlar için her türlü misali değişik şekillerde açıkladık. İnsan ise, çok cedelcidir.*”⁷¹

Bu tipteki kimseler, batıl hüccet ve delillerle Allah'a karşı mücadele eden, hak olanı bulmak için değil de sırf karşıdakini zorda bırakmak ve yenmek için, Allah'ın elçilerini ve Allah'ın birliğini inkâr etmek için, cahilce davranışlarla hadsiz bir üslupla hareket eden tiplerdir.

1.2.9. Kibirli Tipler

İnanmayanların en açık özelliklerinden birisi, kendilerini bir yaratıcıdan müstağni sayarak büyüklük sergilemeleridir. Bu nefsinin yüceltme ve kibir insan tipi, Allah'ın otoritesine secde etmekten alıkoymaktadır. Bundan dolayıdır ki, ayetlerde küfür ve isyanın en büyük nedeni büyüklenme olarak belirtilmiştir. Kur'an'da Hz. Adem kıssasının tekrar be tekrar anlatılması kibrin kötü neticesine dikkat çekmek içindir. Çünkü isyan ve inkâr yoluna sapanların büyük bir kısmı büyüklenmekten dolayı sapıtmışlardır.⁷² Başka bir ayette, “*Kendisine okunan Allah'ın âyetlerini işitir de, sonra büyüklük taslayarak sanki onları hiç duymamış gibi direnir. İşte onu elem dolu bir azap ile müjdele!*”⁷³ bu inattan dolayı karakterleri bozulmuş, kalpleri artık katılaşmış siyahlaşmıştır. Zaman içerisinde bu tip insanların kalpleri hak ve hükümlere kapalı olduğu için Allah tarafından mühürlenmiştir.

⁶⁹ Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, Ankara, Yeni Ufuklar Neşriyat, 1988, V, 159.

⁷⁰ Nahl, 16/125.

⁷¹ Kehf, 18/54.

⁷² Zübeyir Tekeşin, “Kibir” *Şamil İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Şamil yay., 2006, III, 375.

⁷³ Casiye, 45/8.

Bu kibir ve büyüklenme, isyancıları hak ve doğruya karşı umursamaz hale getirerek hayvan derekesine indirmektedir. Nitekim konuyla ilgili ayet şöyle: “*O inkâr edenler(i Hakk’a çağıran)ın durumu, tıpkı bağırp çağırmadan başka bir şey işitmeyen (işittiği sesin manasını anlamayan hayvanlar)a haykıran kimsenin durumu gibidir. (Onlar), sağır, dilsiz ve kördürler, onun için düşünmezler*”⁷⁴ denilerek inkâr yoluna girenler hayvanlarla aynı zikredilmiştir.

1.2.10. Hilekâr Tipler

Mâkir tipteki insanlar, yaratıcılarına karşı farz ibadetlerde ve kullara karşı ilişki ve alış verişlerde hilekarlık yolunu seçerek, Allah’ı ve kulları aldatma yoluna giderler. Bu tip insanlar hem Allah nezdinde hem de kullar nezdinde kötü tipte insanlar olarak bilinirler. Bu kimseler bu davranışlarından dolayı güvenlerini de kaybettirirler.

Ayette bu kimseler şöyle bahsedilir: “*O (münafıklar), Allah’ı ve mü’minleri aldatırlar...*”⁷⁵

1.3. İnsan Kavramı

1.3.1. İnsan Kelimesinin Köken ve Kavram Alanı

İnsan kelimesinin köken alanını incelediğimizde iki farklı görüşlerle karşılaşırız.

Birincisi: İnsanın köken açısından nisyanan geldiğini savunanlar.

İkincisi ise köken olarak insan kavramının “ins” kökünden geldiğini savunanlardır.⁷⁶ Şimdi bu iki görüşü aşağıdaki başlıklarda ele almaya çalışacağız.

1.3.2. İnsan ve Nisyan Bağlantısı

Kelime olarak insan/ إنسان köken itibarı ile nisyan kelimesinden gelmektedir. Nisyan kelimesi Arapça menşeli bir kelime olup sözlükte zihinde bırakmanın ve korumanın⁷⁷ anımsamanın,⁷⁸ zikrin,⁷⁹ zıddı olan bir kelimedir. Örneğin رجل نسيان

⁷⁴ Bakara, 2/171.

⁷⁵ Bakara, 2/9; Nisa, 4/12.

⁷⁶ İsmail b. Hammad Cevherî, , *es-Sıhah (Tacu’l-Lüga ve Sıhahu’l-Arabiyye)*, Beyrut, Darü’l-Fikr, 1994, II, 904-906.

⁷⁷ Rağıb el-İsfahanî, *el-Müfredat fî Garibi’l –Kur’an*, Beyrut, Darü’l-Ma’rife, 2001, s. 493; Ebu’t-Tahir Mecdu’d-din Muhammed b. Ya’kub Firuzabadî, *el-Okyanusu’l-Basit fî Tercemeti’l-Kamusu’l-Muhit*, Beyrut, Daru’l-Fikr, 2003, II, 1204; Muhammed b. Ali b Muhammed Şevkanî, *Fethu’l-Kadir*, Beyrut,

denildiğinde "bir şeyi fazla unutma"⁸⁰ manası ifade ederken, احفظوا انساكم yani "unutulacak eşyalarınızı koruyun" manasında ifade edilmiştir.⁸¹

Nisyan kelimesi sözlükte; hatırlayamamak, bir şeyi ve bir durumu kasıtlı ve ya kasıtsız bir şekilde geciktirmek ve terk etmek anlamına gelmektedir. Terim anlamı ise nisyan; hafızada yer edinmiş bilginin kullanılmak istendiği durumda hatırlanmaması anlamına gelmektedir. Ayrıca insanın konu edindiği bir durumun doğruluğunu, görmemezlikten gelmesi,⁸² hafızasında değilmiş gibi görünüm vermesi ve öyle davranması⁸³ şeklinde de tanımlanmıştır. Nisyan bazı durumlarda da terk manasın da⁸⁴ kullanılmıştır. Bir durum, kavram veya bir şeyin terk edilmesi; onun talep ve ihtiyaç durumunda akla gelmemesi ve suretinin kaybolması demektir.⁸⁵ Bir durum veya bir şeyi unuttum derken zihne, o şeyin terk edilmiş olduğu gelmektedir. Müfessirler ve bir kısım dilbilimciler, nisyan kelimesinden türeyen fiillerin, Allah ile alakalı kullanıldığında terk, insanlar ile alakalı kullanıldığında hem unutma hem terk manasında⁸⁶ kullanıldığını ifade etmişlerdir.

Yaptığımız araştırmaların neticesinde dilbilimci ve müfessirlerin bir kısmı nisyanı kesin bir mâna ile "terk" anlamında⁸⁷ kullanırken başka bir kısmı ise "hakiki nisyan" (gerçek manada unutma) ve "kasıtlı unutma" olarak⁸⁸ ikiye ayırdıkları tesbit

Daru ibn Kesir, , 1998, I, 91.; Hüseyin b. Halef el-Cüburî, *Avarizu'l-Ehliyye İ'nde'l-Usuliyyin*, Mekke, Ümmü'l-Kura, 1988, s.208.

⁷⁸ Muhammed et-Tüncî, *Mu'cemu'l-Mufasssal fi Tefsiri'l-Garibi'-Kur'ani'l-Kerim*, Beyrut, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2003, s. 474.

⁷⁹ Mütercim Asım Efendi, *Kamusu Muhit Tercümesi*, İstanbul, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013, IV. 1199; Cevherî, *es-Sihah*, II, 1818.

⁸⁰ Ebu'l- Fadl Cemalüddin İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, Beyrut, Daru's-Sadr, 1990, XV, 322; Cevherî, *es-Sihah*, II, 1818.

⁸¹ İsfahanî, *el-Müfredat*, s.493.

⁸² İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, XV, 322.; Seyyid Rızık et-Ta'vil, *en Nisyan ve Zikr fi'l Kur'an'il-Kerim*, Riyad, Mecelletu'l -Buhusi'l-İslamiyye, sy. 13, 1985, s. 134; İbrahim Kafi Dönmez, "Nisyan", *DİA.*, XXXIII, s. 146; Muhammed Mahmud Hicazi, (ter. : Mehmet Keskin), *et-Tefsiru'l-Vadîh*, İstanbul, İlim Yayınları, ts., IV. 53.

⁸³ el-Cevherî, *es-Sihah*, II. 1818; İbn Manzur, *Lisanu'l Arab*, XV, 323.

⁸⁴ Carullah Ebi'l Kasım Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *Esasü'l-Belağa*, Beyrut., Daru's-Sadr, 1965, s. 631; Mahmut Çanga, *Kur'an-ı Kerim Lugatı*, İstanbul, Timaş Yayınları, 1999, s. 507.

⁸⁵ Muhyiddin es-Sabir ve Diğerleri, *Mu'cemu'l-A'rabiyyi'l-Esasiyyi*, Tunus, ed-Durus, 1988, s. 1192.

⁸⁶ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, XV, 324;Dönmez, "Nisyan", XXXIII. s. 146.

⁸⁷ Cevherî, *es-Sihah*, II, 1818; İsmail Hakkı Bursevi, *Ruhu'l-Beyan*, , İstanbul, Damla Yayınevi 1997, I, 135; Muhammed Tahir İbn Aşur, *et'-Tahrir ve't-Tenvir*, Tunus, 1984, I, 475. ;Konyalı Mehmed Vehbi, *Hülasatü'l Beyan*, İstanbul, Üçdal Neşriyat, 1966, XI, 6269; Şevkanî, *Fethu'l-Kadir*, I, 91.

⁸⁸ İsfahanî, *Müfredat*, s. 493; Elmalılı Muhammed Hamdî Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul, Azim Dağıtım, 1992, II, 278; Cüburî, *Avarizu'l-Ehliyye*, s. 219.

ettik. İbn A'rabî de, nısyân kelimesini sadece “terk” olarak açıklamışlardır. Çünkü onun için terk denilince ilk zihinde çağrışan kelime nısyân olmaktadır.⁸⁹

Elmalılı (ö.1942) ve bir diğer kısım müfessirler ise; unutmayı, ilk olarak insanın hata eksiklik ve ihmalkârlığından; ikinci olarak ise, insanın zihin olarak zayıflığı ve yaratılış gereği bazı şeyleri unutması olarak ikiye ayırmışlardır.⁹⁰ Bu müfessirler; insanın elinde olmadan yaratılış gereği bazı şeyleri unuttuğu veya bilerek unutmadıkları, insan olmalarından dolayı unuttukları kavrama “Nısyân-ı Hakiki” yani gerçek anlamda unutma olarak belirtmişlerdir. Allahu Teâlâ'nın Kur'an'ı Kerim'de insanın bir takım şeyleri unutması onu sorumlu kılmaz dediği unutma işte budur demişlerdir.⁹¹ Nısyânın ikinci kısmı ise; insanın bilerek, isteyerek yaptığı hata, ihmalkârlık ve göz ardı etmesi sonucunda meydana gelen kasıtlı unutmadır şeklinde tarif etmektedirler.⁹² Burada ki anlamın, vazifeden kaçınma, yasal olarak hoş olmayan durumları yapma anlamına geldiğini ifade edebiliriz.

Bazı dilbilimciler, insan kavramının unutma manasındaki “nsy” kökünden türediğini ifade etmişlerdir. İbn Abbas insan fıtratı gereği unutkan bir varlık olması hasebiyle bu isimle isimlendirildiğini belirtmektedir.⁹³

Nısyân kavramı eylem (fiil) olarak ele alındığı zaman galat ve aymazlık bırakma, ayrılma⁹⁴ manalarına gelmektedir. Bu durumda kişinin umursamadığı, önemsemediği veya bilerek, isteyerek hem kalbinden hem zihninden kaynaklanan zayıflıktan dolayı ortaya çıkan veya sehv ve ihmal etmekten kaynaklandığını göstermektedir.⁹⁵

⁸⁹İbn Manzur, *Lisanu'l-A'rab*, XV, 322; Cevherî, *es-Sıhah*, II, 1818; Tabatabaî, *el-Mizan*, VIII, 183.

⁹⁰Ebi Hüseyin Ahmed b. Faris b. Zekeriyâ er-Razî, *Mu'cemu Mekayisi'l-Lüğa*, Beyrut, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1999, s. 556; Şevkanî, *Fethu'l-Kadir*, I, 91; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, II, 278; Cübürî, *Avarizu'l-Ehliyye*, s. 219; Muhammed Tevvas Kal'aci, *Mevsuatu'l-Fıkhiyetu'l-Müeyssere*, Beyrut, Ravza yayınları, 2000, II, 1884.

⁹¹Şevkanî, *Fethu'l-Kadir*, I, 91; Vehbi, *Hülasatü'l-Beyan*, XI, 4359; et-Ta'vil, *en-Nısyân*, s.134-135.;İlgili ayet için bkz.: Bakara, 2/ 286.

⁹²Ebi Hüseyin b. Faris, *Mucemu'l Mekayisi'l-Lüğa*, s.556.; et-Tavil, *en-Nısyân*, s. 138.

⁹³Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsiru'l Kur'ani'l-Azim*, Kuveyt, 1998, III, 224; Dönmez, “Adem”, *DİA*, XXXIII, 144.

⁹⁴et-Tünci, *Mu'cemu'l-Mufasssal*, s. 474

⁹⁵İsfahanî, *el-Müftrdat*, s. 493; Muhammed b. Cerir et-Taberî, *Câmi'u'l-Beyan 'an Te'vili âyi'l-Kur'an* Çev.: Kerim Aytekin-Hasan Karakaya, İstanbul, Hisar Yayınevi, 1996. XVII, 306.;Dönmez, “nısyân”, *DİA*, XXXIII, s. 146; İbn Aşur, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, I, 475.; İbn Manzur, *Lisanu'l-A'rab*, XV, 322.

Nisyan kavramı Kur'an-ı Kerim'in ayetlerinde farklı şekillerde kırk beş yerde geçmektedir. Bunlardan on bir tanesi temel manada, doğuştan insanla gelen bir unutmayı ifade ederken, diğer otuz dördü ise kasten, isteyerek bir vazifeyi ve yükümlülüğü bırakma manasında kullanılmıştır. Genel itibarı ile bakıldığında müfessirlerin büyük bir kısmının nisyanı ayetlerde, ayrılma ve bırakma (terk etme) gibi yorumlar getirmişlerdir.⁹⁶

Tefsirlerde genellikle fail açısından bakıldığında nisyan, Allah ve insan için kullanıldığı görülmektedir. Fakat burada Allah için kullanılan nisyan kelimesi hakiki anlamda kullanılmayıp, Allah'ın onlara verdiği rızık, hayatı ve güzellikleri unutmaları ve bizzat Allah'ın zatını kulak ardı etmeleri, onların bu yanlış davranışlarına karşılık olarak Allah'ın onları bırakma, terk etmesi, onları doğru yol, rızık ve merhametinden yoksun bırakması vb. olarak ifade etmişlerdir. Yüce Allah unutmaktan⁹⁷ ve her türlü eksiklikten beridir.⁹⁸ Burada kullanılan nisyan kelimesi Allahu Teâlâ için hakiki değil mecaz anlamında kullanılmıştır. Yani mecazdan kasıt ise; Allah'ın insanlara verdiği rızık, güzellik, hayat, aile vb. değerli şeylere rağmen insanların Allah'ı unutmaları gaflet etmesi sonucunda Allah'ında onları her türlü merhamet, ödül ve nimetlerden mahrum bırakması, sonuç olarak onları çetin bir azapla da ahirette cezalandırması anlamlarında kullanılmış olmaktadır.

Nisyan kavramı ayetlerde insan için kullanıldığında, genel olarak; insanın dünya ya gelmesinden bir müddet sonra, Allaha karşı bir vazife ve rızıkına karşı bir şükür, Allah'ın emir ve yasaklarını yerine getirip unutmama yani nankörlük etmeme olarak açıklanmıştır. Bazı ayetlerde ise kasıt olmaksızın unutulmuş bazı şeylerden kişinin sorumlu olmadığı ifade edilmiştir.⁹⁹

⁹⁶ Muhammed Faud Abdulkakî, *Mu'cemu'l-Müfrehes li Elfaz'l-Kur'an'il-Kerim*, Kahire, Daru'l-Hadis, 1945, s. 700.; İsmail Karagöz, *Kur'an da Nisyan Kavramı*, Ankara, Diyanet İlmi Dergisi, 1997 sy, 33/3, s.56.

⁹⁷ Meryem, 19/64; Ta-Ha, 20/52; Mücadele, 58/6.

⁹⁸ Enam, 6/100; Müminun, 23/91; Saffat, 37/159, 180. Karagöz, *Kur'an da Nisyan Kavramı*, s.56.

⁹⁹ Abdulkakî, *Mu'cemu'l-Müfrehes*, s.700.; Ayrıca Bkz.: Furkan, 25/18.; Haşr, 59/19.; İbn Manzur, *Lisanu'l-A'rab*, XV. 322; İsfahanî, *el-Müfredat*, s.493-494.; Karagöz ve Dğr., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Ankara, DİB. Yayınları, 2007, s. 531; Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an'ın Temel Kavramları*, İstanbul, Yeni Boyut Yayınları, 1998, s.407.

Kur'an'da ifade edilen nisyan kavramının bilerek yerine getirenleri yani Allah'ın verdiği nimete karşı nankör olanları kötü/olumsuz insan tipolojisinde değerlendirmek mümkündür.

Hadislerde de nisyan kelimesi genel olarak ibadette sorumsuzluk, unutkanlık veya ibadeti yaptığı halde tam mı eksik mi olduğu konusunda tereddüt edilmesi durumunu ifade etmede kullanılmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v) bu konu da şöyle buyurmuştur: *“İçinizden bir kişi namazında şekke düşerse, doğruluğunu tetkik etsin, namazını ona göre kılıp eksikliğini tam kilsin, onun ahirinde selam verip sehiv secdesi yapsın, yani yanılmaya düştüğü için iki secde daha yapsın.”*¹⁰⁰

Bir başka hadis-i şerifte ise, Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur:

*“Sizlerden birileri salatı üç rekât mı, yoksa dört rekât mı kıldığında şekke düşerse, şekkini atsın ve kesin olarak bildiği neyse salatı onun üzerinden tamamlasın. Selam vermeden önce de iki secde ile tamamlasın. Eğer beş rekât kılmış ise, bu kıldığı secdeler namazına şefaati olur, tam kılmış ise, iki secde, şeytanın kendisinden uzaklaşmasına vesile olur.”*¹⁰¹ Verdiğimiz hadisi şeriflerde unutma; yanılarak, bilmeden, kasti olmadan yapıldığı durumlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Zaten hadislerde geçen sehiv secdesi kavramı ise anlam itibarı ile yanılma unutma anlamına gelmektedir.

Sonuç olarak nisyan kavramı “unutmak” anlamında olup iki kısma ayrılmıştır. Birincisi bilmeden, farkına varmadan, kasti olarak yapılmayan unutmadır ki, bu unutma da ayet ve hadislerde ifade edildiği üzere insan fıtratına ait durum olduğu belirtilerek kişinin bundan sorumlu tutulmadığı vurgulanmıştır.¹⁰²

İkinci unutma olan nisyan ise, bilerek kasten unutma olan davranıştır. Buradaki nisyan kavramı ayetlerde, Allah'ın rızıkına şükür etmemek anlamına gelmektedir.¹⁰³ Allah'ın koyduğu yasa ve kanunlarına aykırılık ve aymazlık olarak görülmektedir. Bunun sonucunda Allah böyle insanları nankör olarak nitelendirip ahirette büyük bir

¹⁰⁰ Muhammed b. İsmail el-Buhari, *Sahihu'l-Buhari*, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1981, Salat, 31.; Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *Sahihu'l-Müslim*, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1981, Mesacid, 88, 89; Ebu Davud Süleyman b. İshak es-Sicistani el-Ezdî, *es-Sünen*, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1992, Salat, 190, 191, 193.

¹⁰¹ Buhari, Sehv 6, 7; Müslim, Salat, 19, 20.

¹⁰² Bkz.:Bakara 2/286.

¹⁰³ Bkz.:Furkan, 25/18.

cezaya tabi tutacaktır. Bundan dolayıdır ki insan unutmayı kasıtlı veya kasıtsız olarak yapsa da, fitratında olan bir şey olduğu için kelime kökü olarak nisyandan gelmektedir.

1.3.3. İnsan ve İns Kavramı Bağlantısı

Bu başlık altında ise, insan kavramının “ins” kökünden geldiğini savunan görüşler yer vermeye çalışacağız.

Arapça da “ins” kökünden gelen ve anlam olarak “hayvan”ın zıddı olup, insan grubu, insan türü, beşer” anlamlarına gelmektedir. Kelime tür olarak iki cinse sahip dişi ve erkek “ins-enes” olmak üzere sınıflandırılmıştır. Bu görüşü savunanlar, İbn Abbas’ın “Beşer sözünü unuttu” cümlesinden yola çıkarak delil göstermişlerdir. Türkçede “ünsiyet” olarak zikredilen kelime “ins” kökünden gelip, alışmak, adapte olmak, beraberliğe ısınmak” gibi manalarda kullanılmaktadır. Çok dikkat çekicidir ki “göz bebeği” manasında da kullanılmaktadır.¹⁰⁴ Uyum halinde olması ise İsfahani şöyle değerlendirmektedir: “Fıtrat gereği insan toplumsal yaşamaya meyilli bir varlıktır.”¹⁰⁵

“İns” kelime kökü Kur’an-ı Kerim’de yaklaşık altmış beş ayette “insan” olarak geçmekte, on sekiz ayette ise “ins” olarak zikredilip, bir ayette “enasi” olarak geçip, iki yüz otuz ayette de “nâs” olarak çoğul şekilde zikredilmektedir.¹⁰⁶

Kur’an-ı Kerim’in muhatabı insan olasıdan dolayı onun çok yönlerine değinmektedir. Yaratılışından ta olgunlaşmaya kadar geçirdiği evreleri sürekli konu edilmiştir.¹⁰⁷ İnsan suresinde ise genel olarak iyi/olumlu ve kötü/olumsuz olmak üzere iki insan tipolojisine değinmektedir.

İnsan kavramı ise köken olarak nisyen kavramında geldiğini düşünmekteyiz. Çünkü insanın yapısı gereği hem unutkan olması hem de Kur’an’da insanın unutmaması halinde sorumlu tutulmaması şeklinde dua edilmesinin Allah tarafından ayette ifade edilmesi ¹⁰⁸ de insanın nisyandan geldiğine haml edilmesinin uygun olacağı kanaatindeyiz. Ayrıca yukarıda belirttiğimiz gibi dilcilerin ve müfessirlerin çoğunluğu

¹⁰⁴ Cevherî, a.g.e., III, 904-906

¹⁰⁵ İsfahanî, *el-Müfredat*, “ins” s.95.

¹⁰⁶ Abdülhakî, *Mu’cemu’l-Müfrehes*, s. 93-94.

¹⁰⁷ Bakara, 2/259.;Hac, 22/5.; Mü’minun, 22/12-13.; Zümer, 39/6.; Mürselât,80/20-22.; Vakıa, 58-59.; Mü’min, 40/67.

¹⁰⁸ Bakara, 2/286.

tarafından insan kelimesinin nisyan kelimesinden geldiği kanaatinde olması da bizi bu kanaate yönlendirmektedir.

1.4. Nisyan Kavramının Yakın Anlamları

Bu başlık altında unutma anlamına gelen “nisyan” ın gaflet, sehiv, zühul, lehv, terk, helak, ğamrah vb. eşanlamlıları üzerinde durulacaktır.

1.4.1. Gaflet

Kur'an-ı Kerim ayetlerinde geçen nisyan kavramının birçok eş anlamlısı vardır. Bunların en başında gaflet gelmektedir. Gaflet sözcüğü nisyana en yakın en yoğun kullanılan kavram olmuştur.

Kur'an-ı Kerim ayetlerinde otuz beş yerde dile getirilmektedir.¹⁰⁹

Lügatta Gaflet غفلة kelimesi; aymazlık, ihtiyatsızlık, dalgınlık, dikkatsizlik, uyku gibi manalara gelmektedir.¹¹⁰ Kasti olmadan bir şey, fiile geçirildiğinde; “ğufıl” غفل denir ki, bu durumda yapan kişinin bilmeden farkında olmadan yaptığı ifade edilmiş olur.¹¹¹ Umumi olarak; zihin ve bilinçaltı zayıflığından ve aymazlık halinde insana arız kötü huy haline gaflet,¹¹² bu kişi gafıl diye adlandırılır.

Ayet ve hadislerde gaflet kavramı; kasıtlı ve kasıtsız bir şekilde yapılan bazı durumların yapılması ve bunun sonucunda çıkan sorumsuzluk, dikkatsizlik ve umursamama gibi anlamlarda ifade edilmektedir.¹¹³

Nisyan ve gaflet her ne kadar eş anlamlı olsa da aralarında bir fark vardır. Nisyan kavramı bir şeyi bilmeden, kasıtsız ve istemeden dalgınlık halinde yapmaktır. Gaflet ise aymazlık, umursamamak, kasten yapılan hata ve yanlış olarak açıklanmıştır.¹¹⁴

¹⁰⁹ Abdülbakî, *Mu'cemu'l-Müfrehes*, s. 503.

¹¹⁰ Süleyman Uludağ, *DİA*, XXXIII, s. 283.; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 141.

¹¹¹ Firuzabadî, *Kamusu'l Muhit*, s. 936; Zemahşerî, *Esasu'l Belağa*, s. 453.

¹¹² İsfahanî, *el-Müfredat*, s. 364.

¹¹³ İbn Manzur, *Lisanu'l A'rab*, XI. 497; İsfahanî, *el-Müfredat*, s.362; Asım Efendi, *Kamus Tercemesi*, IV. 8-9; Karagöz ve Dğr., *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s.193; Mahmut Çanga, *Kur'anı Kerim Lügatı*, s.52; Talat Koçyiğit, *Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara , Rehber Yayınları, 1992, s. 137.

¹¹⁴ İsfahanî, *el-Müfredat*, s. 364; Cemil Akpınar, “Gaflet”, *DİA*, XXXV. s. 283.; Uludağ, “Gaflet”, *DİA*, XXXV, s. 283.

Sonuç olarak ayet ve hadislerde Allah Teâlâ ve Hz. Peygamber, insanların dünyaya gelmelerinin gayesini zikretmiş, Rablerine ibadet etmek, anmak ve nimetlerine karşı şükretmek ve yasalarına uyup itaat etmeyi bildirmiştir. Yapılan her fiilin doğru olarak yapılması emredilmiştir. Bütün bunlara rağmen hata ve yanlış kasten ve isteyerek yapan kişiler gaflete düşmüş olarak isimlendirilip ahirette büyük bir azaba tabi tutulacaklardır ve aynı şekilde hadis-i şeriflerde bu konuda uyarılmaktadır.¹¹⁵

1.4.2. Sehv

Lügatta sehv (سهو) yanılma, uyuma, hata, yanlış, hatırlayamama¹¹⁶ vb. manalarına gelmektedir. Dilbilimcilerin ekseri görüşü nisyan ile sehv'in aynı manaya geldiğidir. Sehv, nisyan ve gaflet arasında bir fark olmadığını sadece mana itibari ile biri diğerinden daha geniş bir manaya sahip olduğunu belirtmişlerdir.¹¹⁷

Kavramsal çerçeve olarak sehv, herhangi bir durumu bir şeyi hatırlayamamak, o durumda aymazlık etme, bir şeyi bilmeden terk manasına gelmektedir.¹¹⁸ Sehv, hata veya kasıtsız yapılırken nisyan bazen bilerek yapılan durumlardır.¹¹⁹ Allah (c.c.) bir ayet-i kerimede şöyle buyurmaktadır: “*Cahillik içerisinde aymazlığa (gaflete) girmiş olan (“Muhammed mecnundur, delidir” diyen) yalancılar kahrolsun!*”¹²⁰ Ayet-i kerimden de anlaşılacağı gibi sehv kavramı, bir durum, olay ve bir şeyi kast-i bir davranış olmadan ve bilmeden yapma demektir. Sehv kavramı daha çok fıkıh ve hadis alanlarında karşımıza çıkmaktadır. Bir namazı kılariken namaz içindeki yanılma ve şek içine düşme durumlarını ifade ederken bu kavram kullanılmaktadır. Bu yanılma sonucunda ne yapılması gerektiğini Hz. Peygamber(s.a.v) bir hadis-i şeriflerinde buyurmaktadır: “*Ben de sizler gibi bir beşerim, sizin unuttuğunuz gibi bende unuturum, unuttuğum zaman bana hatırlatınız*”¹²¹ buyurmuştur. Hadisten de anlaşılacağı üzere Hz. Peygamber(s.a.v) de beşer olması münasebeti ile unutabildiğini ve hatırlatılması

¹¹⁵ Ebu İsa Muhammed b. İsa Tirmizi, *es-Sünen*, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1992, Dua, 17.

¹¹⁶ Cevherî, *es-Sihah*, II. 1736.; İbn Faris, *Mu'cemü Mekayisi'l-Luga*, I. 573.; Et-Tünci, *Mu'cemu'l-Mufasssal*, s. 254.; Çanga, *Kur'an-ı Kerim Lügatı*, s.254.; Firuzabadi, *Kamisul-Muhit*, s. 1168.

¹¹⁷ Zemahşerî, *Esai'l-Belağa*, s.316.

¹¹⁸ İbn Manzûr, *Lisanu'l A'rab*, XIV. 406.

¹¹⁹ İbn Faris, *Mu'cemü Mekayisi'l-Lüğa*, I, 573; Cüburi, *Avarizu'l-Ehliyye*, s.210. ;İsfahani, *el-Müfredat*, s. 251.

¹²⁰ Zariyat, 51/10-11.

¹²¹ Ebu Davut, *es-Sünen*, Salat, 189-190.

gerektiğini belirtmiştir. Bunun yanında unutmanın insan fıtratının bir gereği olduğunu hatırlatarak, Allah'ın insanı nisyan üzere yarattığını vurgulamıştır.

Sonuç olarak sehiv ile yapılan hatalar ve durumlardan insanın sorumlu tutulmayacağı anlamı ortaya çıkmaktadır.

1.4.3. Zühul

Zühul lügatta; bir iş yoğunluğu ve sıklığı nedeniyle dalma, ihmal, erteleme, muhalefet etme, gaflet etme manalarına gelmektedir.¹²² Bir iş ve uğraştan dolayı unutma veya yoğunluktan dolayı alıkonulma manaları da mevcuttur.¹²³ Yapılan işten dolayı unutan kişiye “ezhele” denilmektedir.¹²⁴

Zühul kavramının yer aldığı bir ayeti kerime de Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır: “*Kıyameti göreceğiniz gün, her emzikli kadın emzirmekte olduğu çocuğundan vazgeçer ve her hamile kadın da karnındaki çocuğu düşürür. İnsanları sarhoş görürsün. Hâlbuki onlar sarhoş değildirler. Ne var ki Allah'ın azabı çok şiddetlidir.*”¹²⁵ Ayet-i kerimeden anlaşıldığı gibi o şiddetli günün korku ve telaşından dolayı insanların (kadınların), dünyada iken bedeninden daha çok sakındığı çocuğunu o gün unutup (zühul edip) terk edecektir. Yani yoğunluktan ve bilerek kendi nefsi için geri kalan her şeyi geride bırakmak demektir.

Zühulün nisyandan farkına ise, nisyana kasıtlı ve kasıtsız yapılan aymazlık ve hata iken, zühul tamamen kişinin kendi kasti hatası olup, kişinin istek ve arzusu dâhilinde inat ederek ya da kendi isteği ile terk etmesi manasına gelmektedir.¹²⁶

1.4.4. Lehv

Lügatta lehv; sevinç, eğlence gibi şeylerle meşgul olma manasına gelmektedir.¹²⁷ Kişinin bu tür meşguliyetlerle uğraşıp Allah'ı zikretmekten uzaklaşmasını ifade etmede bu kavram kullanılmaktadır.¹²⁸ Konuyla ilgili olarak bu ayet-i kerime: “*Dünya hayatı ancak bir oyun ve bir eğlencedir. Muhakkak ki ahiret*

¹²² Cevherî, *es-Sıhah*, II, 1976; Firuzabadi, *Kamusu'l-Muhit*, 902; Zemahşerî, *Esasu'l-Belağa*, s.210.

¹²³ İbn Manzur, *Lisanu'l-A'rab*, XI. 259; Çanga, *Kur'an-ı Kerim Lugatı*, s. 196.

¹²⁴ İbn Faris, *Mu'cemü Mekayisi-Luga*, I. 448.

¹²⁵ Hac, 22/2.

¹²⁶ İbn Kayyim el-Cevziyye, *İlamu'l-Müvakiin*, İstanbul, İklim yay, 1988, III, 82.

¹²⁷ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, XI 259, 4089.

¹²⁸ İbn Manzur *Lisanu'l-Arab*, XI 259, 4039.

yurdu Allaha karşı gelmekten sakınanlar için daha hayırlıdır. Hala akıl etmiyor musunuz?¹²⁹ ayetten de anlaşılacağı üzere dünya, keyif ve sefahat yeri değil, tam tersi ahiret selameti için geçici bir sınav meydanıdır. İnsanın dünyaya gönderilmesinin asıl amacı, Rabbine iman edip ibadet etmektir. Bundan çıkarılacak sonuç ise dünyaya dünya kadar değer verip, asıl uhrevi hayat için çalışılması gerekmektedir ki, bunu da herkes değil ancak hikmet ehli, akli başında olanlar yapabilir.¹³⁰

Nisyan ve lehv farka gelince; Lehv, eğlence ve oyun gibi meşguliyetlerden dolayı Allah'ı zikretmeyi unutmaktır. Nisyan da önceden de beyan ettiğimiz gibi kasıtlı ve ya kasıtsız hata yaparak Allah'ı unutmak ve terk etmek demektir.

1.4.5. Terk

Kur'an da terk, nisyan kavramı açıklanırken en çok kullanılan karşılığı olduğu görülmektedir. Nisyan kavramı “mutlak terk” diye de adlandırmıştır.¹³¹

Lügatta terk ترك lafzı; bir durumu, bir şeyi kendi arzusu ve isteği ile kasıtlı bir şekilde bırakmak, cebir,¹³² özgür haline bırakmak,¹³³ geciktirmek,¹³⁴ yer değiştirmek,¹³⁵ gibi manalarına gelmektedir. Allah Teâlâ bir ayet-i kerimede şöyle buyurmaktadır: “İnsan kendisinin başıboş bırakılacağını mı zanneder.”¹³⁶ İnsanın sorumluluk verilmeden başıboş bırakılmayacağı zikredilmiştir. Fahreddin er-Razi (ö.1210) nisyanın geçtiği birkaç ayet-i kerimenin, terk manasında kullanıldığını ifade etmiştir.¹³⁷ İsfahanî ise, unutulan bir şeyi, terk manasında açıklamıştır.¹³⁸

1.4.6. Ğamra

Ğamra lügat manası; derin gaflet, çok kötü aymazlık, sapıklığa düşmek, hatayı yapanı setreden bir cahillik gibi manalara gelmektedir.¹³⁹ Ğamra kavramı eş anlamlı

¹²⁹ Enam, 6/ 32.

¹³⁰ Vehbe Zuhayli, *İslam Fıkıh Ansiklopedisi*, (trc. Ahmet Efe ve vd) İstanbul, Risale yay. 1994, IV/171-172.; Fahrüddin Razi, *Tefsiri Kebir (Mefatihü'l-Gayb)*, IX, 395-396. ;Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, III, 412.

¹³¹ et-Tünci, *Mu'cemu'l-Mufasssal*, s. 86.

¹³² İsfahanî, *el-Müfredat*, s. 81.

¹³³ Cevherî, *es-Sıhah*, II, 1192.

¹³⁴ Firuzabadi, *Kamusu'l-Muhit*, s.841.

¹³⁵ et-Tünci, *Mu'cemu'l-Mufasssal*, s. 86.

¹³⁶ Kıyame, 75/36.

¹³⁷ Razi, *Tefsiru'l-Kebir*, III, 232.

¹³⁸ İsfahanî, *el-Müfredat*, s.81.

¹³⁹ et-Tünci, *Mu'cemu'l-Mufasssal*, s. 353.

aşırı gaflet manasına geldiği için nisyan ile yakın alakası vardır. Bir ayet-i kerime de şöyledir: *“Katımızda gerçeği söyleyen bir kitap vardır. Onlara asla haksızlık edilmez. Fakat inkârcıların kalpleri bu hususta bir ğamra/gaflet içindedir. Onların bundan başka (bazı pis) işleri daha var ki onlar, hep o işler için çalışırlar.”*¹⁴⁰ Burada verilen mesaj, Allah hakkı gösteren yüce kitabı göndermesine rağmen insanlar Allah’ı unutup, anmaktan vazgeçip aymazlık ve derin bir gaflete düşenlere apaçık bir mesajdır.

1.5. Nisyan Kavramının Karşıt Anlamları

Yaşantımızda nisyan kavramının zıt anlamlılarına sahip olmak, surenin bize gösterdiği iyi/olumlu insan tipolojisine bürünmeyi hedef göstermektedir. Bu olumlu tipoloji kavramlarından uzak durmanın neticesi ise insanı kötü/olumsuz insan tipolojisine götürmektedir. Mesela şükreden insan bunu diliyle yani zikir ile yerine getirmektedir. Bu da onu iyi/olumlu insan tipolojisine götürmektedir. Aksini düşündüğümüz de ise, yani zikretmeyen ve nisyan da olan insan zikirden yüz çevirirse kötü/olumsuz insan kategorisine girmektedir. Dolayısıyla nisyan kavramının zıt anlamlarının anlaşılması, insan tipolojilerini daha iyi anlamamız açısından önemli bir yere sahiptir.

1.5.1. Şuur/ Bilinçli Olmak

Lügatta şuur; hissetmek, farkına varmak, bilmek vb. manalarına gelen Arapça bir kelimedir. Günümüz psikoloji kaynakları ise; diğer ruh ve can sahibi mahlûklardan farklı olarak beşerin kendi varlığının farkına varma becerisi diye belirtmektedir.¹⁴¹ Şuur lafzı ile ilgili olarak, Kur’an’ın ayetlerinde farkında olmama anlamında kullanılmıştır. Ayet-i kerimede *“Onlara, ‘Yeryüzünde fesat çıkarmayın’ denildiğinde, ‘Biz ancak ıslah edicileriz’ derler. Dikkat edin, onlar müfsitlerin ta kendileridir. Lakin şuurunda değillerdir.”*¹⁴² Bu ayetten kasıt, o insanlar yaptıkları fiillerinin eylemlerinin sonucunu düşünmüyorlar. Kendi yaşam şartlarına uygun olan yanlış davranışları doğru bulup uyguluyorlar. Yani yaptıkları eylemin sonucunun getirisi onlara nasıl olur düşünüp hesaplamıyorlar demek istemektedir. Detaylı ve dikkatli hesap yapmadıkları için kömürü elmas gibi görebiliyorlardır.

¹⁴⁰ Mü’minun, 23/63.

¹⁴¹ Selçuk, Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 2003. s. 127.

¹⁴² Bakara, 2/12-13

Sonuç olarak, “kendini/nefsini bilen rabbini bilir.” Düsturu çerçevesinde bakarsak, şuurlu insan hayatındaki bütün olup bitenleri tefekkür etmelidir. Bunun nihayetinde, benim yaratılmam, varlığım Allah’ın varlığına işarettir. Çünkü hiçbir sanat ustasız değildir. Bir iğne ustasız olmadığı gibi, bu evrende ustasız değildir, aklımız ile hemen bunun bilincine varabiliriz.¹⁴³

1.5.2. İddikar Etmek

Lügatta iddikar etmek; zaman içinde hatırlanamayan bir şeyi sonradan hatırlamak demektir.¹⁴⁴ Zikir ve iddikar arasında şu fark vardır. Zikir; bir şeyi çaba sarf etmeden kendiliğinden hatırlamak manasın gelirken, İddikar ise, unutulan bir durum ve olayı biraz üstüne durarak, çaba sonucu hatırlamadır.¹⁴⁵

Kur’an ayetlerinde bu kavram sure-i Yusuf’ta geçmektedir: “*Hapisteki iki şahıstan kurtulmuş olanı, (biraz vakit geçtikten sonra Yusuf’u hatırladı) ve “ Beni hemen hapse gönderin, onun değerlendirmesini size orda söylerim dedi.”*¹⁴⁶ ayetinde hapisten çıkan kişinin, belli bir vakit sonra Hz. Yusuf’u hatırlaması böyle bir hatırlamadır.

1.5.3. Tedebbür Etmek

Lügat manada (دبر) d-b-r; kökünde birden fazla kelime bulunmaktadır. Biz burada konumuzla alakalı kelime hakkında bilgi vereceğiz.

Kur’an-ı Kerim de konumuzla alakalı bu kelime dört ayrı yerde geçmekte¹⁴⁷ ve beşer için bir şeyler üstünde düşünme, akıl etme manasında kullanılmıştır. “*Kur’an-ı gereği gibi tefekkür etmeyecekler mi? Eğer Kur’an Allaha ait olsaydı, muhakkak içerisinde de birden fazla çelişki çıkarırlardı.*”¹⁴⁸ Kur’an ayetlerinin haber verdiği her şey açık ve net ortada olduğu için, bunları her zaman inceleme fırsatı olmuş ve üstüne düşünülmüş, araştırma yapılmıştır. Kur’an’ın içerisinde herhangi bir çelişki

¹⁴³ Bediuzzaman Said Nursi, *Sözler*, İstanbul, Rnk Neşriyat, 2012, s. 49.

¹⁴⁴ Muhammed Murteza, *Tacü'l-Aruz min Cevahiri'l-Kamus*, Beyrut, 1306, III, 227. et-Tünci, *Mu'cemu'l-Mufassal*, s. 183.

¹⁴⁵ Ebü'l-Beka el-Kefevi, *el-Külliyat*, Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1993, s.67.

¹⁴⁶ Yusuf, 12/45.

¹⁴⁷ Abdülhakî, *Mu'cemu'l-Müfehres*, s. 253.

¹⁴⁸ Nisa 4/87.

yoktur. Bunun için başka ayetlerde Allah meydan okumaktadır. Bundan dolayı da tedebbür kelimesi de Kur'an da tercih edilmiştir.¹⁴⁹

1.5.4. Tefekkür Etmek

Tefekkür, f-k-r kökünden tefa'ul babı vezninde mastardır. Bir şey hakkında fikir üretmek manasına gelmektedir. Bu fiilin kökü f-k-r “*fikir*” ise; bilinen bir şeyle bilinmeyeni anlamak için aklın fikir üretmesidir. Bunların yanında: "zihnin mebadilere müracaatla birtakım sonuçlara varması"¹⁵⁰ diye de tarif edilmiştir.

İsfehanî (1108) ise, "Bilinenden ilme varma kuvvetine *fikr*, aklın bakış açısına göre bu kuvvetin cevelanına ve faaliyetine de *tefekür* demiştir. Bazı edipler ise; fikr ve tefekkürün "bir şeyi oğmak, kabuğunu yok edip hakikatine ermek" anlamındaki "ferk"ten "r" ile "k" nin yer değiştirmesiyle meydana geldiğini ifade etmişlerdir."¹⁵¹ Bu kelime Kur'an'da toplamda 18 yerde geçmektedir. Aynı şekilde Kur'an'da da tefekkür kavramı, tüm nesneler, olaylar, oluşlar ve Allah'ın kelimeleri üzerinde akıl yorup bir sonuca varmak, ibret almak, bu nesne, olay ve oluşların kabuğuyla gizlenen gerçeğe ulaşmaya çalışmak anlamında kullanılmıştır.¹⁵²

Tefekkür kavramı Kur'an ayetlerinde çok sık karşımıza çıkmaktadır. fakat asıl konumuz bu olmadığı için fazla detaya girmek istemiyoruz. Bir örnek vermekle yetiniyoruz. “*Arz ve semanın halk edilmesi üzerine titiz bir incelikle düşünürler.*”¹⁵³ Burada verilmek istenen mesaj kâinat hakkında varlıkların nasıl yaratıldığı üzerine düşündürmektir.

1.5.5. Tezekkür

Tezekkür sözlükte, z-k-r zikir, kelime kökünden gelip, hatırdan çıkmış bir şeyi tekrar hatırlama durumudur.¹⁵⁴ Bir durumun hem lisan hem de kalp ile zikredilmesi manasına da gelmektedir. Bu kelime Kur'an da hem dil hem de kalp manasında kullanılmıştır .¹⁵⁵ Mesela “*Size verdiğim nimetleri hatırlayın!*”¹⁵⁶ ayeti dil ile zikri,

¹⁴⁹ Burhaneddin el-Kirmani, *Ğeraibu'l-Tefsir ve 'Acaibu'l-Te'vil*, Cidde Daru'l-Kıbleli's-Sekafeti'l-İslamiyye, tsz, I 300.

¹⁵⁰ İbrahim Akgün, *Kur'an'ın Işığında Tefekkür*, İstanbul, Gece Akademi Yayınları, 2019, s. 25.

¹⁵¹ İsfehanî, *Müfredatu Elfazi'l-Kur'an*, s.643.

¹⁵² Bkz. Abdülhakî, *Mu'cemu'l-Müfehres*, s. 525.

¹⁵³ Casiye, 45/13.

¹⁵⁴ Nişvan el-Hümeiri, *Şemsu'l-Ulum*, IV, 2286.

¹⁵⁵ İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, IV, 308-309; Akgün, *Kur'an'ın Işığında Tefekkür*, s. 27.

“Onlar, çirkin bir iş yaptıkları veya nefislerine zulmettikleri zaman Allah’ı hatırlarlar, günahları için hemen istiğfar ederler.”¹⁵⁷ ayeti ise kalp ile zikri ihtiva etmektedir. Ayrıca ikinci ayette yer alan Fahışe, büyük günahlar, nefse zulüm ise küçük günahlardır. Fahışe başkasıyla ilgili günahlar, nefse zulüm ise, kişinin kendinde kalan günahlar olarak açıklanmaktadır.¹⁵⁸

Nisyanın zıt anlamlılarından olan zikir Kur'an'da toplamda 254 yerde geçmektedir. Zikir kavramı özellikle Allah'ı anma ve unutmamak anlamında çok geçmektedir.¹⁵⁹ Sonuç olarak zikir Allah'ı devamlı anmak, hatırlamak ve verdiği nimetleri sürekli hatırd tutarak O'na minnet duygularıyla dolu olmaktır. Kur'an-ı Azimü's şanın diğer bir ismi de Zikir'dir.

Zikir nisyanın zıt anlamlısı olup nisyandan ve isyandan kurtulmanın en önemli devası olmaktadır. Ayrıca Kur'an'da Allah'ı hatırlamanın yolu ise yine zikirden geçmektedir. Allah'ın çokça zikrettiğimiz de ise olumlu insan tipolojisinin alt yapısını oluşturduğunu ifade edebiliriz.

1.6. İnsan Kavramının Kullanımı

1.6.1. Kur'an'da Kullanımı

İnsan kelimesi Kur'an ayetlerinde 65 yerde geçmektedir. İnsanın yaratılış dönemleri toplamı Kur'an da yine 65 defa tekrar etmektedir. Toprak (turab) 17, Nutfe (nutf) 12, Embriyo (alak) 6, Bir çiğnemlik et (meda'a) 3, Kemik (ızam) 15, Et (lehm) 12 olarak sınıflandırılmıştır. İnsan kelimesinin eş anlamlısı olan beşer ise 36 defa geçmektedir. Kur'an ayetlerinde tekil ve çoğul (unas, nas, ins ve enasi) kelimeler şeklinde ise 330 defa geçmektedir. Ağırlıklı olarak da nas kavramı 241 yerde geçmektedir.¹⁶⁰

Konu ile ilgili insanın kafasına takılan şüphelere cevap olarak, Allah Teâlâ önce kendisinden başlayıp, sonra arzdan, bitkilere, nimetlere kadar adım adım bize kudretini göstermektedir. Buradan çıkaracağımız ders, önce kendi nefsimizden başlayıp, sonra evreni bir tefekkür edip, sonra abes bir şekilde yaratılmadığımızın farkına varıp, Allaha

¹⁵⁶ Bakara, 2/40.

¹⁵⁷ Al-i İmran, 3/135.

¹⁵⁸ Kadı Beydavî, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil*, Çev. Şadi Eren. . İstanbul, Işık Yay., 2013, I, 338.

¹⁵⁹ Abdülhakî, *Mu'cemu'l-Müfehres*, s. 270-275.

¹⁶⁰ Abdülhakî, *Mu'cemu'l-Müfehres*, s. 93-94, 119-121. ;İlhan Kutluer, "İnsan" *DİA*, XXII, 320-322.

sonsuz şükredip, kulluk vazifemizi yerine getirmemiz gerekmektedir. Yani insanın bu dünya hayatına gönderilmesinin amacı Rabbini tanıyıp, verdiği her rızık için şükredip ahiret saadetine çalışmaktır.

İnsan kelimesi bazen Hz. Âdem'in ilk insan olması münasebeti ile ayetlerde geçmektedir. İnsanın halk edilişinden bahsederken çamurun birkaç envanı zikredilmiştir. Mesela önce pişmiş turap, sonra vıcık çamur ya da sadece çamur tabirleri kullanılmıştır. Bu kullanımlarda sürekli Hz. Âdem kastedilmiştir.¹⁶¹ Kan pıhtısı, sade su, meni ve alakadan bahsedildiği zaman ise orada Hz. Âdem'in soyu kastedilmektedir.¹⁶² Yani sadece çamur ve çeşitleri ele alındığında, ilk insan olarak Hz. Âdem'in başlangıcı çamurla olduğu için özel, dar mana ile almamız lazımdır. Rahimden itibaren ki süreçten ele alırsak o da bütün insanlığı kapsar genel bir anlam kastedilir. İnsan kavramının geçtiği bazı ayetlerde vardır ki, tek kişi geçse de asıl kastedilen umumdur. Hemen 15 ayette bu kullanımda geçmektedir.¹⁶³ Bu ayetler içerisinde ise Nisa 4/28 hariç 14 ayet bütün insan ırkını, neslini kastetmektedir. Nisa süresindeki kadın ve erkek arasında bir fark belirterek izah edilmiştir.

Kur'an'ın bazı ayetlerinde insan kavramı, ehl-i küfür, ehl-i dalalet, münafık ve müşriklerden bahsetmektedir. Bu ayetlerde, daha çok şahsiyet üstünde durulmuştur. Mesela insanların şirke düşmesi, tevhit inancını değiştirmeye çalışması, nimetlere karşı nankörlük etmesi, nefsin peşine düşüp Allah'ı unutma ve gaflete düşme vb. konular işlenmiştir. Bu duruma düşenlerin dünya hayatına aldanıp, ahireti unutmalarına yer vermektedir. Bütün bunların neticesinde nasıl bir azabın onları beklediğini ve ebedi cehennemden haber vermektedir. İnsan kavramı Kur'an da bu tür manalarda 43 yerde geçmektedir.¹⁶⁴ Bir takım ayetlerde ise, insan kavramı mümin ve Müslüman toplumunu kasteden ayetler bulunmaktadır. Burada kastedilen temel kasıt içtimai hayat, aile hayatı, komşuluk, adalet, sosyal düzen ve İslâm dininin daha sağlam yaşam şartlarına oturtulması amaçlanmaktadır. Sadece mü'minlerin zikredilmesinin sebebi, iman ettikten

¹⁶¹ Hicr, 14/26; Secde 32/7.

¹⁶² Yasin, 36/77; Tarık, 5-6.

¹⁶³ Nisa, 4/28; Yusuf 12/5; İsra, 17/13-53; Kaf, 50/16; Necm, 53/39; Rahman, 55/3; İnsan, 76/1-2; Naziat, 79/35; İnşıkak 84/6 Beled, 90/4; Tin, 95/4; Alak, 96/2-5.

¹⁶⁴ Yunus, 10/12; Hud, 11/9; İbrahim, 14/34; Nahl, 16/4; İsra, 17/11 (2 defa)-67-83-100; Kehf, 18/54; Meryem, 19/66-67; Enbiya, 21/37; Hac, 22/66; Furkan, 25/29; Ahzap, 33/72; Yasin, 36/77; Zümer, 39/849; Fussilet, 49/51; Şura, 42/48; (2), Zuhuruf, 43/15; Necm, 53/24; Haşr, 59/16; Mearic, 70/19; Kıyame, 75/3-5-1013-1436; Abese, 80/17-24; İnfitar, 82/6; Tarık, 86/5; Fecr, 89/15-23; Alak, 96/6; Zilzal, 99/3; Adiyat, 100/6.

sonra bir takım sorumlulukların yüklenmesidir. İslâm'ın beş şartı gibi, cihat gibi sorumluluklardır. Bir başka açıdan da bakıldığında zaman, yanlış ve eski bütün cahiliye adetlerini yavaş yavaş yok etmek, daha düzenli ahlaklı bir toplum oluşturmaktır.

İnsan kavramı Kur'anda uyarı, nida ve dikkat anlamında da kullanılmaktadır. Özellikle bütün insanlar kastedildiğinde “Ya Eyyühennas!: ey insanlar!” hitabı ile başlamıştır. Burada genel kitledeki hitap, Allah'ın insanlara verdiği emir, uyarı, buyruk ve evrendeki olaylar ve doğa kanunları ile ilgili hatırlatma ve mesajlardır. Genellikle bu ayet-i kerimeler, tevhide çağırma ve Allah'ın varlığına dair deliller getirildiğinde bütün insanlık kastedilir. İmanın esasları konusunda “ey insanlar” hitabı kullanılmakta ve genellikle bu hitap Mekk-i surelerde yer almaktadır. Medenî surelerde ise “Ey insanlar hitabı, ey iman edenler olarak sadece Müslüman topluluğu kastedilmektedir.¹⁶⁵ Hz. Osman'ın mushafında, ya eyyuhannas kavramı 21 yerde tek,¹⁶⁶ 2 ayette ise çoğul,¹⁶⁷ olarak 23 yerde yer almaktadır. Bunların mekk-i olanı 12, Medenî olanı ise 11 ayettir.¹⁶⁸

Ya Eyyuhannas kavramı sadece Müslümanlar için bir hitap değil bütün insanlara şamil olan külli bir hitaptır. Kasıt müslim ve gayrı müslimler içindir. İtikat manasında kullanılmaktadır. İnancın sağlam ve kararlı olması içindir.¹⁶⁹ Ey insanlar hitabı ile inen ilk ayet-i kerime A'raf¹⁷⁰ suresinde geçmektedir: “(Ey Muhammed!) De ki: “ Ey nas! Hiç şüphesiz ben, arz ve semanın hakimiyeti kendisine ait olan Allah'ın hepinize gönderdiği resulüyüm! Şüphesiz ondan başka ilah yoktur. O can verir ve can alır. O halde, Allah'a ve onun sözlerine inanan Resulüne, o ümmi peygambere iman edin ve ona uyun ki doğru yolu bulasınız.”¹⁷¹ Bu ayet-i kerime de peygamberliğin evrensel olduğu bütün insanların inanması gerektiği ve ancak kurtuluşun onun rehberliğiyle olacağı mesajı verilmektedir. Başka bir ayeti kerime de ise, Kur'an'ın insanlar için bir öğüt ve danışılacak bir rehber olduğu belirtilmektedir. “Ey nas! Size Rabbinizden

¹⁶⁵ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, Ankara, TDV yay. 1991, s. 59-60.

¹⁶⁶ İnfitar 82/6; İnşıkak 84/6.

¹⁶⁷ Bakara, 2/21; Nisa, 4/1; Yunus, 10/23-57-104-108.

¹⁶⁸ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s. 79-83.

¹⁶⁹ İsmail Karagöz ve diğerleri, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Ankara, DİB Yayınları, 2010, s. 346.

¹⁷⁰ Abdullah Sert, Kur'an-ı Kerimde “Ya eyyuha nas” Hitabı Olan Ayetlerin Tahlili, Kastamonu, Kastamonu üniversitesi, 2019, s. 52.

¹⁷¹ A'raf 7/258.

sadırlara bir ilaç, bir tavsiye, iman edenler için de bir rehber ve rahmet olan Kur'an geldi."¹⁷² Kur'an size danışılan bir pusula olacaktır.¹⁷³

¹⁷² Yunus 10/57.

¹⁷³ Kurtubi, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensari *el-Cami'li-Ahkami'l-Kur'an*, Kahire, Daru's-Şağb, , ts., VIII, s. 353.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İNSAN SURESİ

1.1 Surenin İsmi

İnsan suresi farklı isimler ile zikredilmiştir. İlk ayetinde geçen “dehr” kavramından dolayı “dehr suresi”¹⁷⁴ diye isimlendirilmiştir. Başlangıcındaki hel eta ifadesinden dolayı “Hel Eta”¹⁷⁵ diye, insanın yaratılış keyfiyetinden bahseden ayetten dolayı “sure-i insan”¹⁷⁶, surenin içinde de salih kullar için hazırlanmış nimetler için “Sure-i Ebrar”¹⁷⁷ ve en son olarak “Emşac”¹⁷⁸ diye de isimlendirilmiştir.

1.2. İnsan Suresinin Mushaf ve Nüzul Sırası

Sûre Ubey b. Ka’b mushafında 62, İbn Mesud’ta nispet edilen mushafta ise 75. sırada yer almaktadır. Hz. Osman mushafında ise insan suresi 76. sırada yer almaktadır.¹⁷⁹

Nüzul sıralamasında Hz. Osman’ın mushafında 98 inci sırada yer alan İnsan suresi, Rahman suresi ile Talak suresi arasında yer almaktadır.¹⁸⁰ İbn Abbas mushafında ise 97. sırada olup, Muhammed suresi ile Talak suresi arasında yer almaktadır. Cafer-i Sadık mushafında ise Rahman suresi ve Talak suresi arasında 97. sırada yer almaktadır.¹⁸¹

¹⁷⁴ İbnu’l Cevzi, Ebu’l Ferec Abdurrahman el-Kureysi el-Bağdad, *Zadu’l-Mesir fi İlmi Tefsir*, 8/472, Beyrut, Dar’l-Kutubu’l İlmiyye, 2010; Tabersi, Ebu Ali el-fadl İbnu’l Hasan, *Mecmeu’l Beyan fi tefsiri’l Kur’an*, Beyrut, Daru’l-Kutubu İlmiyye, 1997., IX, 608

¹⁷⁵ Zühri, Ebu Bekr İbn Şihab Muhammed Bin Müslim Bin Ubeydullah, *Tenzilatu’l-Kur’an*, Beyrut 1982. s.30,

¹⁷⁶ İbnu’l-Cevzi, *Zadu’l-Mesir*, VIII, 472.

¹⁷⁷ Bikai, Ebu Hasan Burhaneddin İbrahim b. Ömer b. Hasan, *Nazmü’d-Dürer fi Tenasibü’l Ayi ve’s-Süver*, Haydarabad, 1978, XXI, 150.; Kasimi, Cemalüddin Muhammed b. Muhammed Said, *Mehasinu’t-Te’vil*, Beyrut, Yy. 1978, XVII, 4.

¹⁷⁸ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s. 82-84.

¹⁷⁹ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s. 84.

¹⁸⁰ Suyuti, Celaleddin, *el-İtkan fi Ulumi’l-Kur’an*, Kahire, ts. I, 38.; Zühri, *Tenzilatu’l-Kur’an*, s.30.;Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s. 687.

¹⁸¹ Cerrahoğlu, *Tefsir Usulü*, s.86-87.

1.3. İnsan Suresinde Ayet, Kelime ve Harf Sayısı

İnsan suresinin toplam ayet sayısı cumhurun ittifakıyla ihtilafsız 31¹⁸², kelime sayısı 240, harf sayısı ise 1053 tür.¹⁸³

1.4. Surenin Konusu

Surenin başlangıcında insanın yaratılışı, ortalarında salih kullar için cennet nimetleri ve ödüller, sonunda insan için ahiret hayatının kıymeti ve çalışmamızın asıl konusu olan insan tipolojilerini nazara vermektedir.

1.5. İnsan Suresinin Mekkî ve Medenî Oluşu

Bu konuda ihtilaflar bulunmaktadır. Bu ihtilafları 3 maddede sıralayabiliriz:

1. Tamamen Mekkî olduğu görüşü Ata b. Yesara dayandırılmaktadır.¹⁸⁴ Kelbi, Mukatil b Süleyman, İbn Abbas bu görüşü benimsemişlerdir ki aynı zamanda, cumhur da surenin Mekkî olduğu konusunda ittifak etmişlerdir.¹⁸⁵

2. İnsan suresi tamamen medenîdir.¹⁸⁶ Bu görüş Katade'ye isnad edilmektedir.¹⁸⁷ Şii' ekolü de bu görüşü savunmaktadır.¹⁸⁸

3. Surede hem Mekkî hem Medenî ayet bulunduğunu kabul eden diğer bir görüş daha vardır.

Bunu destekleyen iki görüş bulunmaktadır:

a. Suredeki 24. ayetin Mekkî olduğunu savunanlar ki, İkrime ve Kelbi'dir.¹⁸⁹

b. Surenin 24 ayeti ve sonrasının Mekkî olduğunu da Maverdi iddia etmektedir.¹⁹⁰

¹⁸² el-Âlusi, Ebu Sena Şihabuddin Mahmut b. Abdullah, *Ruhu'l-Meani fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azim*, Beyrut ty., XXIX, 150.; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII, 5488.

¹⁸³ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII, 5488.

¹⁸⁴ Begavi, Ebu Muhammed Mühyisünne Huseyin b. Mesud, *Mealiu't-Tenzil*, Riyad, 1993, VIII, 291.

¹⁸⁵ İbnu'l-Cevzi, *Zadu'l-Mesir*, VIII, 427.

¹⁸⁶ Zühri, *Tenzilatu'l-Kur'an*, s.30.

¹⁸⁷ Tabersi, *Mecmeu'l Beyan*, IX, 608.

¹⁸⁸ Kurtubi, *el-Cami'*, XIX, 118.

¹⁸⁹ İbn Atiyye, Ebu Muhammed Abdulhak b. Galib el-Endulusi, *el-Muharreru'l Veciz*, Beyrut, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 2016, XV, 229.; Âlusi, *Ruhu'l-Meani*, XXIX/150.

¹⁹⁰ İbnu'l-Cevzi, *Zadu'l-Mesir*, VIII, 427.

1.6.İnsan Suresinin Nüzul Sebebi

İnsan suresinin nüzul sebebi ile ilgili farklı görüşler bulunmaktadır. Taberani, İbn Asakir ve İbn Ömer den şöyle bir nakilde bulunmuştur: “Hz. Peygamber’in huzuruna bir Habeşistanlı vardı. Hz.Peygamber ona sualini sor dedi, adam,“Ya Resulallah!” siz bizden daha üstünsünüz. Sizin iman ettiğinize bizde iman eder, sizin ameliniz gibi bizde amel ederiz. Ben kesinlikle seninle cennette olmak istiyorum.” Hz. Peygamber, nefsim yed-i kudret elinde olan Allah’a kasem ederim ki, siyahın ve beyazın arasındaki mesafesi bin yıllık yoldan görülecektir.

Her kim ki “la ilahe illallah” zikrederse onun için Allah yanında bir söz vardır. Her kim ki “sübhaneallahi ve bihamdihi” zikretse o kişiye yirmi dört binden yüz bine kadar sevap yazılacaktır.” buyurmuşlardır. Bunun üstüne bu sure indirildi. Habeşistanlı, “bende sizin gibi her şeyi gözlerimle nazar edecek miyim?” dedi. “evet” diye Hz. Peygamberden cevap alınca oracıkta adam vefat etti. Hz. Peygamber onun cennet aşkı iştiağıyla vefat ettiğini söylemişlerdir.¹⁹¹

Nakledilen diğer bir rivayette ise bu surenin Ebu Talib ile ilgili olarak nazil olduğu zikredilmiştir. İbn Abbas’tan rivayetine göre Hz. Ali, Hz. Fatıma ile Cariyeleri hakkında indirildiği belirtilmektedir. Olay şöyle cereyan etmiştir: “Bir gün Hz. Hasan ile Hz. Hüseyin hastalığa kapılmışlardı. Hz. Peygamber ve Hz. Ebubekir ile birkaç sahabe onları ziyarete gitmişlerdi. Hz. Peygamber, Hz. Ali’ye ikisi için adak adamasını buyurmuşlardı. Bunun üzerine Hz. Ali, eşi ve cariyesi üç gün oruç adağı tuttular. Ondan sonra yüce Allah’ın dileği ile çocuklar iyileştiler. Her üçü de nezir ettikleri oruçları tutmaya başladılar. Bu niyetten sonra yiyecek bir şeyleri kalmadı. Hz. Ali Hayberli bir Yahudi den 3 ölçek buğday aldı ve onun biri ile beş ekmek pişirdiler. Akşam ezanında oruçlarını açacakları bir vakitte gariban bir kişi geldi, Allah rızası için yiyecek birşeyler talebinde bulundu, pişirdikleri buğday ekmeklerini gariban adama verdiler. Su ile iftar açıp sabahı öyle geçirdiler, o günün akşamın da aynı vakitte yine bir kimsesiz geldi, üçüncü gün de bir mâhkum çıka geldi, ekmekleri bu insanlara hibe ettiler, üç gün üç gece su ile iftar ettiler. Yine oruç adaklarından vazgeçmediler. Üç günün sonun da Hz. Ali çocuklarını alıp Hz. Peygambere götürdüler. Onların açlıktan kötü halde olduklarını gören Hz. Peygamber, onları alıp Hz. Fatma’nın yanına getirdi. Kızını

¹⁹¹ Suyuti, *Durru’l-Mensur*, II, 297.

namaz da karnı midesine yapışmış, gözleri simsiyah görünce bu duruma çok üzüldü. Bu olayın üzerine Cebrail bu sureyi okudu.”¹⁹² Bu rivayet surenin 8. ayeti ile alakalıdır. Fakat Nakkaş, Salebi, Kuşeyri ve ekseri müfessirler olayın bu sure ile ilişkisinin olmadığını savunmuşlardır.¹⁹³

Bazı müfessirlere göre ise İnsan suresi, Ensar ehlinden Ebu'd-Dahdah için indirilmiştir. Bu kişi bir gün oruç tutmuş. Oruç açma vaktin de bir fakir, bir kimsesiz ve bir de mâhkum olmak üzere üç kişi kapısına gelmiştir. Ebu Dahdah elinde bulunan ekmeğin dörtte üçünü onlara vermiştir. Kendisi ve ev halkı için bir ekmek bırakmıştır. Bu olay üzerine bu sure nazil olmuştur.¹⁹⁴

Son olarak başka bir rivayette ise, Abdurrezzak, İbn Cerir ve İbnü'l- Munzirin Katadeden nakline göre bir gün Ebu Cehil: “Muhammedi namaz kılarken görürsem muhakkak ki onun boynuna basacağım.” demiş. Bunun üzerine bu sure inmiştir.¹⁹⁵

Beydavi (1286), Razi, (1210) Ebu Suud (1574) gibi müfessirler de İbn Abbas'ın rivayetini benimsemişlerdir. Olay sahih olarak kabul edilirse, sure Medenî olmalıdır. Sebebi ise Hz. Ali'nin nikâhı, Uhud savaşından sonra olmuştur.¹⁹⁶

Sonuç olarak özetlersek, insan suresinin nüzul sebebi ile ilgili kesin bir görüş olmamasından dolayı Mekkî mi, Medenî mi kesin bir kanaat ifade edemiyoruz. Bunun sebebi birçok farklı rivayetin bulunmasıdır.

1.7.İnsan Suresi İle Alakalı Rivayetler

İbn Abbas, Hz. Peygamber'in Cuma günleri sabah namazında secde ve insan suresini okuduğunu rivayet etmektedir.¹⁹⁷

Ebu Zerr Gıffari de: Hz. Peygamber'in sure-i insanı bitirdiğinde şöyle dediğini rivayet etmiştir: “*Sizin nazar edemediğinizi ben nazar ederim, sizin kulaklarınızın duymadığını ben duyarım, bunun da gökyüzü haykırdı, haykırmakta ona hak oldu, gökyüzünde bir elin dört parmağı kadar boşluk bulunmaz, her bir karışında Allah için*

¹⁹² Âlusi, *Ruhu'l-Meani*, XV,157.

¹⁹³ Kurtubi, *el-Cami* X, s.115.

¹⁹⁴ Firuzabadi, *Tenviru'l-Mikbas*, VI, 422.

¹⁹⁵ Taberi, *Cami'u'l-Beyan*, , XXIX, 138.

¹⁹⁶ Sırrı Giridi, *Tefsiru-Sure-i insan*, İstanbul, İnsan Yayınları, 1895, s.9.

¹⁹⁷ Müslim, Cuma, 64.

alnını secdeye koymuş bir melaike bulunmaktadır. Allah'a and olsun ki bildiklerimi bilseydiniz az güler çok ağlardınız, yattığınız yataklarda eşlerinizle zevkle yatmaz, sahralara düşer, Allah'a sizi affetmesi için yalvarırdınız."¹⁹⁸ İnsan suresinin insanın yaratılması, cennet, cehennem, mükafat, ceza, olumlu ve olumsuz insan tiyolojilerine değinmesi ve asıl irade edenin Allah olmasından dolayı Hz. Peygamber bu ifadeleri kullanmış olabilir.

Bir başka rivayette ise, Abdullah b. Vehb, İbn Zeyd'den şu bilgiyi aktarmıştır: Hz. Peygamber insan suresini okurken, huzuruna siyahi bir kişi geldi. Cennet nimetleri okunurken o adam bir titreme ile canını Allah'a verdi. Olay üzerine Hz. Peygamber şöyle söylemiştir: *"Bu kardeşinizin canını cennete olan aşkı kabzetti."*¹⁹⁹

Bir kısım müfessirler insan suresinin fazileti hakkında: "Her kim sûre-i insanı okursa, onun Allah huzurunda hediyesi cennet ve ipek libaslardır"²⁰⁰ haberini nakletmişlerdir.

İnsan suresi ile alakalı Tabersi (ö.1154), Ebu Cafer den rivayetle şöyle nakletmektedir: "Her kim ki sûre-i insanı Perşembe günleri okursa, yüce Allah onu cennete yüz bakire ile evlendirir ve aynı zamanda Hz. Peygamberin komşusu olacaktır."²⁰¹

Sonuç olarak iki rivayette de cennet ile ilgili müjde vardır. Sûrenin kendi içeriği de cennet ve içindeki nimetlerden, hizmetçilerden bahsetmektedir. Bu sebeple gelen rivayetler, cennet ve içindeki ikramlardır.

1.8. İnsan Suresinin Kıyame ve Mürselat Sureleriyle Münasebeti

Allah'ın kitabı o kadar eşsiz bir kitaptır ki, tıpkı bir makinenin işleyişi gibidir. Nasıl ki bir makinenin bütün araç ve edevatları birbiriyle alakalı ve çarklar birbirine bağımlı tek düzen içinde çalışıyorsa Allah'ın kitabı da öyledir. Bir bütün olarak harfler, kelimeler, âyetler ve sureler de aynı şekilde irtibatlıdır. Her birinin diğeriyle münasebeti

¹⁹⁸ Tirmizi, Zühd, 9; İbn Mace, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid, *Süneni İbn Mace*, İstanbul, 1981, Zühd, 19.

¹⁹⁹ İbn Kesir, *Tefsiri'l-Kur'an'il-Azim*, VIII, 285.

²⁰⁰ Zemahşeri, *el-Keşşaf*, IV/201; Tabersi, *Mecmeu'l Beyan*, IX, 608.

²⁰¹ Tabersi, *Mecmeu'l Beyan*, IX, 608.

ve bağlantısı vardır. Öyle ki Kur'an'ın bütün ayetleri kendi içinde ve altı bin küsur ayetle bütünlük halindedir.²⁰²

1.9. Surenin Önceki Sure (Kıyame) İle İrtibatı

Kıyame suresi, ilk olarak insanın ölümü ve ölümden sonra tekrar diriltilmesinden, sonra kıyamet olayını açıklayarak, insanın yaratılmasını, sorumluluğunu ve Allah'ın ölüleri hayatlandıracağı gücünden bahsederek nihayete ermiştir.²⁰³ Hemen onun ahirinde gelen insan suresinde ise, yaratılış, ceza mükâfat ve cennet nimetleri konu edinmiştir. Kıyame suresini detaylı incelediğimizde, insanlık kıyamette ölüp sonra tekrar diriltileceğinden bahsetmektedir. Sure başından sonuna doğru kıyametten bahsedip son ayetlerde insanın yaratılışından bahsetmektedir. Baktığımızda burada çok ince bir mesaj vardır. Kıyamet, insanın yaratılışı sonra cennet ve nimetlerinden konu geçmektedir. Yani kıyame suresinden insan suresinin sonuna kadar bir olay örgüsü sırayla işlenip gitmektedir. İnsan suresi ve kıyame suresi birçok konu bağlamında ilişki halindedir. Bu da art arda gelmesinin arasındaki irtibatı dikkat ettirir.²⁰⁴ İnsan suresinin başındaki ayetlerle konu kopmadan devam etmektedir.²⁰⁵ Her iki sure de ba'se işaret etmektedir.²⁰⁶

Kıyame suresinin 20-21 ayetlerinde dile getirilen: “*Hayır siz dünyaya muhabbet besliyorsunuz ve diğer dünyayı unutuyorsunuz.*”²⁰⁷ uyarısı aynı şekilde insan suresinde de sonlarına doğru dile getirilmektedir: “*Şunlar hayatı dünyayı seçiyorlar ve zor bir gün olan ahiret gününü görmezden geliyorlar.*”²⁰⁸

Kıyame suresinde, “*İnsan şahsına karşı yaptıklarına şahittir.*”²⁰⁹ ayeti ile insan suresi ikinci ayette geçen: “*Onu gören ve işiten olarak yarattık.*”²¹⁰ ayeti ile de bir bağ vardır. İkisinde verilmek istenen mesaj insan hayatı boyunca her şeye şahittir. Kıyamette bunların hepsini bilmiş olarak diriltilecektir. Yaptıklarını Allah huzurunda

²⁰² Şadi Eren, *Kur'an Mu'cizesi*, İstanbul, Selsebil Yayınları, 2016, s. 352.

²⁰³ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII, s. 5489.

²⁰⁴ Kıyame, 75/37-38-39-40.

²⁰⁵ İnsan, 76/1-2.

²⁰⁶ Suyuti, *Tenasükü'd-Dürer fi Tenasübi Süver*, Beyrut, 1987, s. 150; es-Sâvi, Ahmed b. Muhammed el-Mısri el-Halveti el-Maliki, *Haşiyetu't-Sâvi ala Tefsiri Celaleyn*, Beyrut, 1995, VI, 208.

²⁰⁷ Kıyame, 75/20 21.

²⁰⁸ İnsan, 76/27.

²⁰⁹ Kıyame, 75/14.

²¹⁰ İnsan, 76/2.

tekrar izleyip, ona göre ceza ya da mükâfata layık olacaktır. Bizzat her şeyi yaptığına şahit olduğu için pişmanlıktan başka hiçbir şeyi inkâr edemez.

1.10. Surenin Sonraki Sure (Mürselat) İle İrtibatı

İnsan suresi daha öncede değindiğimiz gibi insanın bahsi yokken sonradan yaratıldığını konu edinmektedir. Zaman içerisinde şekillendirilmesinden ve cinsiyetlere ayrılmasından bahis geçmektedir. Geniş bir kapsamda cennet ve nimetlerinden ve onun akabinde Allaha secde etmeyi vurgular. Sonuna geldiğimizde ise surenin sonunda Allah'ın insanı sürekli uyardığını ve insanın dünya zevklerinin etkisi altında ikinci dünyayı unuttuğunu zikretmektedir. Son ayetinde ise güzel bir mükâfat ve elim bir azabın onları beklediğini açık bir şekilde beyan etmektedir. Mürselat sûresi ise, insan suresinin hemen ardından gelip sûrenin devamı mahiyetindedir. Sûre uyarı ve ceza konusunu haber verip son bulurken devamı Mürselat suresinde gelmektedir. Şöyle örnek verebiliriz. *“Bu insan için bir tavsiyedir, isteyen kimse, Rabbine varmak için bir tarik yapar.”*²¹¹ Mürselat suresi ise, ilk ayetlerinde üst üste aralıksız bir şekilde uyarıcılar görevlendirildi ve o uyarıları getiren fevç fevç melaikeler hizmet etti. Uyarılar ahirinde evrende olacak olayları ve insanlık için hazırlanan tufandan bahsedilmektedir. Ayetler şöyle insan suresini devam ettirmektedir: *“And olsun aralıksız gönderilenlere,”*²¹² *sert bir şekilde esenlere,*²¹³ *güzel bir şekilde geniş dağılanlara,*²¹⁴ *net manasıyla fark edilenlere,*²¹⁵ *ayetleri bize ulaştıranlara,*²¹⁶ *gelen o günde yalanlayanların veyl haline.”*²¹⁷ Dikkatlice bakıldığı zaman sure isimleri farklı olmasına rağmen arasındaki bağ net bir şekilde belli edilmektedir. Konu bağlamı kopmadan devam etmektedir.

Aynı şekilde yine İnsan suresinde salihler için cennet nimetleri zikredilirken akabinde ibadet ve secde etmeyi tavsiye etmektedir. Mürselat suresinde, uyarılar

²¹¹ İnsan, 76/29.

²¹² Mürselat, 77/1.

²¹³ Mürselat, 77/2.

²¹⁴ Mürselat, 77/3.

²¹⁵ Mürselat, 77/4.

²¹⁶ Mürselat, 77/5.

²¹⁷ Mürselat, 77/15.

sonucunda gelen azap ve doğa olaylarını tufan olarak anlatırken, Allah'ın yolunu seçenler için aynı şekilde cennet nimetlerinden bahsedilmektedir.²¹⁸

İnsan suresi ilk iki ayetin de insanın yaratılışını ele alırken aynı şekilde Mürselat suresin de ise 20-21-22-23 ayetlerinde aynı konu hatırlatılmaktadır.

İnsan suresi 26. ayetinde Rabbine secde etmeyi, onu tesbih etmeyi ve bunu uzun bir zaman içerisinde yapmayı önermektedir.²¹⁹ Allah'ın bunu zikretmesinin sebebi o kadar verdiği nimetlere karşılık bir şükürdür. Mürselat suresinde 48. ayette, "*Onlara secde edin, rükü edin tavsiye edildiği zaman, duymazdan gelip Rablerine karşı eğilmezler.*"²²⁰ denilir. Ruku ve secdenin burada anılmasının sebebi, zalim olan insan suçlu oldukları halde Allah onlara dünya da nimetler vermektedir. Bunun üstüne Allah sadece secde ister nimetine karşılık ama bunu da asilikle karşılarlar.

Sonuç olarak bu üç sure arasındaki bağ üç konu çerçevesinde işlenmektedir. Birincisi insanın yaratılması ve evreleri, ikincisi insanlara dünya da ve ahirette verilen nimet ve lütuflar, üçüncüsü bütün bunlara karşılık nankörlük edenlere kıyamette ve ondan sonra hazırlanan çetin azaptır.

1.11. Fazilet Bakımından İnsan Suresi

Hiz. Peygamber (s.a.v) insan suresi için şöyle buyurmuştur: “ Kim ki sure-i insanı zikir (vird) niyeti ile okursa, Rabbi o kimseye kendi huzurunda lütuf olarak cennet ve ipek verir.”²²¹

Bir rivayette ise Ebu Hureyre şöyle zikretmektedir: “Hz. Peygamber Cuma günleri sabah namazında hel-Eta ve secde surelerini okurlardı.”²²²

1.12. Sure İçindeki Esmâ ve Ayetlerin Münasebeti

1.12.1. Ayet İçi Münasebet

Öncelikle ayetler için kelime sınırı olmamaktadır. Ayet bir kelimedede olabilir, bir satır da bir sahife de olabilir. Örneğin ”Mudhammetan”²²³ ve ya müdayene ayeti gibi

²¹⁸ Kurtubi, *el-Cami*, X, 324-325.

²¹⁹ İnsan, 26/76.

²²⁰ Mürselat, 77/48.

²²¹ Ebu'l-Leys Semerkandi, *Tefsiru'l-Kur'an*, . İstanbul, Özgü yay. 2010, VI, 347,

²²² Tirmizi, Cuma, 23; Nesai, İftitah, 47.

bir sahifeden oluşabilmektedir.²²⁴ Bu tür ayetlerin bağlamını öğrenmek için biraz tefekkür edip ayet içerisindeki gaye ve maksadı bilmemiz gerekmektedir. Mesela şu ayeti kerimeyi misal verebiliriz: “Allah’ın dilemesi olmadıkça siz dileyemezsiniz. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”²²⁵ Bu ayeti kerimede alim ve hakim sıfatı nazara verilmiştir. Bunlarla kastedilen Allah'a karşı gelen kimselerden ya da Allah tarafında olan kimselerden alim sıfatı ile Allah haberdardır . Buradaki hikmet sıfatından kasıt ise, Allah'a asi olan kimseler için Allah’ın sonsuz gücü ve kudretinin işaretidir. Sonuç itibarı ile o Hakimdir. Hak edene ceza vermektedir.

İnsan suresi şu ayette: “Orada sonsuz nimetler ve çok azim bir servet, mülk (Hükümranlık) görürsün.”²²⁶ Burada ise sure içerisinde bir çok nimet sayılıp ve cennetin güzelliğinden bahsedilir, en son bu ayetle Allah’ın nasıl bir servete sahip olduğunu açıklamaktadır. Yani burada en çok Allah’ın Melik ismi ön plana çıkmaktadır. Çünkü evrenin, ahiretin ve içindekilerinin yegâne mutasarrıfı Yüce Allah’tır.

Bir başka ayette ise; “Gerçekten bu sizlere bir hediyedir, lütuftur. Bütün gayretleriniz kabul edilmiştir.”²²⁷ Burada Allah’ın mutlak adalet ve hak sahibi olduğunu kesin belirtmiştir. Çünkü kim neyi hak etmişse tam hakkı ve adaletiyle karşılığını verdiğini ifade etmektedir. Adl ismi burada bu ayetin içeriğiyle münasebeti olduğunu göstermektedir.

İnsan suresi otuzuncu ayette: “Allah istemedikçe hiç kimse isteyemez, gerçekten Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”²²⁸ Ayet-i Kerimenin burada iki esma ile münasebeti vardır. Birincisi, tek hükümran, hüküm sahibi Allah’tır. Çünkü o her işte, emrinde hikmet sahibidir. Gerekeni en güzel şekilde yapar. Şu ayette de olduğu gibi: “Kullarının üstünde galip O’dur. Hikmet sahibi her şeyden bilgisi olan O’dur.”²²⁹ Diğer bir ism-i celil ise burada Alim’dir. Ayet içerisinde Allah, kullarının ne isteyebileceğini kalplerinden ne geçtiğini çok iyi biliyor. Onun içindir ki ben dilemedikçe size izin yok ifadesini kullanmaktadır. Çünkü Alim ismi mana itibarı ile,

²²³ Rahman, 55/64.

²²⁴ Bakara, 2/82.

²²⁵ İnsan 76/30.

²²⁶ İnsan, 76/20.

²²⁷ İnsan 76/22.

²²⁸ İnsan 76/30.

²²⁹ Enam, 6/18.

batın, zahir, geçmiş, gelecek her şeyi harfi harfine, eksiksiz bir şekilde bilmek demektir. Bundan dolayıdır ki ayetin başlangıcı sonuna kadar anlatıldıktan sonra Hakim ve Alim ismiyle makta/ayet sonu yapılmaktadır.²³⁰

1.13. Sure İle İlgili Yapılan Çalışmalar

İnsan suresi ile ilgili daha önce dört çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar insan suresinin tefsirinde daha çok bir konu üzerine yoğunlaşmaktadırlar.

Tuğba Yazıcı tarafından "İnsan Suresi Tefsiri ve Sure Işığında Namaz Vakitlerinin Değerlendirilmesi", isimli çalışma konusudur. Daha çok namazla ilgili ayetler üstünde yoğunlaşmış orada namaz konusunu göz önüne getirmiştir.

İkinci çalışma konusu ise "İnsan Suresi Tefsiri ve Cennet Tasvirleri" konusudur. Bu konuda ise Mehmet Yazıcı daha çok cennet tasvirleri ve cennet içindeki nimetler üzerinde durmuştur.

Üçüncü tez konusu, Muhammet Hanifi Ön "Ana Konuları Ekseninde İnsan Suresi Tefsiri" çalışma konusudur. İnsan suresini konu başlıkları altında tefsir etmişlerdir. Çalışmamızla arasındaki fark içerik ve birbirinden farklı kaynaklar ve malumatlarla ele alınmıştır. Başka bir fark ise çalışmamızda şia tefsirlerinden de kaynak gösterdik. Fakat bu çalışmada şia müfessirleri kaynak alınmamıştır.

Dördüncüsü çalışma ise, Murtaza Gür, "İnsan Suresinde Cennet ve Cennete Götüren Davranışlar" konusudur. Burada sadece cennet ayetleri üzerinde durulmuş. Bu konuyla ilgili malumat verilmiştir.

Bizim bu çalışmamızda onlardan farklı olarak, sure ve konu insan olduğu için kelimenin kökeni hakkın da bilgi verdik. Başka bir fark ise insan kelimesini hem "Nisyan" hem de "İns" kökünden geldiğini savunan görüşleri araştırdık, çalışmamıza ekledik. Sözlüklerden kaynak gösterdik. Diğer çalışmaların kaynaklarına ek olarak tefsir ve başka kaynaklarla çalışmamızı zenginleştirdik. Sonra modern tefsirlerden ve Şia mezhebinden de tefsir kaynağı araştırıp çalışmamıza ekledik. Ayetlerin tefsirinde daha geniş ve detaylı durmaya çalıştık. ana konumuz insan tipolojileri olduğu için surenin ayetlerinde insan tipolojilerini çıkarıp, detaylı bir şekilde bilgi vermeye çalıştık. Sonuç

²³⁰ Razi, *et-Tefsiru'l-Kebir*, XXX, 262.; Sabuni, *Safvetu't-Tefasir*, III, 472.

olarak uzun bir süre çalışmamızdan sonra böyle bir çalışmanın insan karakterini şekillendirmede faydalı olabileceği kanaatindeyiz.

İKİNCİ BÖLÜM

2.SURENİN TAHLİLİ ve SURE İÇERSİNDEKİ KELİME VE KAVRAMLAR

İslam inancına göre Yüce Allah, insanı halk etmeden kâinatı yaratmıştır. Güneş, ay, gezegenler ve arz bu kâinatın bir parçası olmuş ve yaratıldıkları faaliyete geçtiklerinden beri bir sistem ve düzen üstüne devam ede gelmişlerdir. Allah Teâlâ bunları halk ederken kendi varlığına delil olacak ve insan için de dikkat çekici bir takım özelliklere sahip olarak yaratmıştır. Asırlardan beri bazı kimseler bu olaylara bilimsel, açıdan yaklaşırken, bazı kimselerde inanç gözüyle incelemişlerdir.

Bununla beraber insanlar kâinata bakarken kendi yaratılmalarını da merak etmişlerdir. Nasıl, nereden ve niçin yaratıldığını insanoğlu sürekli merak etmiştir. Dünyaya gönderilmesinin amacını sürekli düşünmüştür.

Bunlara cevap ise Allah Teâlâ tarafından insan suresinde verilmiştir. Sure kâinat, insan ve insanın sahip olabileceği iki tipoloji örneğini bizlere göstermektedir. Bu konuları sırayla bu bölümde ele alacağız. Ayrıca her ayetin içindeki kavram ve kelimeleri de tahlil etmeye çalışacağız.

2.1.Kâinat ve Beşerin Yaratılması (1.Ayet)

هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَّذْكُورًا

“Hakikaten, insan üzerine zamandan (dehirden) öyle bir vakit geçti ki o zaman anılmaya değer bir şey değildi.”

“Hel” burada kad, elâ, istifham ve olumluluk yani ispat anlamın da edat olarak dört vecih üzere tefsir edilmiştir.²³¹ هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ olarak “hel” edattır. Aynı şekilde Ğaşiye suresi ilk ayetinde de buna benzer bir mana kullanılmaktadır: “gerçekten geldi, yaklaştı” anlamı taşımaktadır.²³²

“Hin” dehr ya da dehirden bir vakit anlamına gelmektedir. Uzun ve ya kısa bir zamanı kastetmek için kullanılmaktadır.²³³

²³¹ Mukatil, *el-Vücuḥ ve'n-Nezair*, s. 57; Bakara, 2/210; En'am, 6/158; İnsan, 76/1; Kehf, 18/103.

²³² Ğaşiye, 88/1.

²³³ Firuzabadi, *el-Kamusu'l-Muhit*, s. 1039. İsfahanî, *Müfredat*, s. 492.

“Hin” kavramı için zamanın kısa ya da uzun sonu belli olan bir müddeti için olduğunu zikredilmiştir.²³⁴ Vakit gibidir. Çünkü zaman geneldir. Vakitte zaman içinde bir parçadır. “Hin” kelimesi ise ayette âlemin yaratılışı ile insanın yaratılma vakti arasındaki sınırlı vakti kastetmiştir. Bir başka husus ise nekre, belirsizlik olması da zamanın sınırlı ama ne zaman olduğu belli olmamasıdır.²³⁵ Yani insandan önce bir vakit yaşanmıştır ama bu zaman bilinmemektedir. Bir yıl da olabilir bir asırda bir çağ da ya da fazlası da olabilir. Lakin az ya da çok insandan önce bir vaktin yaşandığı kesindir. İlk olarak hin uzun da olsa sınırı belli olan bir müddettir. İkinci olarak hin kelimesi kırk ile sınırlıdır. Razi kesinlikle bir vakit sınırının olduğunu belirtmektedir.²³⁶

Hin kelimesi için Beydavi ise şöyle açıklamada bulunmuştur: “Uzunca zamanın bir sadece parçası” demiştir.

2.1.1el-İnsan

Sure içerisinde geçen el-İnsan kavramı âdemoğlu ve beşer anlamına gelmektedir. Dişi ve erkek cinsine insi/enesi denilmektedir. Kelimenin asıl kökeni “unutmak” fiilinden geldiğini daha önce ifade etmiştik. Hatta bir rivayette İbn Abbas’ın beşerin sözünü unutmaması sonucu bu ismi aldığı ve buradan geldiğini bildirmektedir.²³⁷ Vezin olarak ise “fa’lan” veznindendir. Kur’an-ı Kerimde altmış beş yerde insan, on sekiz yerde ins, tek bir yerde ise insi olarak yer almaktadır. Aynı şekilde bir ayette enasi, iki yüz küsur yerde çoğul şekilde “nas” olarak yer almaktadır.²³⁸ الانسان حيوان ناطق "İnsan konuşan bir canlıdır."²³⁹ şeklinde de tarifi yapılmıştır.

Sure içerisinde kullanılmasının gayesi, insanın hiç söz konusu bile değilken nasıl yaratıldığını hatırlatmaktır. Yani insanın geldiği yeri unutmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Daha sonra nasıl muazzam bir şekilde yaratıldığı ve nasıl donatıldığını açık bir şekilde zikretmektedir. Bütün bunlara karşılık Allah insandan bir secde, bir

²³⁴ İbn Kuteybe, *Tefsiru'l-Garibu'l-Kur'an*, Beyrut, 1978, s. 502; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII, 497.

²³⁵ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, 497-498.

²³⁶ Razi, *et-Tefsiru'l-Kebir*, XV, 208.

²³⁷ Kutluer, "İnsan" *DİA*, 320.

²³⁸ Abdülhakî, *Mu'cemu'l-Müfrehes*, s. 700.

²³⁹ Ebu'l Hasan Seyyid Şerif Cürcani, *et-Ta'rifat*, Beyrut, 1983, s. 38.

şükür, teşekkür yani olumlu insan tipolojisini sergilemesini istemektedir. Bu yaratılışın ilk tipolojik örneği ise Hz. Âdem olduğunu ifade edebiliriz.²⁴⁰

2.1.2 Dehr

Dehr; zaman, süre, çok uzun süre, dünyanın yaratılışının başlamasından ta kıyamete kadar ki olan vakit, çağ ve devir demektir.²⁴¹ Evvelden başlayıp sınırlı bir devir anlamına da gelmektedir.²⁴²

Dehr terimi Kur'an-ı Kerim de iki yerde yer almaktadır. İlk geçtiği yer, insan suresi birinci ayetidir ki burada zaman anlamında kullanılmıştır.

Dehr kavramının geçtiği diğer ayeti kerime ise; *“Hayat sadece buradaki dünyadaki yaşantımızdır. Ölüyoruz ve yaşarız; bizleri sadece zaman (dehr) yok eder.”*²⁴³ Buradaki yerde ise “zaman” olarak kullanılmıştır. Yani belli bir zaman dilimi ve çok uzun bir zaman dilimi değil. Bir yaşam süresi kadar. Dehr buna nazaran daha geniş manalı ve zaman mefhumu bir evren ömrü kadardır.²⁴⁴ Buradaki kast edilen topluluk ise İslamiyet'ten önceki cahiliye dönemidir. O dönemde Allah inancı zayıf olduğu için, insanlar yaşanan olayları ve durumları bir yaratıcıya bağlı değil de, daha çok dehr'e bağlamaktaydılar. Yani onları hüsrana uğratan sadece zamandı ve bunun önüne geçilmez, getirdiği her şeye istenmese de razı olunuyordu. Bunlar zaten tarihte “Dehriyye” olarak da anılmaktadırlar. Bunlar aynı zaman da dehri yaratıcı olarak da görürlerdi. Olumsuz olaylar ve felaketler de kalkıp dehre hakaret ederlerdi. Bu küfürde Allah'a dönerdi.²⁴⁵

Bir hadis-i şerifte Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmaktadır: *“Dehre hakaret etmeyin, çünkü dehri Allah yaratmıştır.”*²⁴⁶ Bir başka kuds-i hadiste ise, Hz. Peygambere Allah şöyle buyurmaktadır: *“İnsanlar dehre küfür ederek bana eza verir, lakin dehri halk eden benim. Kun feye kun benim elimdedir. Leyl ve neharı ben yönetim.”*²⁴⁷ Diğer bir hadis-i şerifte ise: *“Kesinlikle hiç kimse, vay dehrin haline*

²⁴⁰ Nurullah Agitoğlu, *Peygamberimizin Dilinden Hz. Adem*, Kitabı yayınevi, tsz. s. 1-10.

²⁴¹ İsfahanî, *el-Müfredat*, s. 173.

²⁴² İbn-Manzur, *Lisanu'l-Arab*, I, 1023-1024.

²⁴³ Casiye, 45/24.

²⁴⁴ Kutluer, "Zaman", *DİA*, XLIV, 111.

²⁴⁵ el-Hattabi, *Mealimu's-Sünen*, V, 423.

²⁴⁶ Müslim, Dehr, 1.

²⁴⁷ Ebu Davut, Edeb, 169, Müslim, Elfaz, 1-2-5-6.

demesin (böyle sövmesin). Çünkü dehr ancak Allah'tır."²⁴⁸ Burada dehr Allah'tır denilmesinin sebebi, çünkü yer ve gök ne varsa ve zaman da dahil her şeyin yaratıcısı Allah'tır. Dolayısıyla edinilen küfür ya da hakaret Allah'a raci' olmaktadır. Bunun için çok büyük bir hatadır.

Sonuç olarak evrende yaratılan ne varsa hepsi birer delil ve sanattır. Buna zaman kavramı da dâhildir. Çünkü Allah hiçbir şeyi abes yaratmamıştır. Her şeyin bir hikmeti ve gayesi vardır. Onun için yaratılana hakaret ve küfür Allaha karşı nankörlük ve saygısızlıktır.

Sûre, ilk ayetinde ve ilk kelimesindeki soru ile dikkatleri üzerine çekiyor. Yani insana sen yokken daha senin izin yokken Allah'ın yarattığı mahlûklar vardı. Bu da insana hem merak hem de hayret uyandırmaktadır.

Müfessir Hicazi tefsirinde bu ayetten sonra insan sürekli ayeti tekrar edip kendine sorular yöneltecektir. İlk kendini muhatap bulacağı soru, insan nasıl yoktan yaratıldığı sualleridir?²⁴⁹ Bu soruya vereceği cevap ise şüphesiz bu olacaktır: Demek ki yoktan yaratılma varsa, tekrar dirilme imkânsız değildir. İkinci bir soru olarak da şöyle olacaktır: İnsanlık yokken demek ki arz ile sema arasında canlılar vardı.²⁵⁰ Bunun cevabını sadece Allah bilmektedir. Çünkü kâinatın yaratılması ve insan yaratılması arasındaki süreyi kimse bilmemektedir. Çünkü insandan öncesini yalnız yüce Allah bilir. İnsan bu soruların tekrarı ile sürekli kendi yaratılmasını menşeyi araştırıp bir malumat sahibi olmaya çalışacaktır.

Şia müfessirlerinden Ayetullah Mekarim Şirazi de bu ayeti şöyle yorumlamıştır: "Her ne kadar sure de genel olarak kıyamet ve cennet rızıkları üzerinde duruyorsa da, asıl konu insanın yaratılma sürecindeki zamandır. İnsan yaratılmayı düşününce kendiliğinden zaten diriliş ve kıyamet onun nazarına gelecektir."²⁵¹ Yani insan zaten kendi yaratılış serüveninin merakına düşünce sorular kendiliğinden kafasında yer bulacaktır. Yeniden dirilme kıyamet vb. sorular onu araştırmaya sevk edecektir.

²⁴⁸ Buhari, Edeb, 101; Müslim, Elfaz, 4.

²⁴⁹ M. Mahmut Hicazi, *Furkan tefsiri*, İstanbul, İlim Yay. VI, 404.

²⁵⁰ Hicazi, *Furkan Tefsiri*, VI, 404.

²⁵¹ Ayetullah Nasir Mekarim Şirazi, *Tefsir-i Numune*, İstanbul, Kerbelâ Yay. tsz. V, 378.

Sonuç olarak ilk ayette Allah Teâlâ'nın insan kavramını zikretmesi, sadece Hz. Âdem için değildir. Asıl mesaj genel olup bütün insanlık kast edilmiştir. Çıkarılacak ikinci bir düşünce ise, Allah daha insan ırkı söz konusu değilken, kâinat tamamen düzeni kurulmuş ve insandan önce birçok mahlûkat yaratılmıştır. Bunun böyle olması iki farklı görüş getirir.

Birincisi: ilk mesaj insanın geçmişini ve gelecekte nasıl diriltileceği ve onun ertesinde kıyamet ahvalini düşündürür. Bunun sonucunda ise insan kendi kendine Allah için bunun imkânsız olmadığını bilir. Sebebi ise ilkten bir şeyi var etmek daha zordur, ikincisi onun yanında daha basit kalır. Yani örnek verecek olursak insan akıllı ilk arabayı icat ettiğinde çok uzun proje ve deneyler sonucu ve uzunca bir zaman almıştır. Ama aynı cins arabadan oyuncak olarak üretmek bir insan gücü için artık çok basit olur. Allah için her şey daha basittir ilk te ve ikincide sadece ol demesi yeter Yüce Allah için hemen oluverir.

İkinci ise insan için yüce Allah her şeyi yarattı düzeni kurdu. Önce anne rahminde hazırladı, sonra zaman içerisinde mükemmel bir şekilde insanı duyan, gören, konuşan, akıl eden bir varlık olarak yarattı. Akıl etme nimeti ise sadece insana verildi. Sonra hayvanları, güneşi, ayı yarattı hepsini insanın emrine musahhar kıldı. Sonra Eşref'i mahlûkat olarak insanı yarattı. İnsanı yeryüzünün halifesi kıldı. Bununla ilgili Yüce Allah İsra suresinde şöyle zikretmiştir:

*“Biz, gerçekten âdemoğlunu itibar ve şeref üstüne sahip kıldık. Âdemoğlunu farklı araçlar ile hem karada hem denizde taşıdık; onlara güzel güzel nimetler ihsan ettik; yine onları, mahlûklarımızın bir çoğundan gerçekten üstün kıldık.”*²⁵²

Ayeti kerimede anlaşılan konu, insan diğer varlıklardan farklı olarak, akıl sahibi ve temiz nimetlerle şereflendirildi. O mahlûklar kendisine hizmetçi olarak verildi. Diğer canlılara öyle bir hizmet söz konusu değildir. Yaptığının karşılığı için gözlerin bile görmediği cennet ile mükâfatlandırılmıştır.

Allah katında işte insan bu kadar kıymet sahibi bir varlıktır. İnsanın da bundan dolayı kendi varlığının mucizesinden haberdar ve hüşyar olup gereği gibi kulluk etmesi gerekmektedir.

²⁵² İsra, 17/70.

2.2.Katışık Nutfe ve İnsanın İmtihanı (2. Ayet)

إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا بَصِيرًا

“Hakikat şu ki, biz beşeri katışık bir meniden halk ettik ve insanı sınava tabi tutacağız. Bundan dolayı insanı işiten ve gören biri olarak yarattık.”

2.2.1 Nutfe

Birçok ayeti kerime de geçen Nutfe kelimesi, Mü'minin suresinde şöyle zikredilmektedir: “Andolsun biz insanı, çamurdan bir hülâsadan yarattık. Sonra onu nutfe halinde yerli yerin de bir yere koyduk.”²⁵³

Arapça kökenin de saf su, temiz su, berrak su, biraz su manasına gelmektedir.²⁵⁴ Maturidî nutfeyi, “döl suyu” olarak tanımlamaktadır.²⁵⁵ Müfessirlerin kullandığı tabir ise, zigot ile anlamdaş olarak kullanılmıştır.²⁵⁶ Kıyame suresinde de meni (sperm) in doğal ve temiz su anlamına geldiği ve ondan oluştuğu geçmektedir.²⁵⁷ Bir hadis-i şerifte, Ebu Said el-Hudri den rivayetle Hz. Peygamber bebeğin, spermin hepsinden değil de sadece bir zerresinden oluştuğunu ifade etmektedir.²⁵⁸

Modern embriyolojide ise insanın meninin bir parçasından olduğu araştırması bilgisi verilmektedir. Yani milyonlarca sperm içinden sadece bir tanesinin tercihi sonucu oluşmaktadır.²⁵⁹ Sonuç olarak nutfe su manasına gelip sadece bir zerresinden insanın yaratıldığı durumu mevcuttur. Hem ayet, hem hadis, hem de bilimsel bilgi olarak bilgiler bulunmaktadır.

2.2.2.Emşac

Emşac, “bir şeyleri birbirine karıştırmak, meze yapmak, karışım yapmak demektir. Tekili meşc köküdür.”²⁶⁰ Müfessirler, emşacı ahlat olarak da kullanmışlardır.

²⁵³ Mü'minin, 23/12-13;Nahl, 16/4;Kehf, 18/37;Hacc, 22/5;Fatır, 35/11;Yasin, 36/77;İnsan, 76/2;Abese, 80/19;Necm, 53/46.

²⁵⁴ İsfahanî, *el-Müfredat*, s. 496; Turahi, *Mucmeu'l-Bahreyn*, V, 125.

²⁵⁵ Maturidî, Ebi Mansur Muhammed b. Mahmud, *Te'vilat*, Beyrut, Daru'l-Kutubi'l İlmiyye, 2005, IX, 57, 343.

²⁵⁶ İbn Aşur, *et-Tahrir ve't Tenvir*, IVII, 144;Meraği Ahmed b. Mustafa, *Tefsiru'lMeraği*, Beyrut, Daru-İhyai'tTurasi'l-Arabi, t.y, VII, 87.

²⁵⁷ Kıyame, 75/37; Necm, 53/45-46.

²⁵⁸ Müslim, *el-Camiu's-Sahih*, Nikah, 133, Riyad, 1998.

²⁵⁹ Thomas W. Sadler, *Langman's Medical Embryology*, Williams Wilkins, *Baltimore* 2003, s. 3-8.

²⁶⁰ Firuzabadi, *el-Kamusu'l-Muhit*, s.263.

Yani ahlat da nutfe demektir. İbn Manzur, nutfenin asıl anlamı döl suyu ve kanın birbirine karışması olduğunu ifade etmektedir.²⁶¹ Nutfenin içinde çeşitli şeyler vardır. Bu şeylerin sonucunda da insan doğasında farklı tabiatlar ve duygular mevcuttur. Sonuç itibarı ile nutfeden dolayı insanlar farklı farklı yapılara sahip olmuşlardır.

“Emşac” lafzı, sadece İnsan suresinde zikredilmektedir. Ayette bu karışık meniden oluşumun olması için önce yumurtadan suyun çıkıp döllemesi lazım, bu da bir süre zarfında olmaktadır. Karışması içinde yaklaşık yirmi dört saat gibi bir zaman sürecine ihtiyaç vardır. Ondan sonra rahim ve onun da ertesinde gelişim süresine girecek bu da yaklaşık kırk günlük bir zamandır.

İnsanın görür ve işitir olarak sınava tabi tutulmasının sebebi akıl sahibi olarak yaratılmasıdır. Çünkü insan akıl ile yanlış ve doğruyu görür fark eder ona göre davranış sergiler.

Taberî (ö.923) ayeti, erkek ve kadının karışan dölünden insanoğlunun yaratıldığını zikretmektedir.²⁶² Yani kadın ve erkeğin beraberliğinden sonra iki cinsin suyunun karışmasından sonra insan oluşmaktadır. Bundan dolayı insana verdiğimiz nimetleri görmesi için göz, işitmesi için de kulak verdik. Bu iki uzvun verilmesiyle insan, Allah’ın verdiği nimetlere şahit oluyor. İmtihana çekildiği zaman inkâr etme bahanesini ortadan kaldırmaktadır.

Beydavî ise ayet hakkın da **أَمْشَاج** kelimesinden kasıt tavır olduğunu beyan etmektedir. Yani nutfe, alakaya dönüşür, ardından mudğaya dönüşür, en son insan halini alaktadır.²⁶³ Ondan sonra da “Onu sınava tabi tutarız” cümlesi gelir. Bunun da sebebi insan akıl sahibi, görür ve işitir olarak denenmek için yaratılıştır.

Ömer Nasuhi Bilmen (ö.1971) ise ayeti kerimeyi şöyle izah etmektedir: “İnsanlar bir süre nutfe, yani; duru, saf bir su halinde ve bir süre de “alaka” yani; uyuşmuş kan halinde ve bir süre de mudga, yani; küçük et parçası halinde bulunmuştur. Daha sonra da kemikleşip et ile bürünüp, hayat sahibi olmuştur.”²⁶⁴ İnsanın yaratılış evreleri anne rahminde belli bir safha içinde gelişmiş ve oluşmaya başlamıştır. Ondan

²⁶¹ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, III, s. 487; Zemahşerî, *el-Keşşaf*, IV, s. 194.

²⁶² Taberî, *Camîu'l Beyan*, VI, 2684.

²⁶³ Beydavî, *Envaru't-Tenzil*, III, 625.

²⁶⁴ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an-ı Kerimin Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, İstanbul, Kahraman yay. VIII. s. 3915.

sonra ise doğarken, imtihan yaşına kadar belli evrelerden geçmiştir. Onun için ayette “Onu imtihan ediyoruz” cümlesini zikredilmiştir.

“*And olsun ki biz insanı çamurdan (süzülmüş) çamurdan yarattık.*”²⁶⁵ Ayete göre, bu çamurdan yaratılmış olan insan sadece bir kereye mahsus olarak yaratılmıştır. Ondan sonra tür olarak biyolojik tabii bir şekilde doğum ve çoğalma devam etmiştir. Çünkü insan ince bir detayda işlendiğinde çamurun bütün özellikleri insan vücudunda mevcuttur.²⁶⁶ Yani maddi ve deneysel olarak insanda bulunan özellikler tamamen topraktan olduğu gibi, manevi olarak ta kâinatta bulunan bütün esma-i Hüsnâ’lar insan bedeninde mevcuttur. Yani insan da bir nevi küçük bir evrendir.

İsmail Cerrahoğlu ise, insanın topraktan alınan besinlerin bir özü olduğunu söylemektedir.²⁶⁷ Yani ihtiyaç olarak sebze, meyve ve diğer erzaklardan yediğimiz bütün nimetler topraktan geldiği için toprağın özünü bir şekilde bedeninde barındırmaktadır.²⁶⁸ Düşünsel bir şekilde baktığımızda insanın bitkisel ve hayvansal olarak tükettiği her şey dolaylı ya da doğrudan topraktan gelmektedir.

Tıp ilmindeki incelemelerde, döllenmeden sonra zigot olur yani nutfе-i emşac etrafında bir set olur ondan sonra, zigot yaklaşık kırk saat gibi bir zamanda dörde bölünür, sonra seksen saat gibi bir sürede otuz ikiye bölünür. Dut gibi bir şekil alır. Bundan sonraki daha yoğun bir bölünmeden sonra arada oluşan boşluk su ile dolar. Ondan sonra Blastula oluşur. Blastula ise iki kısımdır: yaratılışı belirsiz olan, yaratılışı belli olan kısımlar (tabakalar). Belli olduktan sonra ise oluşan varlık yavaşça ana rahmine geçirilir. Bir hafta gibi bir zaman süresince ana rahme ulaşır. Ondan sonra ise alaka dönemi devam etmektedir.²⁶⁹

Şirazi ise insan yaratılış merhalesi sorumluluk çağına geldiğinde imtihana tabi olur demektedir. “Onu imtihan etmekteyiz” tabiri ise insanın zaman olarak sınav ve sorumluluk merhalesine geldiğinin işaretidir. Bu da bilgi ve ilim olmadan olmaz, onun

²⁶⁵ Müminin, 23/12.

²⁶⁶ Beyza Bilgin, *İslam ve Çocuk*, Ankara, y.y, 1987, s. 13-15.

²⁶⁷ Cerrahoğlu, *Kur’anda İnsan Yaratılış Sahnesinin Düşündürdükleri*, Ankara, AÜİF Dergisi, 1975, XX, s.85-96.

²⁶⁸ İbn Kesir, *Hadislerle Kur’anı Kerim Tefsiri*, XIV, 8211.

²⁶⁹ Muhammed Ali Bar, *Kur’anı-Kerim ve Modern Tıbbı Göre İnsanın Yaratılışı*, terc. Abdulvehhab Öztürk, Ankara, 2001, s. 81-87.

için insana araştırması için akıl onun yanın da göz ve kulak vermiştir.²⁷⁰ Böylece Allah yeryüzünde her şeyin malikidir dilediğini imtihan eder dilediğini hizmet için yaratır. Her şey onun takdiridir. Dilediğini ol emriyle dilediği şekilde yaratır.²⁷¹

Şirazi bu ayet için aynı düşünmekle beraber şunu da eklemiştir. Genler iri ve nutfe içerisinde farklı karışımlardan oluştuğu için, ona işaret etmiştir demektir. Bu farklı karışımların bir araya gelmesiyle, yani erkeğin karışımı ile kadının karışımının birleşmesi sonucu çıkan sonuç olarak yorumlamıştır. Son olarak “emşac” ın bütün her şeyin bir araya gelmesi sonucu oluşan bir isim olarak eklemektedir.²⁷²

Sonuç olarak Yüce Allah yarattığı muazzam sanatının takdir edilmesini bekler. Bunun da takdir etme fiili, bu kadar güzel yaratmış olan Allah'a kulluktur. İnsanın baştan sona her zerresi mucizedir. Bu mucizenin şükrü ise verilen o bedenle Allah'a layıkıyla ibadet etmektir. Yüce Allah bize verdiği bu kadar nimetlere yine bize verdiği azalarla bizi şahit kılmaktadır. Onun için yaptığımız hiçbir amel ve tasarrufumuzdan bahane bulup isyan yoluna giremeyiz. Her şeyin bizzat şahidiyiz. Kendi amelimizle ahiret sonumuzu hazırlamaktayız.

2.3. Beşer ve Sorumlu Olduğu İmtihan (3.Ayet)

إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا

“Hiç şüphesiz biz ona yolu gösterdik. Dilerse şükürdâr, dilerse nankör olur.”

2.3.1. Hidayet

Hidayet aslında incitmeden güzel bir şekilde arzu edilene sıratı gösterip, buldurmak anlamında kullanılan bir kavramdır.²⁷³ Lügat mana da “hak yolu işaret etmek, beyan etmek, göstermek, hak yola girmek, hak yola yönlendirmek” gibi manalara gelmektedir.²⁷⁴

Hidayet kavramı Arapçada yerine göre geçişsiz olarak kullanıldığında “dâlaletin” zıddı olarak gelip, “ arzu edilene kavuşturacak yolu bulma, manasına gelir.

²⁷⁰ Şirazi, *Tefsiri Nümune*, V. s. 378.

²⁷¹ Sakıp Yıldız, *Kur'an Işığında Yaratılış Konuları*, Ankara, y.y, 1992, s. 47-52.

²⁷² Şirazi, *Tefsiri Numune*, s. 378.

²⁷³ Asım Efendi, *Kamus Tercemesi*, III, 954.

²⁷⁴ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, Beyrut, III, 787.

Başka yerlerde de geçişli olarak kullanılıp, “ıdlal” kelimesinin karşılığı olup, “arzu edilene yönlendirecek yolu, hak yolu buldurma” manasına gelmektedir.²⁷⁵

Terim anlamda ise hidayet, “Yüce Allah’ın insanda o duyguyu ve ilhamı yaratmasıdır. İnsana hak yolu bildirmesi anlamına gelmektedir.”²⁷⁶

İbn Cevzi (ö.1200), hidayetin ayetlerde yirmi dört manada kullanıldığını söylemektedir:

Açıklamak, Dini İslam, inanmak, iman etmek, dua, bilgi, irşad, Hz. Muhammed’in resul olması, Kur’an Mushafı, Tevrat, Allah’ın birliği, sünneti seniye, ilham, ıslah, elçi, basiret sahibi, burhan, gösterme (öğretme), faydalı, öne alma, Dini İslam üstüne ölme, Hayır (sewab), ezkar, doğru (hak) ve sebattır.²⁷⁷

2.3.2.Sebil

Sebil; yol, sırat demektir.²⁷⁸ Ayette sebil, sonucunun insan için faydalı sonuçlar getireceği, insanı mutlu edeceği kanal olarak geçmektedir. Doğru yoldan sapmadan devam edilirse, sonucu hayır olan yol demektir. Sebil kavramı müfessirler tarafından “Hayır ve şer yolu,²⁷⁹ hak ve batıl yolu,²⁸⁰ cennet sıratı,²⁸⁰ hidayet ve dalalet yolu,²⁸¹ sâid ve şaki yolu,²⁸² kurtuluş ve helak yolu,²⁸³ beşerin kendi irade ve akli ile bulacağı hak yol ya da yanlış yol,²⁸⁴ beşerin annesinin karnında huruç ettiği yol”²⁸⁵ olarak açıklanmıştır. Sebil kavramı, asıl amacın Allah’a ve rızıklarına nimetlerine götüren ve İslam’a kavuşturan yol anlamına gelmektedir.²⁸⁶

Ayetin başında yer alan *إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ* “Şüphesiz biz ona yolu gösterdik” cümlesini müfessirler, burhan gösterme ve ayetler inzal etme suretiyle biz ona; kurtuluş

²⁷⁵ Sa’dettin et-Taftazani, *Şerhu’l-Makasid*, Beyrut, Alemu’l-Kutup Yay., tsz., IV, 310.

²⁷⁶ Sabuni, *el-Bidaye fi usuli’d-Din*, Ankara, DİB Yay., 2011, s. 79.

²⁷⁷ İbnü’l-Cevzi, *Nüzhetu’l-A’yuni’n-Nevazir*, Thk. Muhammed Abdul Kerim Kazım er-Radi, Beyrut, 1405/1985 s. 625-630.

²⁷⁸ İbn Manzur, *Lisanu’l-Arab*, XI, 319.

²⁷⁹ Kasımi, *Mehasinu’t-Te’vil*, XVI, 6009; Hazin, *Lübabü’t-Te’vil fi Meani Tenzil*, VI, 198. ²⁸⁰ Begavi, *Mealiu’t-Tenzil*, IV, 427.

²⁸⁰ Taberi, *Camiul Beyan*, XXVIII, 256.

²⁸¹ Maverdi, *Edebü’d-Dünya ve’d-Din*, VI, 164; Begavi, *Mealiu’t-Tenzil*, IV, 427.

²⁸² Semerkandi, *Tefsiru’l-Kur’an*, IV, 351; Kurtubi, *el-Cami*, XIX, 122.

²⁸³ Kasımi, *Mehasinu’t-Te’vil*, XVI, 2009.

²⁸⁴ Maverdi, *Edebü’d-Dünya ve’d-Din*, VI, 164.

²⁸⁵ Kurtubi, *el-Cami*, XIX, 122.

²⁸⁶ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, I, 120.

ve küfür²⁸⁷ iyilik ve kötülük,²⁸⁸ said ve şaki,²⁸⁹ hidayet ve helak²⁹⁰ yollarını açtık gibi açıklamışlardır.

2.3.3. Şükür

Şükür, hayrı bilip yaymak,²⁹¹ yapılan iyiliği zikredip vereni methetmek, yapılan iyiliklere karşılık dil ve amellerle teşekkür etmek, iyiliği aynı şekilde göstermek karşılık vermek manalarına gelmektedir. Hamd da övmek anlamındadır. Fakat hamd daha genel manada olur, nimet içinde, başka bir şey ya da durum için kullanılabilir. Şükür daha özel ve dar anlamda kullanılmaktadır.²⁹²

Şükürün birkaç çeşidi vardır: Lisan ile şükür, kalp ile şükür, diğer organlarla şükür ve amel ile olan şükür diye dört çeşide ayrılır.

Şükürün edildiği bazı hususlar: Kur'an, Peygamber, kâinat ve içindekiler, rızık, ruh vb. şeyler için edilir. Bunların hepsi insan içindir. Bir kısmı insan için hak yola yönlendirecek pusula; diğer kısmı ise Allah'ın insan için rızık, nimet gibi hususlardaki şükrüdür. Bütün bunlar için hamd ve şükür etmek elzemdir.

2.3.4. Küfür

Küfür sözlükte; “inkar, nankörlük, örtmek” manalarına gelmektedir. “k-f-r” kökünden gelmektedir. Soyut ve somut kullanımları ile beraber yaklaşık kırk türde tavsif edilmektedir.²⁹³ İman mana olarak küfrün zıt karşılığıdır. Kâfir de hakkı gizlediği, örttüğü için nankör olarak vasıflandırılmıştır. Küfür, Kur'an'da şu manalarda kullanıldığı ifade edilmiştir. “Allah'ın tek olduğunu, hüccetini ve rızkı inkar”²⁹⁴ manalarıdır.

Dilbilimciler, Arapça da küfrün temel anlamının “bir şeyi ve ya durumu perdelemek” anlamına geldiğini söylemişlerdir. Buna da cahiliye şairi, Sa'lebe b.

²⁸⁷ Nesefi, Ebu'l-Berekat Abdullah b. Ahmed b. Mahmud *Tefsiru Nesefi*, Beyrut 1988, III, s. 577; Sabuni, Muhammed Ali *Saffatu't-Tefasir*, Daru'l Fikr, 2001, III, s. 1434.

²⁸⁸ Suyuti, *Durru'l-Mensur*, XV, s. 149.

²⁸⁹ Kurtubi, *el Camiu'l-Ahkami'l-Kur'an*, XXI, s. 449.

²⁹⁰ Razi, *Tefsir-i Kebir*, XXX, s.238.

²⁹¹ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, VI, 92.

²⁹² İbn Cüzey, *Kitabu't-Teshil*, Kahire, ts., I, 31.

²⁹³ Zebidi, Muhammed Murteza, *Tac'ul-Arus*, “kfr”, Beyrut 1306, VII, 450-456.

²⁹⁴ Mukatil b. Süleyman, *el-Vücu' ve'n-Nezair*, s. 18; Ayrıca Bkz: Bakara 2/89; Ali İmran 3/97; Lokman 31/12.

Suayr'ın şiirini örnek olarak göstermektedirler. Sa'lebe; şiirde deve kuşlarının iki cinsiyetinin de yumurtalarını gözleri gibi koruyup muhafaza ettikleri ve yumurtalarının olduğu bölgeye güneş batmadan önce nasıl gittiklerini betimlemektedir. “Güneş kâfırde (deniz) batarken deve kuşları takım takım yumurtalarını hatırladılar.” İşte buradaki kafir kelimesi iki manaya da gelmekte olup hem deniz hem de gece olarak zikredilmektedir. Sebebi ise örtmek, perdelemek her iki anlamı da taşımalarıdır.²⁹⁵

Soyut olarak daha çok kullanılan küfür kavramı zaman içerisinde somutlaşarak nimet ve rızık gibi şeylerin gizlenmesi anlamında da kullanılmıştır.²⁹⁶

Taberî bu ayetle insana hak yol gösterilmek içindir, diye söylemektedir. Bu yolun sonunda nimetlere şükreden mutlu, nankörlük eden isyancı olur.²⁹⁷ Yani burada insanın iâşesini yürütmek için nimetler verilir. Bu nimetler için de sadece Allah fiili olarak bir şükür bir teşekkür olarak kulluk istemektedir.

İnsana düşen ise bu lütfâ hediyeyle saygı gösterip, hakkını vermeye çalışmaktır. Yani verilen o güzel hediyeyle kabul etmektir. Aynı şekilde o yolu şaşmamak için sürekli doğru yolda olmak için Allah'ın gönderdiği rehberlere tabi olmaktır. Bu ayet üzerine hidayet kavramı için Elmalılı: “Allah insan oğluna âfaki, ve enfüsi, tenzili ve tekvini, nakli ve akli deliller, alametler ile hidayet göstererek onu İslam'a davet ettiğini söylemektedir.”²⁹⁸

Şüphesiz Allah insanı diğer varlıklardan farklı olarak daha donanımlı yaratmıştır. İnsan donanımı; sorumluluk mükellefiyet görev yüklenmeye müsaittir.²⁹⁹ Onun yanında o sorumlulukların doğrusunu yapmak için akıl ve görme işitme kabiliyeti vermiştir. Onunla da sınırlı kalmayıp, resuller, nebiler ve kutsal kitaplar yollamıştır. Bu kadar hak yolu gösterecek nimetler içinde insan tamamıyla özgür bırakılmıştır. İster farkında olur daha güzel yaşar ister görmezden gelir aymazlık içerisinde hayatını zindana çevirir. Allah bu yolda insan için her şeyi yeterli bir şekilde vermiştir. Geri kalanı tamamlamak insanın tercihinin kalmıştır.³⁰⁰

²⁹⁵ Ezdi, *Cemhereti'l-Luğa*, II, 401; Ezheri, *Tehzibu'l-Luğa*, X, 197.

²⁹⁶ Ebu Üde, *et-Tatavvuru'd-Delali*, Haydarabad, ty., s. 271.

²⁹⁷ Taberî, *Cami'u'l-Beyan*, VI, 2684.

²⁹⁸ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, I, 120.

²⁹⁹ Muhsin Demirci, *Kur'anın Ana Konuları*, İstanbul, İFAV, 2013, s. 106.

³⁰⁰ Konyalı Mehmed Vehbi, *Büyük Kur'an Tefsiri*, XV, s. 6270.

Ebu Bekir Cabir el-Cezairî (ö.2018), bu ayet için, Allah insanı yarattı ve ona doğru yolu gösterdi. O yolun göstericisi olarak da peygamberler ve kitaplar gönderdi.

Bunların mümin mi kâfir mi olduğuna bakılmaksızın hep rehberler yolladı demektedir.³⁰¹

Yani insan için doğru yola her zaman bir aracı gönderilmiştir. Mümin, kâfir bunu inkâr edemez.

Sonuç olarak bu ayet insanı olumlu/iyi ve olumsuz/kötü insan tipolojisi seçme de muhayyer bırakmaktadır. Dileyen iyi tipolojiye sahip olup cennet nimetleriyle mükâfatlandır dileyen de kötü tipolojiye sahip olup cehennem azabına müstahak olur. Fakat Allah'ın istediği karakter yapısı olumlu/iyi insan tipolojisidir.

Yüce Allah insan için bir ömür ve doğru bir yol hazırlamıştır. Her adımında, düşüncesinde, fiilinde ona fener olacak bir rehber ve bilgi vardır. Gerek bu akli olsun ya da kendisi için bir peygamber ya da bir kutsal kelim olsun. Olumlu tipolojiye sahip olması içinde her türlü zemini hazırlamaktadır. Fakat ihtiyarını elinden almamaktadır. Allah'ın huzuruna gidene kadar, sürekli Allah ona eşlik edecek bir hidayet yolu gösterecektir. Ta ki öldüğünde hak yolu bulmak için hiçbir rehber yoktu demesin ve bahane aramasın. İnsan için saadete ulaştırılacak her zemin hazırlanmıştır. Ondan sonra özgür bırakılmıştır. Neticesinde ya kıymet bilir mutluluğu bulur, ya da nankör gafil olur hezimete uğrar.

2.4.Günahkârlar ve Akıbetleri (4.Ayet)

إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَلَاسِلًا وَأَغْلَالًا وَسَعِيرًا

“Hiç şüphesiz biz, inkârcılar için zincirler, demirden halkalar ve alevli bir ateş hazırladık.”

2.4.1.Selasil

Selasil, tadı hoş, şirin ya da soğukluk manasına gelip “selsel” kökünden gelmektedir. سَلَاسِلًا Üstün olarak gelen “sin” birbirine bağlama, araç olarak bir şeyin başka bir şeye bağlanmasıdır. “sin” in cer olarak gelmesi sonucunda çoğuldur. Yani

³⁰¹ Ebu Bekir Cabir el-Cezairî, *En Kolay Tefsir*, Çev. Ziya Eryılmaz vd., İstanbul, Mirac Yayınları, tsz. III, 197.

halka, zincir vb. manasına gelir.³⁰² Bu ayet ile aynı Mü'min suresinde : “Boğazların da halkalar olduğu vakit ki (onlar kaynamış suyun içine) çekilecekler.”³⁰³ Yani o suç işledikleri için boyunlarına halka takılması onların kaçış imkânlarının olmadığını kanıttır. Yani ne tarafa çekilirlerse, zorla da olsa o tarafa sürükleneceklerdir.

“Ğul” anlam olarak, aşırı susuzluktan kurumak, aşırı hararet olup “ğll” kökünden gelmektedir. Yani boğaz ya da bileklere bağlanan kelepçe demektir. Çoğulu “eğlal” demektir.³⁰⁴

“Sair” anlam olarak savaşı, ateşi harlamak olup “sa’r” dan gelmektedir. Mana olarak mefu’l vezninde kullanılmaktadır.³⁰⁵

Gerçekten biz verdiğimiz rızık ve nimetlere karşılık aymazlık ve nankörlük eden ve yapılması gerekene karşı gelen üstüne inkâr edenler için nârdâ bağlanacakları halkalar, bileklerden boğazlarına bağlanacak kelepçeler ve üstlerine harlanmış şekilde ateşler yaptırıldı.³⁰⁶

Allah'a karşı gaflet ve isyanın cezasının hafif olmadığı açıkça belirtilmiştir. Çünkü dünya hayatında bile insan birine bir şey verdiği zaman ya da yedirdiği zaman karşılık olarak en basitinden teşekkür bekler. Bir de bütün kâinatın yaratıcısı Allah'ı düşündüğümüzde, yaratılan her şeyi dünya da insanın emrine musahhar kılmıştır. Bunun için sadece bir teşekkür beklemektedir. Bu kadar nimeti görmezden gelip, nankörlük yapan insan tabi ki çetin bir azaba uğrayacaktır. Müfessirler bu ayette geçen “hazırladık” kelimesinden hareketle, Cehennemin hazır olduğuna kanaat getirmişlerdir. Hatta cehennemin içinde ateşten hariç ne çeşit azabın olduğunun bile hazır olduğu zikredilmiştir.³⁰⁷ Bunu böyle düşündüren ise ayetin sonunda “hazırladık” kelimesidir. Kelime geçmişte olan bir durumu işaret etmektedir.

İbn Arabi (ö.1240), bu ayette geçen “ğull” ifadesini, nimeti perdeleyenler üstünü örtenler için özel hazırlanmış bir azaptır diye tefsir etmiştir.³⁰⁸ Sonra dünya şehvetine ve

³⁰² Firuzabadi, *el-Kamusu'l-Muhit*, s.1313; Sırrı Giridi, *Sırrı İnsan*, s. 73; Zuhayli, *Tefsiru'l Vesit*, VIII, 1703.

³⁰³ Mümin, 40/71.

³⁰⁴ Firuzabadi, *el-Kamusu'l-Muhit*, s. 1343.

³⁰⁵ İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab*, I, 599.

³⁰⁶ Taberî, *Cami'u'l-Beyan*, VI, 2684.

³⁰⁷ Razi, *Tefsir-i Kebir*, XXII, s. 329.

³⁰⁸ İbn Arabi, *Tefsiru Kebir Tevilat*, II, 1392.

içindeki sevmelere dalıp gittiği için, bu demir kelepçeler ve harlanmış ateşler hazırlanmıştır. Yani insan ka'lu bela da Allah'a söz verip dünyaya geldiğinde her şeyi unutmuş. Çünkü imtihana tabi tutulan insan, daha o dakikada, Allah'ı ve kendi yaratılışını unuttu. Sebebi ise dünya ve içindeki aldatıcı zevklerdir. İnsanoğlu, bunların geçici olduğunu bildiği halde, görmezden gelip gaflete dalmıştır. Sonucunda ise ayette zikredildiği gibi elim bir azap hazır bir şekilde onları beklemektedir.³⁰⁹

İzzet Derveze (ö.1984) ise bu ayeti, “insan kendi özgür hayatının sonuçlarının karşılığını alacaktır” diye yorumlamıştır.³¹⁰ Yani insan akıl donatılıp, rehberler eşliğinde, özgür bir şekilde dünyaya gönderilmektedir. Bu özgürlük, insanın kendini başboş hissetmesine sebep olmaktadır. İnsan geldiği yeri, yaşadığı hayatı ve nimetleri perdeleyerek, görmezden geldi. Bunun üzerine, bütün bunlara karşılık yüce Allah böyle bir azabı onlara layık gördü.

Şirazi ise, bu ayetin inkâr ve küfür ehli için indiğini belirtmektedir. Ayet, içinde esaret ve azabın bir arada olduğuna dikkat çekmiştir.³¹¹ Yani sadece cehennem ateşi ile bitmeyen bir cezadır, onun yanında dünyadaki suçlulara yapılan muamele gibi zincir ve kelepçelerle esir alınma durumu söz konusudur.

Ayete bakarsak ilk önce dünyayı ele almak daha uygun olur. Mesela kısa dünya hayatında bile insan bir suç işledi mi, bunun karşılıksız olmayacağını bilir. Farklı ülkeler aynı suça farklı cezalar verse de sonuç itibarı ile bir karşılık vardır. Ya idam ya hapisane ya da sürgün gibi cezalardır.

Yani insan, dünya ya ahireti kazanmak için gönderilmiştir. Eğlenmek, zevk ve sefa sürmek için gönderilmemiştir. İnsan belli bir olgunluğa geldikten sonra, bu dünyanın bir imtihan meydanı, ahiret için bir gölge olduğunu hiç aklından çıkarmamalıdır. Çünkü dünya ve içindekiler, insanın kendisi bedeni de, Allah'ın mülküdür. Bunların tamamı insana emanettir. İnsan bu emanetleri kullanırken Allah'ın yoluna sarf ederse ebedi bir saadet bulur, yok eğer ki bunca nimete rağmen nankörlük ve gaflet içinde yaşarsa, ayetin de zikrettiği gibi; hazırlanmış bir Cehennemde, boğaz ve bileklerine kelepçe vurulmuş halde azapla düçar olması kaçınılmazdır.

³⁰⁹ İbn Arabî *Tefsiru Kebir Tevilat*, II, 1392.

³¹⁰ İzzet Derveze, *Tefsiru'l-Hadis*, İstanbul, Ekin yay. 2014, VII, 2689.

³¹¹ Şirazi, *Tefsiri Numune*, s. 379.

Özellikle dikkat edilecek bir başka kelime ise, ayet içerisinde geçen kâfir kelimesidir. Yani bu azap onlar içindir. Onlar dünya hayatın da Allah'ı hiç tanıyıp hatırlamadıkları için hatta inkâr ettikleri için bu azaba tabi tutulacaklardır. Bunca nimet ve mucize içinde Allah'ı kendi mülkünde tanınamamak büyük bir zulümdür. Bu zulme en büyük ceza ise ebedi cehennemdir.

2.5. Allah'ın Hayırlı Kulları (5.Ayet)

إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا

“Haberiniz olsun hayır sahibi iyi insanlar (ebrar) öyle dolgun bir kadehten içeceklerdir ki mizacı kâfur olmuştur.”

2.5.1. Ebrar

Lügatta ebrar kavramı; sözü ve şahsiyeti tek olan, bir olan, doğru sözlü, samimi, demektir.³¹² Sadıklar ve iyiler. “Barr” kavramının çoğuludur. Aslı “berr” olup kara manasındadır. Birr kelimesi de buradan gelip çok ihsan da bulunan, çok iyilik yapan anlamına gelmektedir.³¹³ Kur'an-ı Kerim de ebrar, “mutaffifin” ve “Füccar” kavramlarının karşıtıdır. Ayet-i kerime de ebrar şöyle geçmektedir: *“Yüzlerinizi şark ve garba doğru döndürmeniz birr(iyilik) değildir. Gerçek iyilik (birr) kişinin kendi iyiliğidir ki, Allaha, kitabına, peygamberlerine, ahiret gününe, meleklerle iman etti. Rızayı ilahi için akrabalara, yetimlere, fakirlere, yolda kalmışlara, kölelere mal verdi. Sözleştikleri zaman söze sadık kaldı, zorluk, hastalık ve hap vakitlerin de sabredenler, Allah'ın azabından korunanlarda onlardır.”*³¹⁴

Kible değişiminden dolayı İslam ehli bu konuyu çok tartışır olmuştu, ileri geri çok konuşmalar olmuştu. Kudüs'e dönmek mi yoksa Ka'be'ye dönmek mi daha faziletli olur diye uzun bir müddet konuştular. Bu olaydan sonra yukarıdaki ayet nazil olmuştur.³¹⁵

³¹² İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, I, 76. ;Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VII, 5500.

³¹³ İsfahanî, *el-Müfredat*, s.40.

³¹⁴ Bakara, 2/177.

³¹⁵ Ebu's-Suud, Muhammed b. Muhammed b. Muhyiddin el-İmad, *İrşadu'l-Akli's-Selim*, Beyrut, ts., I, 193.

Müfessirler “Ebrar” kavramını farklı şekilde yorumlamışlardır. Bunları; doğru olanlar,³¹⁶ Allah’ın hakkını vermek için çabalayanlar,³¹⁷ işkence ve eziyet vermeyenler,³¹⁸ iman edenler ve itaat edenler³¹⁹ olarak özetleyebiliriz.

2.5.2. Şerab

Şerab, şürb “içmek” olup “şrb” kökünden gelmektedir. Ayetlerde birkaç yerde geçmektedir.³²⁰ Yunus suresinde ise kafirler için nar’da kaynamış su olarak zikredilmiştir.³²¹ Orada verilen nimetin özelliğinin ne olduğunu anlatmaktadır. İçici bir şey olsa da azap için yaratıldığı manası vardır. “ş-r-b” kelimesinden türeyen “şirb” de içilen nimetten kendisine ayrılan pay ve miktar demektir.³²²

2.5.3. Ke's

“Ke’s”, lugatte “içi dolu şarap kadehi” demektir.³²³ Taberi, “güzel kokulu içkilerle dolu bardaklar” olarak tefsir etmiştir.³²⁴

2.5.4. Mizac

Mezc kökünden türemiş olan “mizaç” lügatte; bir şeyleri birbirine katmak anlamına gelmektedir. Ortaya çıkan karışım bu surede mizaç olarak isimlendirilmiştir.³²⁵

Konu ile ilgili olarak Cenab-ı Hak Kur’an’da şöyle buyurur: “*İyiler ise, kafur katılmış bir kadehten cennet şarabı içerler.*”³²⁶

“Güzel kokulu içkilerle dolu bardaklardan içerler.”³²⁷ Birden fazla içeceğin karışımından söz etmektedir.

³¹⁶ Kurtubi, *el-Cami'*, XXI, 453.

³¹⁷ Kurtubi, *el-Cami'*, XXI, 453; Alusi, *Ruhu'l Meani*, XXIX, 154.

³¹⁸ Zemahşeri, *el-Keşşaf*, VI, s. 276; Nesefi, *Tefsiru Nesefi*, XXIX, 577.

³¹⁹ Razi, *Tefsiru'l-Kebir*, XXX, 240.

³²⁰ Şuara, 26/155.; Kamer, 54/28.; İnsan, 76/21.

³²¹ Yunus 10/4.

³²² İsfahanî, *el-Müfredat*, s. 448.

³²³ Beydavi, *Envaru't-Tenzil*, III, 270; Nesefi, *Tefsiru Nesefi*, III, 577; Alusi, *Ruhu'l-Meani*, XIX, 154; Elmalılı, *Hak Dinin Kur'an Dili*, VIII, 5501; Derviş, *İrabu'l Kuran*, VIII, 162.

³²⁴ Taberi, *Camiu'l-Beyan*, VI, 2684.

³²⁵ İsfahanî, *el-Müfredat.*, s. 470.

³²⁶ İnsan, 76/5.

³²⁷ Taberî, *Camî'u'l-Beyan*, VI, 2691.

“Mizaç”, alet ismi olarak kullanıldığında, bir şeye katılan katkı anlamına gelmektedir.³²⁸

“Kafur”, bembeyaz, güzel bir rengi olan, kokusu hoş ve kalbi güçlendirme gibi özelliği olan bir baharat türüdür.”³²⁹

İbn Abbas’a (r.a.) göre Kafur, “Cennetteki bir pınarın ismi” olarak “Aynu’l Kafur” diye de tefsir edilmiştir.³³⁰

Taberî bu ayeti, amel konusunda yorumlamaktadır. Farzlarını yerine getirip, olumsuzluk ve haramdan kaçanlar için kâfur dolu bir kadehle taltif edileceklerini bildirmektedir. Çünkü bunlar hepsi itaattir ve sonucu cennettir.³³¹ diye yorumlanmıştır.

Yani Allah'a iman edip İslam'ın emirlerini yerine getiren ve doğruluktan şaşmayan insan için olan mükâfattır. Çünkü yaptığıının binlerce milyonlarca kat karşılığını alacaktır. Bu da Allah'ın hem Adil hem de Muğni olduğunu göstermektedir.

Seyyid kuttub ise, iyilerin nasıl karışımla karşılanacaklarını açıklamaktadır. Dünya hayatında Arapların şarap içerken kâselerine kafur ve zencefil karıştırdıkları söylenilmiştir. Onlara bunun aynı şekilde cennete de verileceğini söylemektedir.³³²

Bizim bu dünya da yediğimiz içtiğimiz nimetlerin, ortak isimleri olabilir. Ama şöyle bir gerçek vardır ki, o da sadece isim olarak benzerdir. Yani dünyadaki nimetler o tadı yakalayamaz. Çünkü cennet ve içindeki nimetlere göz şahit olmuş değildir. Onu ancak hak edenler görebilir. Dünya hayatı ve yaşantısıyla biz cennete o nimetlere ne bir sınır ne de bir cümle koyabiliriz. Yapılan açıklamalar ancak bir tasvir betimlemeden ibarettir. Çünkü Allah katında, insanlar için onları görmek gayb'tır.

Ebrar “iyilik sahibi, itaat edici, iyi insan” diye tanımlanmaktadır. “Allah hakkını eda eden, ve adağını yerine getiren kimse” diye tarif edilmiştir.³³³ Ayetteki “Barî” verdiği sözde duran, yeminine sadık manasına da gelmektedir. Burada ebrar başka bir

³²⁸ Razi, *Tefsiru'l Kebir*, XXX, 240; Elamlılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII, 5501.

³²⁹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII, 5503.

³³⁰ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, VI, 276; Razi, *Tefsiru'l Kebir*, XXX, 240; Kurtubi, *el-Cami'* XXI, 454; Beydavî, *Envaru't-Tenzil*, III, 273; Sabuni, *Safvetü't-Tefasir*, III, 1434.

³³¹ Taberî, *Cami'u'l-Beyan*, VI, 2684.

³³² Seyyid Kuttub, *Fizilali'l-Kur'an*, Beyrut 1975, XV, 416.

³³³ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII, s. 504.

mana anlamda, “iyilik yapan, şükreden itaatte bulunan diye de tanımlanmıştır. Çünkü Allah’ın istediği gibi yaşamışlardır. Allah ta onları ayette bu isimle zikretmiştir.

Razi (ö.1210) ise birr’i Allaha karib olan ve ameli bütün ibadetleri yapan ve nehiyden uzak olan olarak yorumlanmıştır. Ayette denildiği gibi: “İyiler (imanlarında sadık ve samimi olanlar müminler) şüphe yok ki cennettin de, kötüler ise şüphesiz cehennemde alevli ateştedirler.”³³⁴ Buradaki ayeti kerimede ise ebrar kelimesi günahkârların zıddı olarak kullanılmıştır.

Hicazi ise, Allah bazı yerlerde de zikrettiği gibi önce insanları azap ile uyarır, onun hemen arkasında cennet ile ilgili güzelliklerden bahsetmektedir.³³⁵ Yani bu genel olarak aslında Kur’an’ın bir üslubudur. Yani art arda gelen bu iki ayette de bu üslup kullanılmıştır. Önce kâfir ve günahkârlardan yaptıkları hataların sonuçlarını anlatır. Arkasında da müminlere salihlere imrenecek bir mükâfat ve hediyelerden bahsetmiştir. Bunun bir sebebi de kâfir ve müminler arasındaki farkı apaçık ortaya koymaktır.

Şöyle ki: “Bu kimseler bu kadar büyük bir ikramı neyden dolayı hak ettiler. Bu nimetleri hangi amellerinin karşılığında elde ettiler?” şeklinde zihne gelen soruya: “Onlar sözlerini yere getirdiler, büyük hesap gününden korkarlardı, kötülüğü sağlam ve yaygın olan günden korkarlardı. Onlar yüce ve erdemli insanlardılar. Beş farzı yalnız Allah’a yaklaşmak için yaparlardı. Bu da onların Allaha olan imanlarının açık delilleriydi.”³³⁶ diye cevap verilmiştir.

Şirazi, bu ayetin açıklamasında İbn Abbastan şu hadisi nakletmektedir:

“Hasan ile Hüseyin (r.a) bir gün hastalandılar. Peygamber Efendimiz (s.a.v.) Hz. Peygamber bir gün sahabilerle onu ziyaret etmeye gittiler. Orada şöyle buyurdular: Ey! Ebul Hasan bir nezir vermen güzel olurdu evlatların şifa bulması için. İmam Ali, Hz. Zehra, ve hizmetçileri Fizze, onların şifa bulması için nezir ettiler.

Aradan fazla bir zaman geçmeden ikisi de Allah’ın izniyle şifa buldular. Ve oruç nezrine devam ediyorlardı. O gün Hz. Zehra ekmek pişirmişti. İftara yakın bir fakir gelince ona kendi paylarını verdiler ve iftarı su ile açtılar. Ertesi gün yine aynı benzer

³³⁴ İnfitar, 82/31.

³³⁵ Hicazi, Furkan Tefsiri, c.6, s. 406.

³³⁶ Hicazi, Furkan Tefsiri, c.6, s. 406.

*bir durum yaşandı yine haklarını verdiler. Üçüncü gün yine aynı vakitte gelen olur ve yine elindekilerini verirler.”*³³⁷

Şirazi bu ayetin onlar için indiğini beyan etmektedir. İşte buradaki “şüphesiz iyiler” kelimesi bu salih kimseleri kastetmektedir. Şirazi bu hadisi kendisinin haricinde otuz dört ehli sünnet aliminin de rivayet olarak eserlerinde naklettiklerini zikretmektedir. Şia alimlerine gelince de bunu hepsi kabul etmektedir. Kitaplarında bu konuyu en büyük iftihar ve faziletleri başlıkları altında işlemişlerdir.³³⁸

Sonuç olarak ayet-i kerimede zikredilen “iyiler, ebrar” diye isimlendirilenler salih kimselerdir. Yani Allah’ın dünya amellerinde istediği kullar diyebiliriz. Bu kullar: sorumluluklarını bilen, emirleri yapan, nehiylerden uzak duran kimselerdir. Yani imanın şartlarını önce kalpte, ruhta ve akılda tamamen inanıp ve o inancın gereğini yapanlardır. Dinin farzlarından başlayarak, sadaka ve nafil ibadetlerle Allah'a daha yakın olmak için amel etmeğe gayret neticesi elde edebilen manevi bir makamdır.

Bunun büyük karşılığı ise, Yüce Allah’ın verdiği, gözlerin görmediği cennettir. Cennetten de daha büyük bir hediye olan Allah’ın cemalini görmektir. Konu ile ilgili olarak Cenab-ı Hakta: *“O gün bir kısım yüzler parlaktır. Rablerine bakarlar”*³³⁹ diye buyurmuştur. Yani Allah Teâlâ gayet açık bir şekilde cennet ehlinin o gün cemalini göreceklerini zikretmektedir. Bunun yanında *“İyi amel işleyenlere Hüsna ve bir de ziyade vardır”*³⁴⁰ diye müjde vermiştir ki, buradaki hüsna ve ziyade “Cemalullah” diye yorumlanmıştır.

Asıl ele alınan konu cennetin içindeki içeceklerdir. Yukarıda da ele aldığımız cennet ve içindekiler ve kâfur olan içeceklerdir. Allah iyiler için, cennette bir karışımdan oluşan kâfur adında içkiyi kastetmektedir ki bu bildiğimiz dünya içkisi gibi değildir. Çünkü cennetteki tamamen helal ve tadı bu güne kadar alınmamış tatlı bir içecektir. Yani bir nevi ahiret şarabı da diyebiliriz. O şarabı kimse görmemiş, dünyadaki gibi pis bir şekilde yapılan bir içecek değildir.³⁴¹ *“Onların etrafında kaynaktan doldurulmuş kadehler dolaştırılır. Parlak ve içenlere lezzet verir. Onda baş döndürme*

³³⁷ Şirazi, *Tefsiri Numune*, s. 379-380.

³³⁸ Şirazi, *Tefsiri Numune*, s. 379-380.

³³⁹ Kıyame, 75/22-23.

³⁴⁰ Yunus, 10/26.

³⁴¹ Firuzabadi, *Tenviru'l-Mikbas*, VI, 426.

özelliği yoktur. Ve onlar, onu içmekle sarhoş da olmazlar.”³⁴² onun özelliklerini bildirmiştir.

Bu içecekler de başta söylediğimiz Allah’a ahdini ve sorumluluğunu yerine getirenler içindir. Bu güzel nimetler onlar için birer mükâfattır. Diledikleri gibi tasarruf edebilirler. Bu nimeti hak edenler olumlu tipolojiye sahip olanlardır.

2.6. Allah'ın Kulları İçin Cennet Pınarı (6. Ayet)

عَيْنًا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللَّهِ يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا

“Bir pınar ki ondan Allah’ın kulları içerler, güzel yollar açarak akıtırılar onu.”

“عَيْنًا” kelimesi, “kaynak manasında olup, tek bir yerden çıkar” anlamına gelmektedir.³⁴³

Bu ayet için el-Ferra (761-822) “Cennette sürekli akan bir pınarın ismi olduğunu belirterek bunun katışık kafurdan bedel olduğunu söylemiştir. Yani buradaki “pınar” daha önce zikredilen “katışık kafur” dan bedel”³⁴⁴ olduğunu ifade etmiştir.

“Bir pınıardan içerler” ifadesi, yani orada onlardan biri kendi saray ve köşklerinde akar ve tâ en yükseğe çıkar, diye açıklanmıştır.³⁴⁵ İşte sonsuz kudretli ve yüce Allah:“(O), kendisine tam emin kullarının içinden içecekleri ve istedikleri gibi akıttıkları bir pınardır.” ayeti bunu ifade ettiği kanaatindeyiz.

İnsan için o saray içinde sonsuz bir manzara aynı zamanda sonsuz bir içecek olarak akacaktır. Aynı zamanda dileyen kişi o akan suyun nerde nasıl akmasını isterse aynı şekilde akacaktır.

Akan o pınarın aktıkları borular, tamamen altın olduğu. Suyun, o altın borulardan takip ederek gittiği de ifade edilmiştir.³⁴⁶

“Allah’ın Kulları”, bahsedilen o iyi insanlar, yani sadık insanlar içindir.³⁴⁷ Yani o içecek Allah’ın kulları için yaratılmıştır. Onların içinde ise, bu salih insanlardır.

³⁴² Saffat, 37/45-47.

³⁴³ Beydavi, *Envaru’t-Tenzil*, V, 270; Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, VIII, 5503.

³⁴⁴ Ebu Zekeriyya Yahya b. Ziyad b. el-Ferra, *Meanil Kur’an*, Beyrut, 1983, III, 216.

³⁴⁵ Kurtubi, *el-Cami*, XVIII, 264.

³⁴⁶ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, VIII, 508.

³⁴⁷ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, VIII, 508.

Dünyada yaptıkları hayrın karşılığını Allah böyle sonsuz bir pınarla vermektedir. Yani o pınarın içeceğinin katkısının kâfur ve sonsuz olması da o yaptıklarının yine karşılığıdır.

Aynı şekilde Seyyid Kutub da “Allah’ın Kulları” kelimesi Allah'a iman ve amelle samimi bir şekilde ibadet etmişler için kullanıldığını savunmaktadır.³⁴⁸ Onların bu kalpten samimiyetleri için Allah’ın böyle bir lütuf verdiğini açıklamaktadır.

“Bu bir çeşmedir ki, İslam Peygamberi evindendir ve oradan bütün Peygamberler ve müminlerin evlerine akar.” diye bir rivayeti Şirazi tefsirinde nakletmektedir.³⁴⁹ Şirazi'nin ayete bakış açısı yine farklı olmuştur. Dünya ve ahireti beraber ele almış. Şöyle açıklama yapmıştır: “Evet! Nitekim dünyada da ilim ve rahmet Peygamber efendimiz (s.a.v.) in evinden Allah kullarının evine gitmektedir. Kıyamette de bu program ve amellerin büyük bir tecessümü ve canlanmasıdır. İlâhi ve temiz bu evden kaynaklanmaktadır. Bir ağaç gibi dalları bütün müminlerin evlerine ulaşmaktadır.”³⁵⁰ Yani müfessirin kast ettiği husus şudur: insanlar nasıl dünya da güzellikler için ya da hayatın daha temiz, güzel yaşanması için Hz. Peygamberin sünnetine başvuruyorlardı. İşte aynı şekilde dünya da yaptıkları o amellerin karşılığı ahirette sürekli akan pınarlar olarak verilecektir. Yine Hz. Peygamberden gelecektir.

Sonuç olarak özetlemek gerekirse, ayette “*Bir pınar ki Allah’ın Kulları içerler*” kısmında şöyle bir mesaj vardır. Allah’ın kullarının içindeki kullar; Allah'a en yakın olan müminlerdir. Namaz, Oruç, Zekat vb. ibadetler ve daha fazlası olarak sadaka ve yaşantıda salih ameller işleyen kimselerdir. İşte bunlar bunu yaparken, yüce Allah'a samimiyetle kulluk ettikleri için, yüce Allah da onlara böyle karışık nimetlerden oluşan sonsuz bir nimet bahşetmiştir. Diledikleri gibi kullanma hakkına sahiptirler.

Ayetin genel muhtevasına baktığımızda olumlu insan tipolojisinin ahlaki çerçevede, amellere ihlaslı bir şekilde uygulandığında buna karşılık olarak Allah'ın razı olduğu kullarına bir mükafatıdır.

³⁴⁸ Seyyid Kuttub, *Fizilal'il-Kur'an*, XV, 417.

³⁴⁹ Şirazi, *Tefsiri Numune*, s. 381.

³⁵⁰ Şirazi, *Tefsiri Numune*, s. 381.

2.7. Kulların Allah’a Ahdi (7.Ayet)

يُوفُونَ بِالَّذَرِّ وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا

“O kullar adaklarını yerine getirirler. Kötülüğü her yanı kuşatmış bir günden korkarlar.”

2.7.1. Nezr

Lügatte (adak) Nezr; “ Hayır veya şer vaadinde bulunmak” anlamına gelmektedir. Nezr kavramı Kur'an'da türevleriyle beraber toplamda 130 yerde geçmektedir³⁵¹ "Kur'an'da nezr kavramının adak anlamı daha çok نذر şeklinde ifade edilirken uyarmak, korkutup sakındırmak anlamları ise انذر،نذير şeklinde geçmektedir. Nezîr kavramı hem peygamberler için hem de Kur'an için kullanılmıştır. Örneğin Müddesir suresinin 74/2. ayetinde Hz. Peygamber'e insanların uyarılması emri verilirken Ahkaf 46/21. ayetinde ise Hud (a.s)'ın kavmine uyarıda bulunduğu ifade edilmektedir. Kur'an'da Hz. Peygamber'in uyarıcı yönüne 44 defa vurgu yapılmaktadır. Furkan suresinin 25/1. ayetinde ise nezîr kavramı Kur'an'a atfedilerek O'nun âlemlere uyarıcı olması için indirildiği ifade edilmektedir."³⁵²

Dini kullanım da nezir, alanı daha çok faydalı, hayırlı manada vaad etmek demektir. Nezr (adak), sorumluluk sahibi bir kişinin, kendisine görev olmayan sorumlu olmadığı halde vaad verip kendine farz kılması demektir. Ebu Müslim ikisi arasındaki farkı şöyle izah etmektedir: Sorumluluk ve amel içinde dile getirilen söz insandan gelirse nezr, eğer Allah tarafından verilirse vaad olur. Yani söz insan tarafından verildiğinde nezr, Allah tarafından verildiğinde vaad olarak isimlendirilir.³⁵³

2.7.2. Müstatir

Müstatir lügatte; “uçan, uçuşan, uçup gitmek” demektir. Köken olarak “t-y-r” dır.³⁵⁴ Arap toplumu bunu konuşma dilinde “ yangının sıçraması, yayılması etrafa

³⁵¹ Abdülhakî, *Mu'cemu'l-Müfehres*, 291-293.

³⁵² Osman Demir, *Hadisler Işığında Hz. Peygamberin İnzar Yönü*, Erzurum, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Erzurum Atatürk Üniv. Sosyal Bil. Enst., 2017, s.18. ;Nihat Demirkol, *Nezr Kavramı Üzerine Semantik açıdan Bazı Değerlendirmeler*, Iğdır, Uluslararası Din ve Dil Sempozyumu, 2018, s. 200-201.

³⁵³ Zuhayli, *İslam Fıkhu Ansiklopedisi*, IV, s. 289. ;Razi, *Tefsiru'l-Kebir*, XV, 214.

³⁵⁴ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, IV, 508.

dağılması” olarak kullanmışlardır.³⁵⁵ Elmalılı’da aynı şekilde “sabahın intişarı, uçan, uçuşan manalarına geldiğini ifade etmektedir.³⁵⁶ Müstatir kelimesi Kur’an da yalnız İnsan suresinde geçmektedir. “*O kullar adaklarını yerine getirirler. Kötülüğü her yanı kuşatmış bir günden korkarlar.*”³⁵⁷

Kavramın geçtiği bir ayet ise şöyledir: “*Ahdimi (sözümü) tutun ki, Ben de ahdinizi tutayım.*”³⁵⁸ Yani dünyada kendi aralarında olsun Allah'a olsun ahitlerine sadıklar.³⁵⁹

Ayet için Taberî, ahdi dünyada layıkıyla yerine getiren kullar için kullanmıştır.³⁶⁰ Yani insanlar kötülüğü fazla olan bir günden korkarlardı. Bunun sonucu için Allah’ın azabından da korkarlar. Her şeyin bir sonucunun bilincinde olan insanlar, hayır işleyip şerri terk etmişlerdir.

Allah Teâlâ bu ayet için, farzlarını “Ahd” olarak nitelemiştir. Sonuç itibarı ile ahd verenler, imana olan amelleri sebebiyle, bunları kendilerine “ahd” edip görev olarak kabul etmişlerdir.³⁶¹ Bunu yapmalarından başka bir sebep de Allah’ın azabını görmemek için tamamen her şeye uygun davranmaktır.

İnsan kendisine farz olanları tas tamam yaptı ve övüldü.³⁶² Bu ayette övülen insanlar farzlardan sonra, Allah’ın emretmediği daha birçok sorumluluk yüklenip, kulluk etti. Bunun neticesinde yüce Allah onları böyle övmektedir. Daha önceki ayette de geçtiği gibi bu insanlar salih olarak bilinip, sırf Allah rızası için ve sadece Allah'a yakın olmak için nafile ibadetler ve sadaka veren insanlardır. Onlar iyi kötü yaptıklarının kesinlikle bir netice vereceğinin bildikleri için Allah'a samimi niyetle gitmeyi tercih ettiler ve azaptan korkarak gereğinden fazlasını yerine getirdiler.³⁶³

İnsanların hayatları boyunca girdikleri bu yolu tertemiz bir şekilde ebediyete kadar sürdürmelidir.³⁶⁴ Yani Bakaranın şu ayetinde zikredildiği gibi: “*Tavsiye mi yerine*

³⁵⁵ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, IV, 508; İbn Aşur, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, XXIX, 383.

³⁵⁶ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII, s. 5505.

³⁵⁷ İnsan, 76/7.

³⁵⁸ Müminun, 23/8.

³⁵⁹ es-Savi, *Haşiyatu's-Savi alaTefsir-Celaleyn*, IV, 158.

³⁶⁰ Taberî, *Cami'u'l-Beyan*, VI, 2685.

³⁶¹ Razi, *Tefsiru'l-Kebir*, XXII, 332-333.

³⁶² Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, VII, 1900.

³⁶³ Seyyid Kuttub, *Fizalil-Kur'an*, XV, s. 417.

³⁶⁴ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII, s. 5505.

getirin ki bende size karşı olan ahdimi yerine getireyim.”³⁶⁵ Allah Teâlâ insana bir ahd verip insandan bir nezr beklemektedir. Yani şart koşma da diyebiliriz. Siz benim dediğimi yapın bende sizin istediklerinize ebedi cevap vereyim buyurmaktadır.

Hız. Aişe'nin rivayet ettiği bir hadis-i şerifte nezr şöyle geçmektedir: “Kim Allaha itaat etmeyi nezrederse nezrini yerine getirsin, kim de Allah'a asi olmayı nezrederse, nezrettiği masiyeti irtikab etmesin.”³⁶⁶ Her kim ki Allah'a nezr yani ne yapacağını kararlaştırırsa yerine getirsin. Çünkü Allah için söz kesinlikle bir kere verilir ve yapılması elzemdır. Eğer ki küfür ve şirk için böyle bir durum söz konusu ise de kesinlikle karardan vaz geçilmelidir.

Başka bir görüşte ise, o insanların o büyük günden çekinmelerinin sebebi olarak, o insanların o güne olan imanları ve Allah'ın emrettikleri farzları yerine getirme mükellefiyetlik hislerinden kaynaklanmakta olduğunu belirtmektedir.³⁶⁷

İnsan fıtratı gereği hep korku olan bir durumdan kaçma hissine kapılır. O korkudan kaçmak içinde bir çare ya da sebep arar. İşte bu durum tamamen insanın o durumunu özetler. Çünkü insan burada cehennem azabının bilgisine sahip olduğu için kendini Allah'a samimi bir şekilde yakınlaşmakta bulur.³⁶⁸ Doğru olanın da o olduğunu fark eder ve daha fazlasını Allah için amel olarak gayret eder. "Her nâzir aynı zamanda bir nezr'dir. Yani her uyarıcı aynı zamanda kendini Allah'a ibadete, O'nun yolundan gitmeye adanmıştır. Mesela her Hız. Peygamber'in nezîr yönü bulunmaktadır. Peygamberler bu uyarıcı görevini yerine getirirken kendilerini tamamen Allah'ın vermiş olduğu göreve adanmışlardır ve bunu hayatlarının temel görevi olarak görmektedirler. Bundan dolayı nâzirler aynı zamanda kendilerini nezr eden kişilerdir. Peygamberler'in nezr anlayışı ise Al-i İmran da şöyle bildirilmiştir: “hani, bir zaman imranın hanımı, ‘Rabbim! Karnımdakini kendi isteğimle sana adadım benden kabul et. Kuşkusuz sen her şeyi duyan ve her şeyi bilensin’ demişti.” Özgür olarak kendilerini Allah'a adanmışlar ve nâzirlik görevi uğruna hayatlarından vazgeçebilmeyi göze almışlardır.”³⁶⁹

³⁶⁵ Bakara, 2/40.

³⁶⁶ Buhari, Eyman ve'n Nuzur, 28-31; İmam Malik, Muvatta, Nuzur, 8, İstanbul 1981; Ebu Davut, Eyman ve'n Nuzur, 22(3289), Ahmed b. Hanbel, 6/36, 41, 224.

³⁶⁷ Şirazi, *Tefsiri Numune*, s. 381.

³⁶⁸ Şirazi, *Tefsiri Numune*, s. 382.

³⁶⁹ Demirkol, *Nezr Kavramı Üzerine Semantik açıdan Bazı Değerlendirmeler*, s. 202-203.

Peygamberler nezr konusunda bizlere olumlu tipoloji örneği sergilemektedirler. Kendilerini Allah'ın emirlerinin dışına çıkmamaya nezr etmeleri cihetiyle olumlu insan tipolojilerine örnek olmuşlardır. Budan dolayı Kur'an, bizlere onları "üsve-i hasene"³⁷⁰ şeklinde tanımlamaktadır.

2.8. Sadık ve Cömert Müminler (8.Ayet)

وَيُطْعِمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا

“Onlar, kendi canları çektiği halde, yemeği yoksula, yetime ve esire yedirirler.”

Taberî bu ayeti kısaca şöyle izah etmektedir: “Kendileri istedikleri ve canları çektiği halde ihtiyaç yükü altında ezilmiş olan muhtaçlara, babası ölmüş hiçbir malı bulunmayan öksüz çocuklara, esir müşrike, hapse düşmüş Müslümana yemek yedirirler.”³⁷¹

İnsanın sevmediği bir şeyi, çevresinde bulunan bir garibe yoksula sadaka olarak vermesi sadaka değildir. Asıl sadaka olan insanın sevdiği ihtiyaç duyduğu bir şeyi ihtiyaç sahibi birine vermesidir.³⁷² Bakara sureside: “Ey iman edenler, kazandıklarınızın ve yerden sizin için çıkardığımız nimetlerin iyilerinden Allah için tasadduk edin. Kendiniz göz yummadan alamayacağınız kötü şeyleri sadaka vermeye yeltenmeyin”³⁷³ buyurulmaktadır. Ayet-i kerime açıkça belirtmektedir ki, kişinin nefesine hoş gelmeyen bir şeyi başkasına da hayır olarak vermemelidir. Kendi artığından kalanı vermek uygun görülmemektedir. Nitekim bu anlam başka bir ayette şöyle bildirilmiştir: “Yüzlerinizi doğu ve batı olarak çevirmeniz iyilik değildir. Asıl iyilik, o kimsenin iyiliğidir ki Allah'a, ahiret gününe inandı, sevdiği malını yakınlarla, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, dilencilere, ve boyunduruk altında bulunan kölelere, verenlerindir.”³⁷⁴ Ayet özetle iyiliğin nasıl ve ne niyetle vereceğini net bir şekilde açıklamıştır. Kendi nefsimizin hoşuna giden şeylerden, istediklerimizden verip, kendi nefsimiz için hoş

³⁷⁰ Ahzab, 33/21

³⁷¹ Taberî, *Cami'u'l-Beyan*, VI, 2685.

³⁷² Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, İstanbul, Yeni Ufuklar Neşriyat, 1988, VI, 2923.

³⁷³ Bakara, 2/267.

³⁷⁴ Bakara, 2/177.

görmediklerimizi vermeyeceğimiz manası gayet açıktır. Buna cevap olarak ise: “*Sevdiğiniz şeylerden sadaka vermedikçe asla iyiliğe eremezsiniz*”³⁷⁵ ayeti verilebilir.

Bu ayetin nüzul sebebi olarak şu hadis zikredilmiştir: Bu ayet Mekke ehli için indirilmiştir. Mekkelilerin yoksula yardım etme, acize acıma diye bir duygu ve vicdanları yoktu, tam tersine daha da ezerlerdi.³⁷⁶ Sırf bunun için peygamberlikten önce bazı dernekler kuruldu. Bunlardan bir tanesi de Hz Peygamberinde dahil olduğu Hilfu'l-Fudûl derneği kurulmuştur. Garibe ve ezilene yardım için kurulan bir dernekti. O zaman yiyecek verenler olsa da, gösteriş ve övünme düşüncesiyle mal mülk verirlerdi. Yüce Allah onların bu yanlış düşüncelerini izale için bu ayeti inzal etti.

Ayrıca bu ayetin sebebi nüzülü olarak şu hadiste zikredilmiştir: Hz Peygamberin huzuruna bir esir getirilir. Efendimiz esiri bir Müslümana teslim eder. “ bu esire ihsan et, güzel bak” diye emir buyurur.³⁷⁷ Bu hadis üzerine bu ayet nazil olmuştur. Esir birkaç gün o Müslümanın yanında kalır, o kişi esire, kendi nefsi için ne isterse aynı şekilde ona da ikram ederdi. Buna Katade ilavede bulunarak: “o gün onların esirleri müşriklerdi. Senin Müslüman kardeşin ise elbette doyurmana daha layıktır”³⁷⁸ denmiştir. Müslüman bir esire yardım, en güzel şekilde onu o esaretten kurtarmakla olur.³⁷⁹ Ve yapacağı da kesinlikle ondan karşılık olmayacak şekilde olandır. O sadaka olur, iyilik olur. Allah’ın da en çok sevdiği amellerdendir.

Bir başka görüş ise şu şöyledir: Bu ayet peygamber efendimizin torunlarının başına gelen o hadisle alakalı olup ama evrensel bir mesajdır.³⁸⁰ Görünür itibarı ile genel olsa da kapsamlı bir ayettir. Çünkü o gün veren kişiler isteyen kişiler kadar muhtaçtı.

Taberî’nin söylediği Allah’ın mükâfat verdiği kimselerin amelleri burada sanki biraz daha özel olarak zikredilmiş. Yani fakir, kimsesiz ve esir üç kişinin durumu daha da öne getirilmiştir. Müfessir olarak Taberî iki farklı cümle ile belirtmektedir.³⁸¹

Birincisi: esir müşrik,

³⁷⁵ Ali İmran, 3/ 92.

³⁷⁶ Seyyid Kuttub, *Fizilal-il Kur’an*, XV, 417-418.

³⁷⁷ Âlusi, *Ruhu’l-Meani*, XV, 196.

³⁷⁸ Süyuti, *Durrü’l-Mansur*, VIII, 371; Alusi, *Ruhu’l-Meani*, XV, 196.

³⁷⁹ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, VIII, 510.

³⁸⁰ Şirazi, *Tefsiri Numune*, s. 510.

³⁸¹ Taberî, *camiu’l Beyan*, VI, 2685.

İkincisi ise haklı olarak ceza alarak yatan Müslümandır.

Sonuç olarak ayette üç kesim kastedilmiş ve maddi durum sıkıntısı yaşayacak en temel üç kesimi işaret etmektedir. Bunlardan birincisi miskindir ki, hiç kazanç imkânı olmayacak kadar aciz olma durumu olan insandır. İkincisi yetimdir ki, ölen büyüğünden sonra hem kendi nefsi hem de ailesi için kazanç yapmayacak kadar imkânsız şartlara sahip olan kimsedir. Son olarak esir ise, imkânı olsa da özgürlüğü olmadığından dolayı imkânı olmayan bir insan demektir. Bu insanlara yapılan sadaka ve iyiliğin ise insanın kendi nefesine istediği kadar güzel olmalıdır.

Cahiliye döneminde böyle bir şeyi Arap toplumunda görmek neredeyse imkânsız bir durumdu. Çünkü o zaman insaf ve insaniyet sadece destanlarda kalmış birer kavramdı. Zengin olan daha zengin, fakir olan daha da fakirdi. Esir olan ise köle olarak pazar malı olurdu. İşte peygamberlik geldikten sonra toplum şu hale döndü; Yaptıklarını Allah rızası için yapmaya başladı. Bunun ilk örneklerinden biri şüphesiz annemiz Hz. Hatice'dir. Efendimizle evlenmeden önceki zenginliği bütün kaynaklarda mevcuttur. Sonra her şeyi İslam yolunda, garibana, esire feda etti. Daha birçok örnek bu ayeti kerime için mevcuttur. Kısaca bütün sahabeler birer iyilik timsali örneklerdir.

Ayette ifade edilen olumlu insan tipi fedakâr olan olumlu insan tipolojisidir. Zengin olan insanlar fakirlere yardım edebilirler. Fakat kendi ihtiyacı olduğu halde başkasına yardım etmek ayrı bir fedakârlık örneğidir. Kur'an bunu bize îsâr örneği ifade etmektedir.³⁸² Îsâr örneği fedakârlıkta en üst seviyedir diyebiliriz bundan dolayı en iyi olumlu insan tipolojisine sahip olanlarda îsâr gerçekleşeceği kanaatindeyiz.

2.9. Rıza-i İlâhi İçin Tasadduk Etmek(9. Ayet)

إِنَّمَا نَطْعُمُكُمْ لَوَجْهِهِ اللَّهِ لَا نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَاءً وَلَا شُكُورًا

“(Yedirdikleri kimselere şöyle derler:) Biz size sadece ve sadece Allah rızası için yediriyoruz. Sizden bir karşılık ve bir teşekkür beklemiyoruz.”

³⁸² Haşr, 59/9.

2.9.1.Ceza

“Ceza” bir şeyin karşılığını vermek olup, “czy” kökünden gelmektedir.³⁸³ Ceza, müsbet ve menfi olmak üzere iki manada kullanılmaktadır. Müsbet manada yapılan güzel davranışların karşılığı olarak ödül vermek demektir.³⁸⁴ İnsan suresi on ikinci ayetinde: “*Sabretmelerine karşılık müminleri cennet ve ipek kumaşlarla ödüllendirmiştir.*”³⁸⁵ Yani ayetin açıklaması şu şekilde: iman edenler dünyadaki imtihana sabrettikleri için Allah'ta onlara cennet ve içindekileri ödül vermiştir.

Menfi manada ise yapılan zulüm ve hatalara karşılık insana verilen cezadır. Bu mümin olsun kâfir olsun ikisine de hatasına göre verilen cezadır. Mesela “*Her kim ki bir Müslümanı bilerek katlederse, ona cezası sonsuz kalacağı cehennemdir.*” ayeti kerimesidir.³⁸⁶ Burada ise, bir kişinin kasti olarak kendi rızası ile suç işlemesi ve bu suçun büyük bir günah olması, sonucunun elim, çetin ve sonsuz bir azap olmasını haber vermektedir.

Onlar, o sadakayı verirken hiçbir karşılık beklemezler. Yani dil ve tavırları ile minnet etmediklerini gösterirler. Onlar mükafatı doğrudan Allah'a bırakırlar. Sebebi ise, karşılığını bekleyerek yapsalar, bunun Allah katında mükafatının az olacağını bilirler.³⁸⁷

Bu salih kimseler, verdikleri sadakadan dolayı övünmeyi bile sevmeyen, istemeyen kimselerdir. Her şeyi tamamen Allah'a bırakırlar. İbn Abbas'tan rivayetle, bu sadakayı verenler aynı niyette olanlardı, "her şeyin karşılığını Allah verecek" demişlerdir. Salimin, Mücahid'den rivayetine göre onların böyle bir niyeti yoktu. Allah sırf onları bildiği için ve insanlar da Allah'ın bu övmesini görsün harekete geçsinler diye böyle zikretmiştir.³⁸⁸

Konuyla ilgili başka bir ayette ise: “*Ey iman edenler, sadakalarınızı-malınızı insanlara gösteriş için harcayan, Allah'a ve ahiret gününe inanmayan bir kimse gibi-*

³⁸³ Firuzabadi, *el-Kamusu'l-Muhit*, s. 1640.

³⁸⁴ Firuzabadi, *el-Kamusu'l-Muhit*, s. 1640.

³⁸⁵ İnsan 76/13.

³⁸⁶ Nisa 4/93.

³⁸⁷ Beydavi, *Envaru't-Tenzil*, III, 627.

³⁸⁸ Kurtubi, *el-Cami*, XVIII, 268-269.

başına kakmak ve incitmek sureti ile heder etmeyin”³⁸⁹ diye buyurularak sadakanın gösteriş ve başa kakmak suretiyle verilmemesini istemektedir.

*“Hakikat sadaka veren erkeklerle sadaka veren kadınlar ve Allah’a karşı gönül hoşluğu ile ödünç verenler yok mu? Onların mükafatı kat kat arttırılır. Onlar için çok şerefli başka bir mükafatta vardır.”*³⁹⁰

Allah’ın onlara verdiğini yine aynı şekilde Allah için verip, verdikleri kimselerinde başına kakmadan, yüzlerine vurmadan, onları küçük düşürmeden vermektir. Mükafatının Allah huzurunda verileceği, kıyamet korkusundan müsterih olacakları, o anki yedikleri nimetlerden daha faziletli olarak, ahirette o nimetlere kavuşacaklarını bildirmektedir.³⁹¹

Bu görüşe aynı şekilde Taberî de değinmektedir. Her şey Allah’ın muhabbetini kazanmak içindir.³⁹² Sadaka, Allah yolunda, hüsnü kelam, bilgi, ilim irfan, beden ve servet mal gibi de şeylerle olabilmektedir.³⁹³ Toplum ve insanlık içinde mükemmel bir düzene ve cemaat ruhuna sebep olabilecek davranışlardır.³⁹⁴ “Allah’ın emirlerine tazim, yarattıklarına şefkat.” cümlesi sadakayı en güzel şekilde anlatmaktadır.³⁹⁵ Yani tamamıyla mal mülk ile değil de, her ne olursa olsun ihtiyaç sahibi gariban insanlara yardım etmek ve şefkat göstermektir.

Ayrıca, sadakanın sadece karın doyurmaktan ibaret olmadığı, tasaddukta asıl önemli olanın Allah rızasını gözetmek olduğu da vurgulanmıştır. Tamamen burada ihlas ön plandadır. Aksi takdirde manevi olarak hiçbir kazanç yoktur”³⁹⁶ denilmektedir. Müfessirlerimiz tamamen ihlas üstünde durmaktadır. Yoksa daha önce de dediğimiz gibi cahiliye dönemi gibi gösterişten öteye gitmez.

Razi bu ayette: İyi kulların “yemek yedirirler” tabiri ile vasıflandırılmalarının nedeni olarak, bu verilen sadakanın en kabul edilebilir bir hayır olmasına bağlamıştır. Çünkü insan fani hayatını, yemek ihtiyacı ile karşılayıp hayatta mücadele gücünü

³⁸⁹ Bakara 2/ 264.

³⁹⁰ Hadid, 57/18.

³⁹¹ Şirazi, *Tefsiri Numune*, s. 382.

³⁹² Taberî, *Camîu’l-Beyan*, VI, s. 2687; Tahsin Emiroğlu, *Esbab-ı Nüzûl*, Konya tsz., XIII, s. 233.

³⁹³ Nihat Temel, *Kur’an da Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak İnfak*, İstanbul, yy., 2001, s. 18-21.

³⁹⁴ Faruk Beşer, *Fetvalarla Çağdaş Hayat*, İstanbul, ysz. 1997, s. 517.

³⁹⁵ İsmail Hakkı Bursevi, *Tefsiru Ruhû’l-Beyan*, X, 265.

³⁹⁶ Şirazi, *Tefsiri Numune*, s. 382.

onunla bulabilmektedir.³⁹⁷ Yani fakir ve aciz bir insan için hayatta ilk sıkıntı yiyeceğini temin etmektir. Bir insan rızkından sonrası için fakir sayılmaz. Maddi olarak yemek bulamayan insan kötü bir durumdadır. Kur'an'da konuyla ilgili şöyle denilir:

*“Onlardan (muhacirlerden) önce o yurda (Medine’ye) yerleşmiş ve imanı da gönüllerine yerleştirmiş olanlar, hicret edenleri severler. Onlara verilenlerden dolayı rahatsızlık duymazlar. Kendileri son derece ihtiyaç içinde bulunsalar da onları kendilerine tercih ederler. Kim nefsinin cimriliğinden, hırsından korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.”*³⁹⁸ ayette en makbul sadakanın, kişinin kendisi muhtaç durumda iken, başkasını nefsine tercih ederek vermiş olduğu sadaka olduğuna dikkat çekilmiştir.

Ayet, Ensar ve Muhacir kardeşliğini anlatır. Bu öyle bir kardeşliktir ki o zaman ki müşrikler hayrette kalmışlardır. Sebebi, Ensar olan muhacire gözünü kırpmadan, düşünmeden, hesap kitap yapmadan bütün mallarını evlerini tamamen paylaşan kimselerdir. Öyle bir Allah rızası var ki, o an o malların paylaşılması söz konusu bile olmamıştır. Sanki daha önce o mal mülke hiç sahip olmamış gibi unutup gittiler. Tarih boyunca hiçbir şekilde ne onlar ne de onların soyları verdiklerini kimsenin yüzüne vurmadılar. Bazı kimseler ise aynı yiyecek ve erzaka ihtiyaçları oldukları halde düşünmeden verdiler.³⁹⁹

Sonuç olarak insanın sağ eli ile verdiğini sol elin görmemesi gerekir. Kişi iyilik yaptığında kendisini bir araç olarak görmelidir. Çünkü en ufak bir his ya da duygu o yapılan manevi hayrın zedelenmesine ya da riya girmesine yol verecektir. Onun içindir ki hadisi şerifte Efendimiz verdiğimiz sadakayı, sağ el verecek sol el görmeyecek diye buyurmaktadır.⁴⁰⁰ Onun sebebi işte budur. Sadece Allah bilsin, Allah görsün Allah karşılığını versin demektir.

³⁹⁷ Razi, *Tefsiru'l-Kebir*, XXX, s. 244.

³⁹⁸ Haşr, 59/9.

³⁹⁹ Muhammed Huseyin Tabatabai, *el-Mizan fi Tefsiri Kur'an*, Beyrut, 1991, XX, 138.

⁴⁰⁰ Buhari, Ezan, 36, Zekat, 16.; Nesai, Kudat, 2.

2.10. İstikbal İçin Allah Korkusu (10. Ayet)

إِنَّا نَخَافُ مِنْ رَبِّنَا يَوْمًا عَبُوسًا قَمْطَرِيرًا

“Çünkü biz, asık suratlı, çetin bir günden (o günün azabından dolayı) Rabbimizden korkarız.”

Abus; “a-b-s” kelime kökünden gelip, sıkıntıdan dolayı yüzünü asıp, kaşlarını çatmak demektir. Günlerin en şerlisi, en şiddetlisi anlamına gelmektedir.⁴⁰¹

2.10.1. Kamtarir

Sözlükte Kamtarir; “katı, sağlam, sert, şiddetli, çok uzun ve çetin sıkıntı” demektir.⁴⁰² Ayrıca kamtarir, çatık kaşlı, sert mizaçlı anlamında kullanılmaktadır.⁴⁰³ Kur’an-ı Kerim de yalnızca İnsan suresinde geçmektedir.⁴⁰⁴

Araplar bu kelimeyi günlük kullanımda en çetin, problemlili, uzun günler için kullanılmaktadır.⁴⁰⁵ Kıyamet ve ahiret gününün zorluğunu, ağırlığını ifade etmek için Yüce Allah ayette bu kelimeyi kullanmıştır. Çünkü o günün büyüklüğünü Allah birçok ayette zikretmiş ama uzun bir zorluk ve uzun sıkıntı için bu ayette bu kelimeyi kullanmıştır.

Ayeti Taberî, “O gelecek günden kesin olarak emin oldukları için yediriyoruz.”⁴⁰⁶ Yani Allah’ın azabına kesin inandıkları için o günün hak olduğunu ve geleceğini bildikleri için yemek ile tasadduk ediyor” diye yorumlamıştır.

İbn Arabi ise ayeti; “Rabbimizden korkarız”⁴⁰⁷ ifadesini, Allah’ın o büyük günün gazab ve dehşetinin zuhurundan ve buruşuk sima ve kahhar, şiddetli, kan kusturan günün hezimetine kapılmaktan korkarlar diye açıklamıştır. Yani o günün nasıl bir nefretle beklediğini çok net bir şekilde zikretmiştir. O öyle bir gündür ki, yeni doğan bir çocuğu bile annesi o günün dehşetinden ortaya atıp kaçmaktadır.

⁴⁰¹ Firuzabadi, *el-Kamusu'l-Muhit*, s. 599; İsfahanî, *Müfredatu'l Kur'an*, s. 544.

⁴⁰² Maverdi, Muhammed b. Habip Basri, *Edebü'd-Dünya ve'd-Din*, Beyrut, 1970, VI, 167; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VII, 5506.

⁴⁰³ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII, s.5506.

⁴⁰⁴ İnsan, 76/10.

⁴⁰⁵ Hazin, Ali b. Muhammed b İbrahim el-Bağdadi eş-Şafi *Lübabü't-Te'vil fi Meani Tenzil*, IV, 340, Beyrut 1320; Semerkandi, a.g.e., III, 431.

⁴⁰⁶ Taberî, *Camiu'l-Beyan*, VI s. 2686

⁴⁰⁷ İbn Arabi, *Tefsiru Kebir Te'vilat*, II, 1386.

“Fiddetinden dolayı görünümü çirkin, kötülüğü uzun şiddetli o zorlu günün”⁴⁰⁸ şerrinden korkarlardı. Cehennemın davranış ve görünüş tarzını sanki görür gibi korkan müminlerden bahsetmektedir. Onun sonucunu bildikleri için yardımları yapar, kötü günün şerrinden korunurlar.

İzzet Derveze (984) ise bu ayeti, Mekke toplumunu kastederek yorumlamıştır. Yani sanki o ayeti, Mekke halkı kendi gözleriyle görmüş gibi hareket ediyorlar diye tefsirinde aktarmaktadır. Ertesinde iki şehrin (Mekke-Medine) o zamanki rızayı ilahi için ve o günün dehşetinden muhafaza için nasıl ittifak ve yardımlaşma içinde yaşadıklarını anlatmaktadır. Başka bir yerde ise Şia’nın ilk rivayet eserlerini eleştirmektedir. Sebebi ise, sanki insan suresi tamamıyla Medine de inmiş ve sanki sadece Hz. Ali ve ailesi için inmiş gibi sürekli eserlerinde değinmeleri eleştiri konusu olmuştur.⁴⁰⁹ Hayranlıktan dolayı sürekli bir malumat verme gereği hissetmişler gibi daima ayet tefsirlerinde işlemektedirler. Bu ehlişünnet müfessirleri tarafından eleştirilen bir konu olmuştur.

Bir başka yorum ise açıklamaya Efendimizin bir hadisi ile başlanmaktadır şöyle ki: “Yarım hurma ile de olsa ateşten korun.”⁴¹⁰ Burada ki ayette iki düşünce belirtilmektedir.

Birincisi: Verilen sadaka az da olsa verilmesidir. Sebebi ise vicdan ve merhamet duygusunu daimi bir şekilde diri canlı tutmaktadır.

İkincisi ise, hayrı veren kişilerin kendi nefislerini terbiye etmek niyetinde olmalarıdır.⁴¹¹

Sonuç olarak anlatılan kıyamet günün kendisidir. Çünkü Kur’an-ı Kerimin birçok yerinde o günün dehşet ve şiddeti anlatılmaktadır. O gün hiçbir şey onlara gülmez ve iyi davranmaz, onlar aynı şekilde hoş bir vakitte oldukları gibi olamazlar. Çünkü dünya hayatında yanlış yolun ve dayanışma olmayan, ezilme ve haksızlığın olduğu günün cezası vahim bir şekilde gelecektir. Hiçbir kurtuluş yolu olmayacaktır. Yani Allah’ın mülkünden kaçmak onlar için artık imkânsız bir durumdur. Onun için o

⁴⁰⁸ Vahidi, *el-Veciz fi Tefsiri Kitabı’l Aziz*, Beyrut, Dimaşk, 1995, II, 685-686.

⁴⁰⁹ İzzet Derveze, *et-Tefsiru’l-Hadis*, Ekin Yay., V, 22-23.

⁴¹⁰ Buhari, Rikak, 49.

⁴¹¹ Kutub, *Fizılal’il-Kur’an*, XV, 418-19.

günün dehşeti görülmüş gibi müminler tarafından kavranmıştır. Onun için onlar, o günü görmüş gibi rızıklarından tasadduk ederler. O günün azabından Allah’a sığınırılar.

2.11. Allah’ın Kullarına Ahdi (11.Ayet)

فَوَقَّاهُمُ اللَّهُ شَرَّ ذَلِكَ الْيَوْمِ وَلَقَّاهُمْ نَضْرَةً وَسُرُورًا

“Allah da onları o günün kötülüğünden korur ve yüzlerine bir aydınlık ve içlerine bir sevinç verecek.”

Ayette geçen Nadra, “n-d-r” kelime kökünden olup, parlak, güzel ve zenginlik anlamına gelmektedir.⁴¹²

Ayrıca Nadra, varlık, mal mülk, servet, geçim anlamlarına da gelmektedir. Ayrıca tazelik manasında da kullanılmaktadır. Renk olarak ise “çok parlak” anlamı da mevcuttur.⁴¹³

Sürur; sevinmek, sevindirmek manasında olup, “s-r-r” kökünden mastar olarak gelmektedir.⁴¹⁴

Bir önceki ayette de değindiğimiz gibi, Allahtan korkan ve Onun rızası için çabalayanlar için, Allah da bir vaad vermektedir. O vaadler de bu ayetten itibaren sırayla, surede yer almaktadır.

Ayetteki geçen “yüzlerdeki parlaklık”⁴¹⁵, “güzellik”⁴¹⁶ ve “rızıklar nimetler sebebi ile simada ortaya çıkan memnuniyet ifadesi”⁴¹⁷ olarak yorumlanmıştır. Allah’ın gerçekten rızasını kazanan kullar o gün her türlü sıkıntı, üzüntü, kederden uzak duracaklardır. Bundan dahası Allah onların yüzlerini sabah ışığı gibi ak bırakacaktır. O gün o kulların kalpleri sürur dolu olacaktır. O zaman ameline göre bütün kulların sonu dünyadaki yaşantılarına göre belli olacaklardır.⁴¹⁸

⁴¹² Firuzabadi, *el-Kamusu'l Muhit*, s. 622; İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, II, 624.

⁴¹³ İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, II, 756.

⁴¹⁴ Firuzabadi, *el-Kamusu'l-Muhit*, s. 520.

⁴¹⁵ Taberi, *Cami'u'l-Beyan*, XXVIII, 264; Zemahşerî, *el-Keşşaf*, IV, 169; Âlusi, *Ruhu'l-Meani*, XXI, 157; Maverdi, *Edebu'd-Dünya ve'd-Din*, VI, 167.

⁴¹⁶ Nesefi, *Tefsir'u'n-Nesefi*, IV, 466; Hazim, *Lübabu't-Te'vil*, IV, 340; Kurtubi, *el-Cami'*, XIX, 136; Begavi, *Mealimu't-Tenzil*, IV, 429.

⁴¹⁷ Maverdi, *Edebu'd-Dünya ve'd-Din*, IV, 167.

⁴¹⁸ Taberi, *Cami'u'l-Beyan*, VI, 2686; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII, 510-511.

Allah Teâlâ hiçbir zaman insanın en ufak bir amelini karşılıksız bırakmamıştır. Hatta, insanın kalbindeki iyi niyetine bile sevap olarak değerlendirmektedir. Onun için Allah yolunda, insanların Allah rızası için bir şey yapmaları büyük mükâfatlarla neticelendirilecektir. Bu durum Kur'an'da şöyle ifade edilmiştir.

*“Artık onlar için yapmakta olduklarına bir mükafat olarak, gözlerin aydın olacağı (rızlardan) kendilerine neler gizlenmiş olduğunu kimse bilemez.”*⁴¹⁹ Bu ayet-i kerimede Allah'ın hiçbir amelin karşılığını bırakmadığını bildirmektedir. İnsanın Kur'an ve hadisin bildirmesiyle bildiği ve sadece Allah katında olan bilmediği, Allah'ın daha birçok mükafatı vardır.

Bir hadis-i kudsi de ise Ebu Hureyre şöyle rivayet etmektedir: *“Ben salih kullarım için hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir insan zihninin tasavvur edemeyeceği mutluluklar hazırladım”*⁴²⁰ bu şekilde başka hadislerde de cennet nimetleri ve fani nimetler arasında idrak olarak birbirine yakınlık olmadığı da zikredilmektedir.

Genel olarak zaten ahiret durumu ile ilgili ayet ve hadislere baktığımızda insanlar için iki durum vardır. Birincisi yüzü gülenler, ikincisi ise yüzü asık ve korku dolu olanlardır. Zaten bir imtihan olduğu için, çalışarak hayatı geçen ve yüzü gülenle; diğer kısmı bin bir hale girip perişan olanlardır. Onun için Abese suresinde şöyle geçmektedir: *“O gün bazı yüzler parlaktır.”*⁴²¹ ikinci olarak ise; *“O gün bazı yüzleri keder bürümüştür.”*⁴²²

Kurtubî ise bu mükâfatı yani yüzdeki parlaklık, kalpteki sevincin Allah'ın huzuruna varınca Allah tarafından kendilerine verileceğini ifade etmektedir.⁴²³

Bu ayetten anlaşılacağı üzere, maddi ve manevi olarak yaptıkları amellerin karşılıklarından biride yüzlerine vereceği nurdur. Yani o yüzler Allah tarafından temiz ve aydın olarak nurlandırılmaktadır. Aynı şekilde Allah, kalplerini sürekli bir şekilde

⁴¹⁹ Secde 32/17.

⁴²⁰ Buhari, Tevhid, 35; Bedu'l Halk, 8; Müslim, Cennet, 2-5; Tirmizi, Tefsiru Surei Secde 2; Vakıa, 1; İbn Mace, Zühd, 39; Darimi, Rikak, 105; Ahmed b. Hanbel, 2/313, 495, 506.

⁴²¹ Abese, 80/38.

⁴²² Abese, 80/40.

⁴²³ Kurtubi, *el-Camiu'l-Ahkami'l Kur'an*, XVIII, s.274-275; Şirazi, *Tefsiri Numune*, s. 383.

huzur, mutluluk, saadet ve sevinçle doldurur. Bu kalpte olan tesir dolayısıyla simaya da aksetmiş olacaktır. Bu da olumlu insan tipolojisine örnek olacağı kanaatindeyiz.

2.12. Cennet ve İpek Libaslar (12. Ayet)

وَجَزَاهُمْ بِمَا صَبَرُوا جَنَّةً وَحَرِيرًا

“Sabretmelerine karşılık onlara bir cennet ve ipekten giysiler ile mükafatlandırılır.”

Sabır, “sıkıntı vaktinde kendini tutmak demektir.”⁴²⁴ Araplar, “ hayvanı yemsiz bıraktım” anlamında “ falanca kimseyi arkasından kurtulamayacağı şekilde tuttum anlamında” da kullanmışlardır. Kısaca sabır, bir bakıma hapis demektir.⁴²⁵

Bazı müfessirler de sabrı şöyle izah etmişlerdir:

a) Allaha kulluk edip, haram kıldıklarından uzak durmaya gösterdikleri

sabır.⁴²⁶

b) Yoksulluk ve açlık karşısında sabır.⁴²⁷

c) Kendi nefislerinden önce başka insanları tercih etmelerindeki sabır.⁴²⁸

d) İmtihan dünyasında karşıladıkları kaza bela ve musibetlere karşı sabır.⁴²⁹

e) Adak sözlerini eda etmek için gösterdikleri sabır.⁴³⁰

f) Fani hayatın zevk ve sefasına karşı sabır⁴³¹ gibi manalara gelmektedir.

Hz. Ömer’den (r.a) rivayetle sabır dört nev’idir:

1) Sarsıntı vaktinde olan sabır.

2) Farz ibadetleri yapmada gösterilen sabır.

3) Yüce Allah’ın haram kıldıklarından uzak durmada gösterilen sabır.

⁴²⁴ İsfehani, *el-Müfredat*, s. 227.

⁴²⁵ İsfehani, *el-Müfredat*, s. 227.

⁴²⁶ Taberi, *Cami'u'l Beyan*, XXIII, 551; Vahidi, *el-Vasit*, IV, 402.; Kurtubi, *el-Cami'* XXI, 469; Beydavi, *Envaru Tenzil*, V, 270; Suyuti, *Durru'l Mensur*, XV, 157; Âlusi, *Ruhu'l-Meani*, XXIX, 157.

⁴²⁷ Razi, *Tefsiru'l-Kebir*, XXX, 248; Kurtubi, *el Cami'*, XXI, 469

⁴²⁸ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, VI, 277; Razi, *Tefsiru'l Kebir*, XXX, 248; Âlusi, *Ruhu'l-Meani*, XXIX, 157.

⁴²⁹ Razi, *Tefsiru Kebir*, XXX, s. 248; Kurtubi, *el-Camili Ahkami'l Kur'an*, XXI, s. 469.

⁴³⁰ Kurtubi, *el Cami'*, XXI, 469.

⁴³¹ İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'an'i'l-Azim*, XIV, 212.

4) Kaza, bela, musibet imtihanlarına karşı sabır.⁴³² Şirazi bu ayetten itibaren sabredenler için burada yaklaşık on beş nimetin geçtiğini zikretmektedir. Akabinde de Râd suresinden “*Sabır ve tahammülünüzden dolayı selam olsun size*” ayetini eklemektedir.”⁴³³

Sonuç olarak dünya da Allah için çile çekip sabreden kullar için büyük ve ebedi bir cennet ve içindekileri verilmektedir.⁴³⁴ Çünkü yüce Allah kendisine imtihanına karşı sabredenlere büyük bir vaatle haber vermektedir. Sırf verdikleri sabra karşılık, sonu olmayan nimetler içinde yaşayacaklardır.

2.13. Tahtlar ve Havanın Ferahlığı (13. Ayet)

مُتَّكِنِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ لَا يَرَوْنَ فِيهَا شَمْسًا وَلَا زَمْهَرِيرًا

“Orada koltuklar üzerine kurulmuş olarak bulunurlar. Orada ne güneş (yakıcı sıcak) görürler, ne de dondurucu soğuk.”

2.13.1 Erike (eraik)

Erike (eraik) ;koltuklar, tahtlar demektir. Ayeti kerime de: “*İçinde koltuklar, tahtlar üzerin de mutlu olarak sırtlarını yaslanmış bahtiyarlar*” demektir.⁴³⁵ Cennet mükâfatlarının içinde koltuk ve tahtların kimlere verildiği nasıl olduğu rahatlığı hakkında bilgi vermektedir. Eraik; “erak” kökünden gelip, acı ot, ekşi yeşillik(ot), deve otu ve ağaç ismi olarak kullanılmaktadır. Çoğulu “eraik” olarak gelmektedir.⁴³⁶

2.13.2. Zemherir

Zemherir, kelime anlamı olarak “sert, soğuk, dayanılmayacak kadar şiddetli soğuk, demektir.”⁴³⁷

İki farklı kullanımı bulunmaktadır.

⁴³² Kurtubi, *el Cami li Ahkami'l Kur'an*, XXI, 469.

⁴³³ Şirazi, *Tefsiri Numune*, s. 383.

⁴³⁴ Beydavi, *Beydavi Tefsiri*, III, 628-629; Seyyid Kuttub, *Fi Zilalil Kur'an*, XV, 419; Mehmed Vehbi, *Büyük Kur'an Tefsiri*, XV-XVI, 6277-6278; Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'anı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, VIII, 3919-3920.

⁴³⁵ İnsan 76/13.

⁴³⁶ Firuzabadi, *el-Kamusu'l-Muhit*, s. 1202.; İbn Manzur, *Lisanu'l-A'rab*, I, 50.

⁴³⁷ İbn Manzur, *Lisanu'l-A'rab*, IV, 330.

Birincisi: soğuk kış günlerini ifade etmek için kullanılır “erbain” olarak da zikredilir.

İkincisi ise kullanımı ise ahirette kâfir ve cezalılar için hazırlanmış şiddetli soğuk olan bir azap yeridir.⁴³⁸ Aynı zaman da Tayy Lügatin da “ay” olarak da zikredilmektedir.⁴³⁹ Buna göre mana şöyle olmaktadır. Cennetin havası bizatihi aydınlıktır, güneş ve aya ihtiyaç yoktur.

Bir önceki ayette cennet ve elbiselerden bahsettikten sonra, verilen cennetin özellikleri de burada zikredilmektedir.

عَلَىٰ أَلْرَائِكِ üzerine kurulurlar dan maksat, koltuk, taht, yatak ve kürsü çeşitlerinden ne varsa geneli için kullanılmaktadır.⁴⁴⁰ Düğün evinde yeni zevcelerin süslü yataklarını ifade etmede bu kavram kullanılmıştır.⁴⁴¹ Ancak buradaki koltuk zeminden yüksek bir yerde ve şaşalı süslü bir yere kurulmuştur.⁴⁴² Orada kurulu olan koltuklar dünyadaki gibi değil, inci, altın, gümüş ve yakuttandır. Dokumaları farklı farklı mücevherlerdendir. Her bir dokuma ipi ayrı bir sanat ayrı bir cevherdir.⁴⁴³ عَلَىٰ أَلْرَائِكِ ifadesi Kur'an da beş yerde geçmektedir.⁴⁴⁴ Sadece bir yerde farklıdır. Orada ise مَنَّكَيْنِ kelimesi ile yaslanmak dayanmak eylemi ile birlikte kullanılmıştır.⁴⁴⁵ Yüce Allah onun için şöyle buyurmaktadır:

*“İşte onlara, alt taraflarından ırmaklar akan Adn cennetleri vardır. Onlar Adn cennetlerinde tahtlar üzerine kurularak orada altın bileziklerle bezenecekler; ince ve kalın dibâdan yeşil elbiseler giyecekler. Ne güzel karşılık ve ne güzel kalma yeri!”*⁴⁴⁶ aynı şekilde Yasin suresinde de Allah Teala şöyle buyurmaktadır:

*“Onlar ve eşleri gölgeler altında tahtlara kurulurlar.”*⁴⁴⁷

⁴³⁸ İbn Manzur, *Lisanu'l-A'rab*, IV, 330.

⁴³⁹ Alusi, *Ruhu'l-Meani*, XXIX, 158; Beyzavi, *Envaru Tenzil*, III, 165,

⁴⁴⁰ Firuzabadi, *Kamus Tercemesi*, III, 1040.

⁴⁴¹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VII, 5507; Bursevi, *Ruhu'l-Beyan*, IV, 462.

⁴⁴² Kurtubi, *el-Cami'*, XIX, 137.

⁴⁴³ Bursevi, *Ruhu'l-Beyan*, IV, 462.

⁴⁴⁴ Firuzabadi, *Kamus Tercemesi*, III, 1040.

⁴⁴⁵ Abdalbaki, *Mu'cemu'l-Müfrehes*, s.40.

⁴⁴⁶ Mutaaffin, 83/23.

⁴⁴⁷ Yâsin, 36/56.

Ayet-i kerimenin devamında da geçtiği gibi dünyadaki gibi ne soğukluk donma olayı ne de aşırı hararetili bir sıcaklık görmezler. Cennet havası onların keyfine göre serin ve rahat edecekleri bir ferahlık verir. Ancak ayetteki **زَمْهَرِيرًا** aşırı soğuk manasına da kullanılmaktadır.⁴⁴⁸ Bu ayet-i tefsir saadedinde Peygamber Efendimiz (s.a.v) şöyle buyurmaktadır: “ Cennette hava mu’tedildir. Orada rahatsız edici ne sıcak ne de soğuk yoktur.”⁴⁴⁹ Rabbimiz biz insanları, cennet de dahil olmak üzere rahatsız edici eziyet verici iki şeyden muhafaza etmiştir. Bunlar soğukluk ve sıcaklıktır.⁴⁵⁰

Cennet nurdan yaratıldığı için ve havasının ziyasından dolayı güneşe ihtiyaç yoktur. Aynı şekilde kış mevsimi olmadığı için donma ve soğuklukta yoktur. Onun sonucu olarak pire, sinek ve bunlar gibi rahatsız edecek mahlûkat yoktur.⁴⁵¹

Şirazi ise farklı olarak şöyle demektedir: “Güneş ve ay’ın varlığı yok değildir. Bilakis güneşin rahatsız edici direkt ışınları yoktur. Cennet bahçelerinin gölgesinde olacaklardır.” diye görüş belirtmektedir.⁴⁵²

Cennette güneş ve ay’ın olacağını savunan, Alusi tefsirinde şu rivayeti İbn Abbas (r.a.) tan naklen şu bilgileri nakletmiştir: “ Cennet ehli, cennetteyken birden güneşin ışığı gibi bir ışık görürler. O ışık cenneti ışıklandırır, cennet ehli Rızvan’a (cennet sorumlusu melek): “ Bu nur da nedir? Oysa Rabbimiz şöyle buyurmuştur: “Ne Yakıcı güneş, ne de dondurucu soğuk görürler?” dediler. O melek: “Bu güneş ve ayın nuru değildir. Fakat Ali ile Fatıma güldüler ve cennet onların dişlerinin nurundan aydınlandı.” diye bu hadisi görüşüne delil getirmiştir.⁴⁵³

Allah Teâlâ bu ayet-i kerime ile insana ne kadar değer ve kıymet verdiğini bir kez daha burada göstermektedir. Değer içinde rütbe kavramını da kullanabiliriz. Çünkü insana orada yüksek tahtlar verilmesinin sebebi, onun o hizmetçiler içinde bir üstünlüğü olduğunun işaretidir. İnsan orada padişah ve sultanlar gibi bir hayata sahip olacaktır. Allah’ın bunu itaatkar mümin kullarına vadetmiştir. Sabrının sonucunu cennet ehli fazlasıyla almaktadır.

⁴⁴⁸ Ebu Hayyan, *Bahru’l-Muhit*, Beyrut, Daru’l Fikr, 2005, VIII, 388; Şevkanî, *Fethu’l Kadir*, V, 474.

⁴⁴⁹ Zemahşerî, *Keşşaf*, VI, 279; Kurtubi, *el-Cami*, XXI, 471; Ebu Hayyan, *Bahru’l-Muhit*, VIII, 388.

⁴⁵⁰ Taberi, *Cami’u’l-Beyan*, XXVIII, 265; Suyuti, *Durru’l-Mensur*, VIII, 373.

⁴⁵¹ Mehmed Vehbi, *Büyük Kur’an Tefsiri*, XV-XVI, s. 6279; Hicazi, *Furkan Tefsiri*, VI, s. 408-409; Beydavi, *Beydavi Tefsiri*, III, s. 628-629.

⁴⁵² Şirazi, *Tefsiri Numune*, s. 383.

⁴⁵³ Alusi, *Ruhu’l-Meani*, XXIX, 158

Ayet içerisinde bir başka konu ise, cennetteki havanın insan için nasıl olacağıdır. Buna da şöyle izah getirmek gayet uygun olacaktır. Cennet ayet ve hadislerde o kadar güzel ve ihtişamlı övülmektedir ki, insan için her zaman arzu edilen bir hayat olmuştur. Bu kadar güzellik içerisinde hava da ona göre düzenlenmiş olacaktır. Allah Teala bunu en güzel şekliyle ve ölçüsüyle ayarlamıştır. Sonuç itibarı ile Cennette havanın hiçbir sureti insanı rahatsız edecek derece de olmayacaktır. İnsan nasıl rahat edecekse hava o derecede olacaktır.

2.14. Cennetin Gölgeleleri ve Yemişleri (14. Ayet)

وَدَانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلَالُهَا وَذُلِّلَتْ قُطُوفُهَا تَذْلِيلًا

“Üzerlerine cennetin gölgeleleri sarkmış, cennetin meyveleri (kolayca alınacak şekilde) yakınlaştırılarak hazırlanmıştır.”

2.14.1. Zıll

Zıll, perde, muhafaza etme, koruma, sahiplenme anlamlarına gelmektedir. Zıddı “dıhh” kelimesidir. Dıhh, Türkçe kullanımda güneş demektir. Zıll, güneş doğduktan batmasına kadar ki olan gölgedir. Çoğulu zılal olarak gelmektedir. Zıll, şu manalarda da kullanılmaktadır: kavi, gecenin bir kısmı, bütün yaratılanların karartısı, siyahi olan insan bedeni, bir varlığı örten gibi manalara sahiptir.⁴⁵⁴

Bir diğer anlamı ise zıll'ın çoğulu “zılal” olup, gölge manasına gelmektedir. Zıl, ayrıca: güç, kuvvet, giysi pervazı, gece veya gecenin bir kısmı, karaltı ve örtülen şey manalarına da gelmektedir.⁴⁵⁵

2.14.2. Kutuf

Bağdan meyve toplamak anlamına gelen kutuf, “k-t-f” kökünden gelmektedir. Çoğulu “kutufun” demektir.⁴⁵⁶ “Meyvenin koparılmış hali” için de kullanılmaktadır.⁴⁵⁷

⁴⁵⁴ Firuzabadi, *el-Kamusu'l-Muhit*, s. 1328.

⁴⁵⁵ Firuzabadi, *el-Kamusu'l-Muhit*, s. 1328; *Lisanu'l-Lisan*, II, s. 118; *Kamus Tercemesi*, III, s. 1418.

⁴⁵⁶ Firuzabadi, *el-Kamusu'l-Muhit*, s. 514.

⁴⁵⁷ İbn Faris, Ebu'l-Hüseyn Ahmed b. Zekeriyya, *Mu'cemu-Mekayisi'l- Luga*, Daru'l-Fikr, y.y, 1979.

İnsan suresi haricinde tek bir yerde zikredilmiştir ki, “o cennetin meyveleri sarkmıştır.”⁴⁵⁸ ayetidir.

Bu ayet-i kerimede olduğu gibi Kur’an’ın başka yerlerin de sürekli cennetin gölgeleri yeşillik ve meyveleri konu edinmiştir. Cennet nimetleri, zorlanmadan, elinin ulaştığı rahatlıkta olup, yenilebilen tarzda bir rahatlık denilebilir. Bunun başka güzel yönü de hepsinin ebedi olmalarıdır. Zikredilen bazıları: “Hurma, Nar, Reyhan, Kiraz, Muz”⁴⁵⁹ gibi meyvelerdir.

Bu cennet meyveleri herhangi bir mevsime bağlı değildir. Daimi bir şekilde istenilen anda hazır bulunan nimetlerdendir.⁴⁶⁰

İbn Abbas ise, cennet nimetleriyle ilgili olarak şöyle rivayet etmektedir: “Yemişlerini almak isteyen olursa, hemen istediği şekilde yemişler önüne sarkar, elinin altına gelir. Oturarak, uzanarak, yatarak hangi vaziyette ise ona göre istedikleri nimetler getirilmektedir.”⁴⁶¹ diye nakilde bulunmuştur. Başka bir rivayette ise Mücahit bu nimetleri şöyle tasvir etmektedir: “Birisi kalkacak olursa, meyvesi onun için yükselir, oturursa onun üzerine sarkar, yatarsa ona yaklaşır, o da o meyveden yer.”⁴⁶² Bu iki rivayet, cennet ehli için herhangi bir zorluğun olmadığını açıkça gösterir. Yani her bir nimet o kulun hizmetine arzusuna hizmetkârdır. Bu ayeti kerime de olduğu gibi:

*“Artık o memnun edici bir hayat içerisinde. Yüksek bir cennettir. Ki o cennetin meyveleri sarkmıştır. (geçmiş günlerde yaptıklarınızdan ötürü afiyetle yiyiniz içiniz.)” söylenir.*⁴⁶³

Ayetin tefsiri hakkında Şirazi ise farklı olarak sadece cennetteki meyve ağaçlarında ve diğer ağaçlarda diken diye bir şeyin olmadığını söylemektedir. Oradaki rahatlıktan bir kasıt da budur.⁴⁶⁴

⁴⁵⁸ Hakka, 69/23.

⁴⁵⁹ Rahman, 55/12-68; Vâkıa, 56/ 28-29.

⁴⁶⁰ Vâkıa, 56/32-33. İnsan, 76/14.

⁴⁶¹ Vahidi, *el-Vasit*, IV, 403; Kurtubi, *el Cami'*, XXI, 473.

⁴⁶² Kurtubi, *el-Cami'*, XXI, 473.

⁴⁶³ Hakka, 69/ 21-24.

⁴⁶⁴ Şirazi, *Tefsiri Numune*, s. 384.

Dünyada hiçbir çaba, zahmet ve eziyetin karşılığı yok olmamıştır. Burada görmemiz gereken her şeyin karşılığı sınırsız verilmektedir. Bu mükafat, ihlaslı samimi kullarını beklemektedir. Çünkü her şeyin başı önce niyet ve samimi ihlastır.

Sonuç olarak Allah insana verdiği vaatlerin hepsini noksansız bir şekilde hazırlamış, insanın hizmetine sunmuştur. İnsana düşen ise kendine düşen sorumluluğu vaadini yerine getirip, Yüce Allah'ın rızasını kazanıp, refah bir ebedilik yaşamaktır. Yani insan ahirette, bu fani dünyada ettikleriyle karşılaşılıyor. İyilik, ihsan, ihlas ekmiş ise karşılığı sonsuz bir cennettir. Eğer şirk, fesat, fitne, isyan ve münafıklık ekmiş ise karşılık olarak ebedi bir cehennem biçilecektir. Hiç kimse hak etmediğini görmeyecektir. İnsan için ancak yaptığıının karşılığı vardır.

2.15. Kap ve Kadehler (15. Ayet)

وَيُطَافُ عَلَيْهِمْ بِانِيَةٍ مِنْ فِضَّةٍ وَآكُوبٍ كَانَتْ قَوَارِيرًا

“Etraflarında gümüş kaplar, şeffaf kadehler dolaştırılır.”

2.15.1 Fidda

Fidda; “f-d-d” kelime kökünden olup, bozmak, dağılmak ve yayılma manasına gelmektedir. Çoğulu Fidad olarak kullanılmaktadır. Ayette ki manası ise, kadehe verdiği şekil güzelliği ve kadehin inceliği kastedilmiştir.⁴⁶⁵ Gümüş demektir. Ayette ki manası ise, kadehe verdiği şekil güzelliği ve kadehin inceliği kastedilmiştir.⁴⁶⁶

İnsan suresinde ise, “gümüşten billur” olarak gelmesi de bunun örneğidir. Fidda ayette gümüş anlamında gelmiştir.⁴⁶⁷ Ayetin açıklaması ise, sağlam bir cam parçası olması ve kullanımda dayanaklı olmasıdır. Sağlam olduğunun kanıtıdır.⁴⁶⁸

2.15.2 Kub (ekvab)

Lügatta kub; düz testi, yani kulpu, musluğu olmayan sadece doldurulma ağzı olan cennetten içecek nesnesidir. Çoğulu ise “ekvab” dır.⁴⁶⁹

⁴⁶⁵ Firuzabadi, *el-Kamusu'l-Muhit*, s. 839; *Kamus Tercemesi*, I, s. 480.

⁴⁶⁶ Firuzabadi, *el-Kamusu'l-Muhit*, s. 839; *Kamus Tercemesi*, I, s. 480.

⁴⁶⁷ İnsan, 76/16.

⁴⁶⁸ Firuzabadi, *el-Kmausu'l-Muhit*, s. 839.

⁴⁶⁹ Âsım efendi, *Kamus Tercemesi*, 1, s. 480.

Kavarir; göz bebeği ve kara göz manasına gelip, şarap kadehi olarak da kullanılmaktadır.⁴⁷⁰

Önceki konularda cennetin özelliklerinden bahsedilirken, bu ayetten itibaren ise, cennette kullanılacak içecek kapları ve özelliklerinden bahsedilecektir. Dünyadaki gibi basit madenlerden yapılan bardak vb. araçlardan değildir. Her biri ayrı bir kıymete sahiptir.

Razi ayet-i; “İçmeleri daha lezzetli olsun diye onlar, bu kadehleri ne fazla ne eksik olmaksızın, sadece onların kanacakları ölçüde doldururlar. Kişinin su içtiği bu kaplarda en çok görmek istediği şey, şeffaflık temizlik ve şekildir. Bunların şeffaf oluşunu, Hak Teala “kavarira” (billurlar) ifadesi ile, temiz oluşlarının da “gümüştendir...” ifadesiyle belirtmiştir.⁴⁷¹

Yüce Allah bu ayette yine cennet ehlinin nasıl ağırlandığını ve onlara hizmet eden hizmetkârların nasıl ve ne özelliklere sahip olduğunu bize bildirmektedir.⁴⁷²

Müminlerin etrafında sürekli hizmetkarlar gezip durmaktadır. Hiçbir şey onların keyfini bozmaz. O müminler istediklerinin peşine gitmez onlar ayağına gelir.⁴⁷³ Kadehler o kadar parlak ki billur saydamlığındandır.⁴⁷⁴

Yani Allah insanı kendisinden sonra varlık aleminde en kıymetli mahluk olarak var etmiştir. Onun için semada isminin yanın da Peygamber Efendimiz (s.a.v.) ismi yazılıdır.

Allah, daha öncede belirttiğimiz gibi, insana o kadar hizmet sunmaktadır ki, gerçekten insanın kendi kıymetini görmemesi, anlamaması mümkün değildir. Cennette de yakışan eşrefü'l mahlukat olan insana böyle bir hizmet sunulacaktır. Tabi ki insan o şerefi koruyup hakkıyla yaşamış ise, hak edip görecektir.

⁴⁷⁰ İbn Manzur, *Lisanu'l-A'rab*, III, s. 54; Firuzabadi, *el-Kamusu'l-Muhit*, s. 592.

⁴⁷¹ Razi, *Tefsir-i Kebir*, Akçağ yay. XII, s. 344-346.

⁴⁷² Şirazi, *Tefsiri Numune*, s. 384.

⁴⁷³ el- Cezairi, *En Kolay Tefsir*, s. 200-201; Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'an-ı Kerimi'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*, VIII, s. 3919-3920; Muhammed Ali Sabuni, *Safvetü't-Tefasir*, III, s. 470. Beyrut, Daru-l Fikr, 2001.

⁴⁷⁴ Taberi, *Camiu'l-Beyan*, VI, s. 2687; Hicazi, *Furkan Tefsiri*, VI, s. 408-409.

2.16. Cennet Nimetlerinin Ölçüsü (16. Ayet)

قَوَارِيرَ مِنْ فِضَّةٍ قَدَرُوهَا تَقْدِيرًا

“Gümüşten billur kaplar ki, onları (ihtiyaca göre) ölçüp düzenlemişlerdir.”

Bu ayetten önceki ayetlerde insanların cennette giyecekleri elbiseler ve yiyecekleri, keyif alacakları yerlerden bahsedilmekteydi. Burada ise içeceklerin kap ve kacaklarının nasıl olduğu ve özelliklerinden bahsedilmiştir. İleriki konularda ise sırayla içecekler ve özelliklerinden bilgi verilecektir.⁴⁷⁵

Gümüşten billurlar öyle ki, kadehleri camın netliği ve saflığı kadar beyaz özelliklere sahiptir.⁴⁷⁶ İçindeki içecekler dışarıdan görülebilir şekilde olur, içinde ne varsa dışarı gösterir.⁴⁷⁷

İbn Abbas bu konuda şöyle nakilde bulunmuştur: “cennette olan şeylerin, dünya da sadece isimleri vardır.” yani dünyadaki içeceklerin bazıları cennettekilerin sadece isimdaşı ya da gölgesidir. Gümüş ve billur kaplar da içindeki içeceklerde dünyadakinden farklıdır. Bu ayette geçen kap isimleri, tefsir edilmek için benzetme olarak kullanılmaktadır.⁴⁷⁸ Tamamıyla farklıdır, isim olarak aynı, özellik olarak başkadır.⁴⁷⁹ Çünkü dünyadaki gümüş ne kadar işlense de içindeki içecek görünmez ama cennetteki o kadar net ve işlenmiş olacak ki içindeki içeceği bir camın diğer tarafı görüldüğü gibi göstermektedir.⁴⁸⁰

Nitekim konuyla ilgili başka bir ayette de şöyle buyurulmaktadır:

“Etraflarında (hizmet için) ölümsüz gençler dolaştırılır, kaynağından doldurulmuş, testiler, ibrikler ve kadehlerle.”⁴⁸¹ “Onlara pınardan (doldurulmuş) kadehler dolaştırılır. Berraktır, içenlere lezzet verir. O içkide ne sersemletme vardır ne de onunla sarhoş olurlar.”⁴⁸²

⁴⁷⁵ İnsan, 76/ 16-17.

⁴⁷⁶ Taberi, *Camî’l Beyan*, XXIII, s. 475; Zemahşerî, *Keşşaf*, VI, s. 280; Suyuti, *Durru’l Mensur*, XV, s. 160.

⁴⁷⁷ Sabuni, *Safvet’t-Tefasitr*, III, s. 470; İbn Kesir, *Tefsiru’l-Kur’ani’l-Azim*, XIV, s. 213.

⁴⁷⁸ Vahidi, Vesit, IV, s. 403; Âlusi, *Ruhu’l-Meani*, c. XXIX, s. 159.

⁴⁷⁹ Bursevi, *Ruhu’l-Beyan*, IX, s. 418.

⁴⁸⁰ Kurtubi, *el-Cami li Ahkami’l Kur’an*, XXI, s. 475.

⁴⁸¹ Vakıâ, 56/17-18.

⁴⁸² Saffat, 35/45-47.

Bu ayetlerde kullanılacak kap ve kadehlerin ne kadar müthiş özelliklere sahip olduğunu göstermektedir. Burada dikkat çeken zıt iki kavramda göze çarpmaktadır. Billur ve gümüş ikisi de farklıdır. Bu farklılığa Fahrettin Razi:

a) Dünyadaki billurların yapımı kumdandır. Cennet billurları ise saf gümüştür. Dünya da kum işlenip, cam haline getirilebilir, ama cennette de gümüş işlenip saydam bir cam haline getirilebilir özelliklerde yaratılmıştır. Asıl fark burada işlenmiştir. Birinin kum birinin saf gümüş özellikleri vardır. Buda diğer özelliklerinin açık bir şekilde görünecek bir durumda ayette zikredilmiştir.⁴⁸³

b) Kadehler gümüş madenidir. Bunun yaratılışındaki zıtlık imkansız görülmemelidir. Her şey Allah'ın kudreti dahilindedir. Allah isterse hemen oluverir.⁴⁸⁴

c) Ayet içinde geçen قَوَارِيرَ kavramı, cam olarak var edildiği değildir. Arap dilinde, yuvarlak kulpsuz kaplara verdikleri bir isimdir. Dolayısıyla ayet içindeki mana şöyle olacaktır: “ yuvarlak, berrak, saf ve ince gümüşten yapılmış kupalar” dır.⁴⁸⁵ Anlamını ifade etmektedir.

Dört şekilde açıklama getirmektedir.

Sonuç olarak cennet ehli için yiyecek ve içecekler için dünyadan farklı kap ve tabaklar yaratılmıştır. Dünyadakiler basit maden ve maddelerden yapılmıştır. Cennette ise dünyadan sadece isim benzerliği olarak tamamen değerli maden ve özelliklerde yaratılmıştır. İhtiyaca göre kap ve kadehler mevcuttur.⁴⁸⁶ Şimdi bu kap ve kadehlerin özelliklerinden bahsettikten sonra ertesinde gelecek ayetlerde içeceklerden bahsedilecektir. Bir sonraki ayetlerde bunların özelliklerini göreceğiz.

2.17. Saf Zencefil (17. Ayet)

وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلًا

“Orada kendilerine, katkısız zencefil olan içeceklerle dolu bir kâseden içirilir.”

⁴⁸³ Razi, *Mu'cemu Mekayisi'l- Luğa*., XV, 220.

⁴⁸⁴ Razi, *Mu'cemu'l-Mekayisi'l-Luğa* , XV, 221.

⁴⁸⁵ Razi, *Mu'cemu'l-Mekayisi'l-Luğa* , XV, 221.

⁴⁸⁶ Şirazi, *Tefsiri Numune*, s. 384.

Daha önceki ayet tefsirinde de bahsettiğimiz gibi bu ayette de içeceklerin özellikleri hakkında bilgi verilecektir. İçeceklerin katkısının ne olduğu dünya içeceklerinden farkı özellik ve şekillerini aktarmaya çalışacağız.

Ke's, içi şarap dolu içecek kadehi demektir. İçerisi boş kadehe ke's denilmez.⁴⁸⁷

2.17.1 .Zencebil

Zencebil; güzel kokusu olan bir bitki, bir şey yediğinde sindirime yardımcı tat demektir. Sıcak memleketlerde ve sıcak mevsimlerde çıkan bir ot türüdür.⁴⁸⁸ El-Müseyyeb b. Ales şiirinde kadını tasvir ederken şöyle izah etmektedir:

“Sanki zencebil tadı kokusu ile en doğal en güzel içkinin tadı mevcut içinde, tadına kokusuna baktığın zaman”

Şiirin beyit içeriğine baktığımızda cümle içinde zencebilin ne kadar güzel bir şey olduğunu görüyoruz. O kadar güzel olması, onu şiirde kadının ağızına benzetilmesi gösteriyor.

El-A'sa ise ise şiirin de şöyle ele almış zencebil kavramını:

“Sanki zencefil ve karanfil onun yanın da elden geçirilmiş süzgeçten geçmiş bal Damağında leyli geçirmiş gibi”⁴⁸⁹

Önceki şiir gibi burada da zencebilin nasıl güzel bir koku tat olduğunun tasviri yapılmış, onunla geçen vaktin nasıl müthiş olduğunu tanımlamıştır.

Zencebil; Türkçe lügatte “zencefil”, genel mana da ise Hamr manasında gelmektedir. Farsî dilinde ise “şenkelil” olarak kullanılmaktadır.⁴⁹⁰ Kokusuyla içkiye tat vermektedir. Arap toplumu bu bitkiyi içkiye katmaktan çok hoşlanmaktadır. Yaygın bir şekilde kullanırlardı. Başka bir özelliği de sindirimi kolaylaştırır vücuda rahatlık vermektedir.⁴⁹¹

⁴⁸⁷ Ferra, Ebu Zekerîyya Yahya b. Ziyad b. Abdullah ed-Deylemi *Meani'l-Kur'an*, Beyrut 1983, III, s. 217; Zemahşerî, *Keşşaf*, VI, s. 276; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII, s. 5501; Muhyiddin Derviş, *İ'rabu'l-Kur'anı'l-Kerim ve Beyanuhu*, Dimeşk, Daru İbn Kesir, 1999.

⁴⁸⁸ İbn Manzur, *Lisanu'l-A'rab*, I, s. 556.

⁴⁸⁹ Kurtubi, *Ahkamu'l-Kur'an*, buruc yay. XVIII, s.283-284.

⁴⁹⁰ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII, s. 5507.

⁴⁹¹ Tahsin Emir oğlu, *Esbabı Nüzul*, XIII, s. 229,

Mukatil b. Süleyman zencebil hakkında şöyle bilgi vermektedir: Dünya ve cennet zencebili birbirinden tamamen farklıdır. Aynı şekilde ibn Abbas (r.a.) da daha önce bahsettiğimiz gibi sadece isim benzerliği olduğunu bildirmektedir. Kur'an da zencebil olarak yer almasının sebebi Arap toplumunda o isimle anıldığı içindir.⁴⁹² Kur'an da bu nimetlerin böyle mükemmel bir şekilde yer alması, insanların cennet ve içindekilerine karşı daha da heveslendirmektedir.⁴⁹³

Kata de ise şöyle rivayette bulunmuştur: “Bu zencebil katıklılı içecekten, Allah'ın samimi ve Allaha yakın olan insanlar saf olanı içerken, katıklılı olanını diğer cennet ehli içecektir. Yani saf olanını herkes içmeyecektir.”⁴⁹⁴

Beşinci ayette zikredilen kafur ile on yedinci ayette zikredilen zencebil karışımı içecek birbirinden farklıdır. Çünkü farklı yerlerde farklı isimlerde geçmektedir. Aynı özellikte olsaydı, tek bir isimle zikredilirdi.⁴⁹⁵ İnsanlara kokusu hoş bu baharattan cennette daha huzur almaları için içeceklerine katılacaktır.

Sonuç olarak, bu içeceği herkes içme hakkına sahip değildir. Cennet ehlinin hepsine ikram edilmeyecektir. Onlar arasında Allah katında, o içeceğin en saf halini hak edenler içecektir. Onlarda Allah'a en yakın olan kullardır.

2.18. Selsebil Pınarı (18. Ayet)

عَيْنًا فِيهَا تُسَمَّى سَلْسَبِيلًا

“Orada bir pınar ki ona “selsebil” adı verilir.”

Selsebil lügatte; güzel, hoş ve saf olma özelliğiyle beraber, içimi rahat olan cennet içeceği anlamına gelmektedir.⁴⁹⁶

Selsebil pınarından önce Allah İnsan suresinde altıncı ayette bir pınardan daha bahsetmişti. O pınar ebedi ve arzu dahilinde kullanılacak gibi bir pınardır. Bu da ikinci pınardır ki adı “Selsebil”dir.

⁴⁹² Vahidi, *Vesit*, IV, s. 403.

⁴⁹³ Kurtubi, *el-Cami li Ahkami'l-Kur'an*, XXI, s. 477.

⁴⁹⁴ Ebu Hayyan, *Bahru'l-Muhit*, VIII, 398.

⁴⁹⁵ Şirazi, *Tefsiri Numune*, s. 384.

⁴⁹⁶ Ferra, *Meani'l Kur'an*, III, s. 217; Razi, *Tefsiri Kebir*, XXX, s. 250; Kurtubi, *el-Cami'li Ahakmi'il Kur'an*, XXI, s. 478; Beydavi, *Envaru't-Tenzil*, III, s. 271; Nesefi, *Tefsiru'n-Nesefi*, III, s. 580; Şevkanî, *Fethu'l-Kadir*, V, s. 465.

Bazı âlimler selsebil için pınar değil de belki onu niteleyen bir sıfat olduğunu söylemişlerdir.⁴⁹⁷ Zeccac suyun özellik, akıntı ve güzelliğinden dolayı böyle nitelendirilmiş olduğunu söylemektedir.⁴⁹⁸ O suyun içinde de zencefil bulunmaktadır. Ondandır su çok güzel kokmaktadır. Katkısı zencebil olduğu için mideye sıhhat, boğaza rahatsızlık vermemektedir.⁴⁹⁹

Mukatil b. Süleyman: “Bu akan pınara “selsebil” adının verilmesinin nedenini, cennetteki müminlerin köşkleri, bağları, sokakları ve bahçelerinin içinden sürekli olarak aktığı için adlandırıldığını” belirtmiştir.”⁵⁰⁰ Başka müfessirler ise, bu pınarın asıl kaynağının Adn cennetinden diğer cennetlere akan sudan geldiği yorumlarını yapmışlardır.⁵⁰¹

İsmail Hakkı Bursevi (ö.1725) ise, insan suresinde önce kafur akabinde zencebil gelmesinin sebebini şöyle açıklamaktadır: “Yüce Allah iyi, salih ve ihlaslı kullarının içkisinin karışımının önce kafur sonra zencebil olduğunu bildirmiştir. Çünkü insanların en önemli gayeleri Arasat sıcağından dolayı maruz kaldıkları hararete karşılık soğuk bir şeyi almaları ve sıratı geçme istekleridir. Cennetin çeşit çeşit nimetlerindeki ve yiyeceklerindeki nasiplerini aldıktan sonra canları, iştah artırıcı ve yedikleri şeyleri hazm ettirici mahiyette içkiler içmeye meyleder. İnsan fitratı bu tarz içkileri içmekten haz almaktadır. Herhalde zencebil karışımı olan içkinin, kafur karışımı olandan sonraya bırakılmasındaki hikmet budur.”⁵⁰²

Sonuç olarak cennette her bir pınarın, suyun tadı ve adı farklıdır. Yani aynı sure içinde bile iki farklı isimle pınarlar zikredilmektedir. Bu da cennetin sadece su nev’inden bile çok güzel çeşit ve tatlara sahip olduğunu göstermektedir. Biri kokusuyla hediyedir, biri tadı ile biride cennette verdiği manzara ile farklı farklı özelliklere sahip güzelliklerdir..

⁴⁹⁷ Taberi, *Cami’ul-Beyan*., XXVIII, 271; Mevdudi, *Tefhimu’l-Kur’an*, VI, 568.

⁴⁹⁸ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, IV, 170.

⁴⁹⁹ Razi, *Tefsir-i Kebir*., XV, 222.

⁵⁰⁰ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, VII, 5507.

⁵⁰¹ Mukatil b. Süleyman, *el Vücuḥ ve’n-Nezair*,(haz. Ali Özek), İstanbul 1993, IV, 528.

⁵⁰² Bursevi *Ruhu’l-Beyan*, IV, 463.

2.19. Huriler ve Şemaiileri (19. Ayet)

وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ وُلْدَانٌ مُخَلَّدُونَ إِذَا رَأَيْتَهُمْ حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤًا مَنُورًا

“Çevrelerinde, gördüğünde saçılmış inciler sanacağıın, hep aynı gençlik ve güzellikte kalacak hizmetçiler dolaşır.”

Muhalledun; “ğld” kelime kökünden gelip, ebedi istihdam etmek anlamında kullanılmaktadır. Ayette, mef’ul vezninde kullanılmıştır.⁵⁰³

2.19.1. Lü-lü

Lü-lü; İnci, parlak inci, daha kabuğundan huruç etmemiş inci, büyük iri inci demektir. Tekili “lü’lü’etü” kelimesidir.⁵⁰⁴

Lü’lü; inci anlamına gelmektedir.⁵⁰⁵

Sure içerisinde ayetlerin dizilişinde son derece mükemmel bir sıralama mevcuttur. Şöyle ki; önce kadehler ve özellikleri verilmiştir. Sonra o kadehlerin içindeki içeceklerin ya da o kadehlerle içilecek pınarların özellikleri zikredilmektedir. Şimdi ise hizmeti yapacak hizmetliler ve hizmetleri yer almaktadır. Her şey ve konular yerine göre sırayla zikredilmektedir.

Cennet ehli olarak hizmetçiler “muhalledûn” gençler olarak isimlendirilmiştir.

Ama bu gençler ile ilgili olarak, iki farklı görüş müfessirler tarafından eserlerde nakledilmiştir: Birincisi, cennet ehline hizmet edecek olan gençlerin ölümsüz,⁵⁰⁶ daimi,⁵⁰⁷ ebedi,⁵⁰⁸ oldukları zikredilmiştir. İkinci görüş ise, o gençler tek bir hal, şekil üzere hiç farklılaşmadan,⁵⁰⁹ gençlikleri ile güzellikleri ve şekilleri ile ebedi hizmetkâr olarak kalacakları belirtilmiştir.⁵¹⁰ Onlar zamanla sınırlı varlıklar değildir. Zaman ve yaş onları etkilememektedir. Tıpkı Allah’ın belli görevleri olan melekleri gibidirler. Nasıl ki meleklerin bir kısmı ebediyen secdede dururlar. İşte bu hizmetkârlar da ebedi

⁵⁰³ Firuzabadi, *el-Kamusu'l-Muhit*, s. 357.

⁵⁰⁴ Firuzabadi, *el-Kamusu'l-Muhit*, s. 493.

⁵⁰⁵ Firuzabadi, *el-Kamusu'l-Muhit*, s. 65.

⁵⁰⁶ Nesefi, *Tefsiru Nesefi*, III, s. 580; Âlusi, *Ruhu'l-Meani*, XXIX, s. 161.

⁵⁰⁷ Beydavi, *Envaru't-Tenzil*, V, s. 466.

⁵⁰⁸ Şevkanî, *Fethu'l-Kadir*, V, s. 466.

⁵⁰⁹ İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'an'l-Azim*, XIV, s. 214.

⁵¹⁰ Âlusi, *Ruhu'l-Meani*, XXIX, s. 161.

olarak cennet ehline aynı yaş, güzellik ve beden tazeliği ile yaşarlar ve bu yaşama da ebedidirler.

Genel itibarı ile müfessirler Kur'an'da hizmetçiler için şöyle yorumlar getirmişlerdir:

a) Cennet hizmetçileri, Allah'ın oranın insanları için halkettiği “ğılman” ya da müşrik bir ailede doğan ve çocukken ölen çocuklar olabilir denilmektedir.⁵¹¹

b) Bu hizmetçiler müminlere güzel kaplarda güzel kadehlerde yemekler ve şaraplar servis edeceklerdir.⁵¹²

c) Orada bulunanların arzu ve isteklerine göre devamlı hizmete hazırdırlar. Hepsi kendi hizmetinde tecrübeli olarak donatılmışlardır.⁵¹³ İçkiler sürekli ve ebedi bir kaynaktan gelmektedir.⁵¹⁴ Bir görüşte ise, hizmetçilerden fazla olarak içki istemek olmaz, kişi içeceği kadar hizmetçiden isteyebilmektedir.⁵¹⁵

d) Müminlerin çevresinde ebedi hizmetçiler gezmektedir. Bu hizmetçiler kalıcı olarak genç, güzel, taze, iyi huylu ve devamlı aktif halde bulunan hizmetçilerdir.⁵¹⁶

e) Bu hizmetçiler, her biri birer inci güzelliğiyle kendi görevi ile meşguldür. İşlerinden dolayı, cennet ehlinin etrafında dağınık olarak hizmet ederler. Yani burada inciye benzetilmesinden kasıt, bir sergide dağınıkta olsa görünümü huzur ve mutluluk verirler. O hizmetçilerden her biri diğerine renk katar güzel görünüme sahiptirler.⁵¹⁷

Allah Teala cennet ehli için, her şeyi yerli yerinde hazırlamıştır. Bunlardan bir tanesi de cennet hizmetçileridirler. Bu hizmetçiler, insana hizmet ederken yorulmaz, rahatsız olmaz ve yaşlanmazlar. Ebedi bir şekilde aynı güzellikte ve gençlikte cennet ehline hizmet sunacaklardır. Cennet ehlinin genç ve ebedi kalacakları gibi, onlarda daima, dinamik ve genç bulunacaklardır.

⁵¹¹ Bikai, Ebu'l Hasan Burhaneddin İbrahim b. Ömer b. Hasan, *Nazmu'd-Dürer fî Tenasub'l-Âyi ve'sSuver*, Haydarabad, 1978, XXI, s. 148.

⁵¹² Süleyman ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, VI, s. 269.

⁵¹³ Tahsin Emiroğlu, *Esbabı Nüzul*, XIII, s. 237.

⁵¹⁴ Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, III, s. 270.

⁵¹⁵ Razi, *et-Tefsiru'l-Kebir*, XV, s. 222.

⁵¹⁶ Razi, *et-Tefsiru'l-Kebir*, XV, s. 222.

⁵¹⁷ Tahsin Emiroğlu, *Esbabı-Nüzul*, XIII, s. 238.

2.20. Allah'ın Sonsuz Mülkü (20. Ayet)

وَإِذَا رَأَيْتَ ثَمَّ رَأَيْتَ نَعِيمًا وَمُلْكًا كَبِيرًا

“Orada, görünce (sonsuz) nimetler ve büyük bir mülk (hükümlanlık) görürsün”

Semme; uzak bir yere işaret etmektedir. “Hünake” kelimesi gibi “orada” anlamında kullanılmaktadır. Ayet-i kerime de “ orada bir yere nazar ettiğin vakit” (insan 76/20) cümlesi cenneti kast etmektedir.⁵¹⁸

Kadeh, şarap ve hizmetçilerden bahsettikten sonra, bu ayeti kerime de ise insana verilen cennet hükümlanlığı ve içindeki köşkler ve nimetlerden bahsedilmektedir. Her bir cennet ehli için sonsuz nimetler, hediyeler, köşk ve saraylar vardır. Bir sürü hizmetçi ve hademeler vardır. Bunların hepsi mahlukatın halifesi insan içindir. O cennetin her köşesi birer manzaradır.⁵¹⁹

İnsanın hayalinde, zihninde canlandıramayacağı kadar büyük hediyeler insanı beklemektedir. O’na vadedilen her şey önünde hazır halde beklemektedirler. Konuyla ilgili bir ayette Allah Teâlâ şöyle buyurmaktadır:

“Yaptıklarına karşılık olarak, onlar için nice sevindirici ve göz kamaştırıcı nimetlerin saklı olduğunu hiç kimse bilemez.”⁵²⁰

Yani Allah Teâlâ bu ayette bir nevi insan için cennette akıl almaz hediyeler sürprizler hazırlamıştır. Çünkü insan ameline ve samimiyetine göre Allahtan mükâfatını alacaktır. Burada işte Allah’ın kastettiği bu büyük hükümlanlıklardır.

Cennetin her zerresi bir nimet yurdudur. İnsanoğlunun yattığı, elini attığı, gördüğü her şey birer nimettir. Said Nursi de bu konuyu, bir soruya cevap olarak:

“Ehadisi şerife de denilmiştir ki: “Bazı ehli cennete, dünya kadar bir yer veriliyor, yüzbinler kasr, yüzbinler huri ihsan ediliyor.” Bir tek adama bu kadar şeylerin ne lüzumu var, ne ihtiyacı var, nasıl olabilir ve ne demektir?”

El cevab: “Eğer insan, yalnız camid bir vücut olsaydı veyahut yalnız mideden ibaret nebati bir mahluk olsaydı veyahut yalnız mukayyed, ağır ve muvakkat ve basit bir

⁵¹⁸ İbn Manzur, *Lisanu’l-A’rab*, I, s. 375. Firuzabadi, *Kamus Tercemesi*, IV, s. 207.

⁵¹⁹ Seyyid Kutub, a.g.e., XV, 420.

⁵²⁰ Secde, 32/17.

zâtı cismaniye ve bir cismi hayvaniden ibaret olsaydı; öyle çok kasırlara, çok hurilere layık ve mâlik olmazdı. Faka insan öyle câmi bir mucizei kudrettir ki; hatta u dünyayı fanide, şu kısa bir ömürde, şu inkişaf etmemiş bazı letaifinin ihtiyacı cihetiyle bütün dünyanın saltanatı, serveti ve lezaizi verilse belki hırsı tok olmayacaktır. Halbuki ebedi bir dar-ı saadette, nihayetsiz bir istidâta mâlik, nihayetsiz ihtiyaçlar lisaniyle nihayetsiz arzular eliyle, nihayetsiz bir rahmetin kapısını çalan bir insan, elbette ehadiste beyan olunan ihsanatı ilahiye'ye mazhariyeti makuldür ve hakdır ve hakikattır.”⁵²¹

Allah'ın burada asıl zikrettiği hükümler ne demektir şimdi kaç maddede görelim:

1) Yani bu kavram, zihnin alamayacağı kadar büyüklükte bir mükafat demektir. Oraya giren mümin büyük bir genişlik ve özgürlük sahibi olacaktır.⁵²² Şu hadisi şerifte rivayet edildiği gibi; “*Makam bakımından cennetliklerin en alt mertebesinde olanı, mülkünden bin yıllık yürüme mesafesine bakandır. En uzak kısmını, en yakın kısmını gördüğü gibi görür.*”⁵²³ Müfessirler bu hadisten rivayetle ayeti te'vil etmişlerdir.

2) Bu hükümler, meleklerin selam verme ve onları ziyaret etmek için izin almaları içindir.⁵²⁴

“*Bu güzel hayat, onların babalarından, eşlerinden ve zürriyetlerinden iyi olanlarla beraber girecekleri Adn cennetleridir. Meleklerde her kapıdan yanlarına varıp onlara şöyle derler: Sabrettiğinizden dolayı size selam olsun! Bakın, dünya hayatının mutlu sonu ne kadar güzelmiş.*”⁵²⁵

3) Her istekleri yerine getirilir.⁵²⁶ Şu âyette zikredildiği gibi: “*Orada kendileri için diledikleri her şey vardır.*”⁵²⁷

4) Ebedi bir servettir.⁵²⁸

⁵²¹ Said Nursi, *Sözler*, s. 544 , RNK yay.

⁵²² Zemahşerî, *el-Keşşaf*, IV, 170; Ebu's-Suud, *Tefsiru Ebu Suud*, VII, 74; Tabersi, *Mecmeu'l-Beyan*, X, 174; Kasımi, *Mehasinu't-Te'vil*, XVI, 6014.

⁵²³ Nesefi, *Tefsiru Nesefi*, IV, 468; İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'an'ul-Azim*, IV, 487; Bursevi, *Ruhu'l-Beyan*, IV, 464.

⁵²⁴ Taberi, *Camiu'l-Beyan*, XVIII, 274; Razi, *Tefsiri-Kebir*, XV, 223; Âlusi, *Ruhu'l-Meani*, XXIX, 161.

⁵²⁵ Ra'd, 13/23/24.

⁵²⁶ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, IV, 170; Nesefi, *Tefsiru Nesefi*, IV, 468; Kurtubi, *el-Cami*, XIX, 145; Maverdi, *Edebü'd-Dünya ve'd-Din*, VI, 172; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VII, 5508.

⁵²⁷ Kâf, 50/35.

5) Cennet taçlarından taç takacaklardır.⁴⁶⁰

6) Bu kast edilen servet, Yüce Allahı görme manasına gelmektedir. Bu görüşe rivayetle Hz. Peygamberden Cerir b. Abdullah şu şekilde rivayet etmektedir: “ Bir gece Resulullah’ın yanında bulunuyorduk. On dördüncü gecesindeki aya baktıktan sonra şöyle buyurdu: “Şu ayı hiçbir sıkıntı çekmeden gördüğünüz gibi Rabbinizi de ayan beyân göreceksiniz.”⁵²⁹

Sonuç olarak cennet sonsuz ve muhteşem bir görkeme sahiptir. Her bir salih kul kendi cennetinin sultanı olacaktır. O cennetin içinde en büyük nimet ise ru’yetullahtır. Yani Allah’ın cemalini görmek seyretmektir. Bunun için bizim samimi ve ihlaslı bir şekilde çalışmamız lazımdır. Cennet gibi bir mükâfatı kazanmak elbette basit değildir. Ama imkânsızda değildir. Yani bize bu kadar büyük bir hükümrancılık veren asıl hükümdarı da orada görebileceğiz.

2.21. Ehli Cennet ve Ağırılanması (21. Ayet)

عَالِيَهُمْ ثِيَابٌ سُنْدُسٌ خُضْرٌ وَإِسْتَبْرَقٌ وَخُلُوا أَسَاوِرَ مِنْ فِضَّةٍ وَسَقَّيَهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا طَهُورًا

“Üzerlerinde yeşil ipekten ince ve kalın elbiseler vardır; gümüş bilezikler takınmışlardır. Rableri onlara tertemiz bir içki içirir.”

2.21.1 Sündüs

Sündüs, ince ve orijinal kumaştan yapılan elbise demektir. Arapçaya başka bir dilden girdiği ifade edilmektedir.⁵³⁰

Sündüs “سُنْدُسٌ” çok ince ve nazik bir ipek kumaş anlamına gelmektedir.⁵³¹

İstibrak وَإِسْتَبْرَقٍ ise, gayet kalın ve sırmalı kumaş ipek anlamında kullanılmaktadır.⁵³²

Seky, “seka” kelime kökünden gelip, içirmek, sulamak anlamına gelmektedir.⁵³³

⁵²⁸ Zemahşerî, *el-Keşşaf*, IV, 170; Nesefî, *Tefsiru Nesefî*, IV, 468; Beğavî, *Mealiu't-Tenzil*, IV, 430.

⁵²⁹ Müslim, Mesacid, 211; Ebu Davut, Sünnet, 19; Tirmizi, Cennet 16.

⁵³⁰ Firuzabadi, *el-Kmausu'l-Muhit*, s. 710.

⁵³¹ Bıkai, *Nazmü'd-Dürrer fi Tenasibu'l-Ayi ve's-Süver*, VIII, 73.

⁵³² Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VII, 5508; Seyyid Kutub, *fi Zilalil Kur'an*, XV, 421.

⁵³³ İbn Manzur, *Lisanu'l-A'rab*, II, s. 167.

Allah, cennet ehlinin elbiselerini ve özelliklerini böyle zikretmiştir. Elbiseler muazzam bir görünüme sahiptir. İnsanlar giymeye bakmaya doyamazlar.⁵³⁴ Bu surenin diğer ayetlerinde ve başka ayetlerde de geçtiği gibi “yeşil” renkli olacağı bildirilmiştir. Bu rengin insana bir ferahlık ve bir huzur verdiği ifade edilmiştir.⁵³⁵ Fakat elbiseler sadece tek renktedir manası çıkarılmamalıdır. Orada her müminin zevk ve arzusuna göre elbise mevcuttur.

Allah Teâlâ nimet ve ihsanları anlatmaya devamla, bu ayette de insanın dış görünüşü için hazır mükâfatları zikretmektedir. Önce rahatı için genişçe bir cennet mülkü ve hizmetçiler sonra insanın dış görünüşü için birbirinden kıymetli, dünyada bulunmaz elbiseler hazırlamıştır. Hem insanın hem de hizmetçilerin giyeceği elbiseler tefsirlerde tevil edilmiştir.⁵³⁶

Nursi (ö.1960) de şöyle tefsir :

“Sual: Ehadiste denilmiş: “ Huriler yetmiş hülleyi giydikleri halde bacaklarının kemiklerindeki ilikleri görünüyor.” Bu ne demektir, ne manası var, nasıl güzelliiktir?”

El cevap: “Manası pek güzeldir ve güzelliği pek şirindir. Evet “Hurilerin yetmiş hülleyi giymeleri ve bacaklarındaki kemiklerin ilikleri görünmesi” tabiriyle hadisi şerif işaret ediyor ki: İnsanın ne kadar hüsünperver ve zevk-perest ve zînete meftun ve cemale müştak duyguları ve hassaları ve kuvâları ve latifeleri varsa, umumunu memnun edip doyuracak ve her birisini ayrı ayrı okşayıp mes’ud edecek, maddi ve manevi her nevi zînet ve hüsn-ü cemale huriler camidirler. Demek huriler, Cennet’in aksam-ı zînetinden yetmiş tarzını, bir tek cinsten olmadığından birbirini setretmeyecek surette giydikleri gibi; kendi vücutlarından ve nefis ve cisimlerinden, belki yetmiş mertebeden ziyade ayru,ı ayrı hüsün ve cemalin aksamını gösteriyorlar.”⁵³⁷ İnsan fitratı gereği nefis sahibi ve zevk sefa düşkünüdür. Allah’ta bu yapısını bildiği için cennette böyle ihsanlar yaratmıştır.

⁵³⁴ Mahmut Çelebi, *Cennetteki Hayat* (trc: İsmet Ersöz), Konya, Rabıta yay., 1978, s. 191.

⁵³⁵ Hac, 22/23; Fatır, 35/33; Said Havva, *el-Esas fi Tefsir*, XI, s. 6293, Kahire, Daru’s-Selam, üçüncü baskı, 1991.

⁵³⁶ Razi, *Tefsir-i Kebir* 15/24; Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, 7/5508.

⁵³⁷ Said Nursi, *Sözler*, RNK, s. 543.

İnsanın vücudunun her zerresi zevk ve tat alacaktır. Onun için cennet o kadar güzel ve o kadar güzellik yeridir. Cennet hizmetçileri için bile bu kadar güzel libaslar yaratılmışken, insan için daha güzel libaslar şüphesiz mevcuttur.

Rableri onları gümüş ve zînetlerle süslemiştir. Burada zikredilen bileziklerden maksat, müminlerin amellerinde tecrübe sahibi ve samimi oldukları için bileklerine cennette bilezik olarak verilmektedir. Kur'an'ın bazı yerlerinde ise altın ve bilezikler yer almaktadır. Orada ise görüşlere göre gümüş bilezik takanlar hizmetçiler, altın bilezik takanlar ise cennet ehlidir.⁵³⁸ İçirilen içecek ise, temiz olmakla beraber, keder ve sıkıntı bırakmayacak şekilde insanın içini temizlemektedir. İçeceklerin güzel başka bir yönü de tuvalet ihtiyacı gerektirmeyen içeceklerdir. Vücudun içinde kaybolup giden bir hikmete sahiptirler. Cennet, işte böyle zahmetsiz bir mekândır. İnsanlar, içinde sadece huzur ve rahatlık göreceklidir. Yaptıklarının sefasını çekecekleri ebedi meskenleridir.

2.22. Amelin Saadetli Neticesi (22. Ayet)

إِنَّ هَذَا كَانَ لَكُمْ جَزَاءً وَكَانَ سَعْيُكُمْ مَشْكُورًا

“Onlara şöyle denecektir: Şüphesiz bu sizin için bir mükafattır. Çalışma ve çabanız makbul görülmüştür.”

Bu ayet ile Allah Teâlâ insanlara açık ve net bir mesaj vermektedir. Yani benim rızam için, samimi bir şekilde yaptığınız hiçbir şey boşa gitmedi, hepsinin karşılığı şuan hazırlanmıştır. Sizin amelleriniz kabul olunmuştur. Artık dünyada ettiklerinizin, cennette hasatını alma vaktidir. Öyle bir hasat ki, dünyada bire karşılık cennette bin belki milyon katı bir ihsan vardır. Şüphesiz yüce Allah böyle cömert ve kerem sahibidir.

Konuyu şu müfessir te'villeri de desteklemektedir: “o vakit onlara, bu nimetler müşahade ettikleri hususlarda dünya da iken “ Allah’a (c.c.) itaat etmeniz, salih amellerinizin ve her türlü gayretlerinizin karşılığıdır” denir.⁵³⁹ Allah her gayreti zerresine kadar kayıt altına almıştır. O kulların, sabırları sonucunda, işte o kaydedilen gayretler, ihsan, mükafat olarak geri gelmektedir. Fani gayrete karşılık ebedi mükafatlar verilecektir. Zilzal suresi yedinci ayette aynı şekilde haber vermektedir:

⁵³⁸ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII, 513.

⁵³⁹ Vahidi, *Vesit*, IV, 405; Ebu Hayyan, *Bahru'l-Muhit*, VIII, s. 392.

“Artık kim zerre ağırlığınca iyilik yapmışsa, onun karşılığını görür.”⁵⁴⁰ Bu ayeti kerime de açık bir şekilde bildirilmektedir. Hiçbir uğraş dünyada kalmaz ya da ortadan yok olmamaktadır. Bizim yapıp unuttuğumuz ameller bile, Allah katında yazılı ve kayıt altına alınmaktadır. Şüphesiz ki Allah mutlak adalet sahibidir.

Bir başka açıdan baktığımızda, daha önce geçen, fakiri, yetimi, yoksulu doyururlar ayetinin bir karşılığı olarak verilen bir ihsanır.⁵⁴¹ Yani o gün o fedakârlığı yapanlar, bugün karşılığını böyle alacaklardır.

Kata de şöyle söylemiştir: “Günahlarını onlara bağışlamış, yaptıkları iyiliklerinin de mükâfatlarını onlara vermiş olacaktır” sonra aynı konu ile ilgili Mücahit de şöyle rivayette bulunmuştur: “Yapılanların karşılığının verilmesi, amelin kabul edilmesi demektir. Anlamlar birbirine yakındır. Çünkü yüce Allah, ameli kabul ederse, ona şükretmiş olur. Ona şükretti mi de karşılığında fazlasıyla mükâfat vermiş olur. Çünkü büyük lütuf sahibi olan O, yüce Rabbimizdir.”⁵⁴²

Allah Teâlâ insan için en uygun ve en hayırlı olanı bilendir. Onun için, Kur’an-ı ve Hz. Peygamber efendimiz (s.a.v.) in sünneti hep geleceğimiz için birer yol, rehber ve birer tavsiyedirler. Kur’an ve sünnete tabi olup, gereğini yapanlar, o sabır ve gayretler sonucu olarak cennette karşılığını alacaklardır. Birçok ayette de geçtiği gibi karşılıkları binlerce katıyla onları beklemektedir. O mükâfatların verilmesi ise, artık Allah’ın onlardan razı olduğunun ve verilenlerin birer şükran olduğunun kanıtı olmaktadır.

2.23. Kur’an’ın Nüzulu (23. Ayet)

إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ تَنْزِيلًا

“Şüphe yok ki, Kur’an-ı sana elbette biz indirdik biz!”

Bu ayeti Razi iki şekilde zah etmektedir:

Birincisi, İbn Abbas’ın naklettiği bir hadiste: “Bu, ‘cennetlikler cennete girip de, oranın nimetlerini gördüklerinde, onlara, “Bu, Allah Teala’nın sizin için hazırlayıp da bu ana bıraktığı bildirilen mükafatınızdır.” Bütün bunlar insanın az olan ameline karşılık verilen nimetlerdir. Nitekim Cenab-ı Allah, melaikelerin, ehli cennete, “

⁵⁴⁰ Zilzal, 99/7.

⁵⁴¹ Nesefi, *Tefsiru’n-Nesefi*, III, s. 581.

⁵⁴² Kurtubi, *el-Cami li Ahakmi’l- Kur’an*, XVIII, s. 292.

Sabretmelerine karşılık selam üzerinize olsun. Bu ne güzel bir akıbetir!”⁵⁴³ ve “Geçmiş günlerde yapmış olduğunuz şeylere karşılık haydi dilediğiniz gibi yiyin-için” diyeceklerini zikretmiştir.⁵⁴⁴ Bu tür ifadeler cennet ehlinin keyfini arttırmak içindir. Aksine cehennem ehli için denilse, bu tür sözler, onların acı ve ızdıraplarını ziyadeleştirir.

İkincisi, bu mükafat yüce Allah’ın daha dünya hayatındayken onlara verdiği bir haberdir. Sanki ehli cennetin cevabını açıklayan, “bütün bunlar, ey kullarım, Benim ilmim ve hükmümce, size vereceğim ve sizin için yaratıp, sizin için hazırladığım şeylerdir” kastedilmiştir.⁵⁴⁵

Bu ayet için Elmalılı, ilk insanın yaratılışında olduğu gibi, Kur’an da basamak basamak olgunlaşma ve yükselme kuralı vardır demektedir.⁵⁴⁶ Yani bir insan doğarken önce bebeklik sonra çocukluk sonra ergenlik sonra olgunlaşma dönemlerine bağlı olduğu gibi, Kur’an da böyle bir metot uygulanmıştır. Ayetler tümüyle bir defada indirilmemiştir. Zaman içinde az az gönderilmiştir. Sebebi ise insanların akıl ve hayatlarına kolay yerleşmesi amacıdır. Bir zaman sürecine sığdırılmıştır.

Yani şöyle denilmektedir: Ey Muhammed, (muhakkak ki biz Kur’an-ı senin üzerine) bir zaman dilimi içinde (yirmi üç yıl), (peyder pey) ayet ayet indirdik. Tâ ki, zaman içinde kolay ezberleyip, tamamen anlaşılıp zihinlere otursun ve yaşantıda uygulanması rahat olsun, her ayet bir yaşam tarzı haline gelsin. Yani insan için bir hidayet kitabıdır, bizzat Allah Teâlâ katından, Hz. Cebrail tarafından insanlığa gönderilmiştir. Geliş kapsamı ise evrenseldir. En önemlisi ise, bu Allah’ın bizzat kendi kelimidir. Hâşa şiir, büyü ve kehanet değildir.

*“Ey Muhammed bu indirilen kelamı bir sınama maksadıyla sana indirdik.”*⁵⁴⁷

Yani bakalım kim itaat edip onun peşinden gelecek kim de asi olup düşman olacak bunu öğrenmek için sana gönderdik. Bu ayet, Kur’an’ın nasıl indirildiğini haber vermektedir. İnanlara müjdeler ve vaatler haber verirken, isyan eden kişiler için çetin bir azaptan

⁵⁴³ Rad, 13/24.

⁵⁴⁴ Hakka, 65/24.

⁵⁴⁵ Razi, *Tefsi-i Kebir*, XII, s. 354-255.

⁵⁴⁶ Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, VIII, s. 516-517.

⁵⁴⁷ Taberi, *Camiu’l-Beyan*, VI, s. 2689.

haber verip, onları yerine göre tehdit etmektedirler.⁵⁴⁸ Akabinde ise Allah'ın dilemedikçe hiçbir şeyin var olmayacağını ve dilediğine hidayet vereceğini, günahlarında ısrarcı olan kullar için de bir cezaya tabi olacağını bildirmektedir.

Bu konuda Şadi Eren şöyle yorumda bulunmuştur: “Kur'an'ın ayetleri, harflerinin, kelimelerinin surelerinin birbiri ile bütünlük arz etmesi, onda yer alan her şeyin bulunduğu yere tam uygun yerleştirilmesidir. Kur'an'da her kelime, binanın malzemeleri misali yerli yerindedir ve her biri bulunduğu yerden razıdır.”⁵⁴⁹

Allah Teâlâ da Kur'an ile insanı aşama aşama terbiye edip, nüzul süresince olgunlaştırmıştır. Ayette nazara arz edilen diğer bir konu ise, Kur'an'ın bizzat Allah tarafından gönderildiği zikredilmesidir. Yani her şey Allah'ın emriyle, vahiy meleği ile gönderilmiştir. Bu da şunu gösterir ki, Kur'an da hiçbir şekilde insan eli ve cümlesi yoktur. İçinde yer alan her şey Allah'ın hükümleridir. Allah'ın hükümleri olan Kur'an da, bizzat Allah'ın muhafazası altındadır.

2.24. Vahyin İnişine Sabır (24.Ayet)

فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تَطِعْ مِنْهُمْ أَثِمًا أَوْ كُفُورًا

“O halde, Rabbinin hükmüne sabret. Onlardan hiçbir günahkâra ve hiçbir nanköre itaat etme.”

Sabır; hapsetmek, üzüntü, keder, sıkıntı zamanında nefesine sahip çıkmak manasına gelmektedir.⁵⁵⁰ Terim olarak ise sabır; “sıkıntı zamanında kendi nefesine hakim olmak” anlamına gelmektedir.⁵⁵¹ Sabır kavramı çok geniş bir alana sahiptir. Mesela savaş anında direnmeye sabır, hastalık anında geçmesine kadar ki sabır, musibete karşı sabır, aceleci olmamaya karşı sabır gibi çok açıklama getirebiliriz.⁵⁵²

Razi ayeti, mana yönünden ”savaş hususundaki iznin geciktirilmesi hususunda, Rabbinin hükmüne katlan, sabret...” şeklinde yorumlamıştır. Ya da başka bir mana olarak, ayet mükemmeliyetlerin küllü ile ilgili umumi bir hüküm olup, “ister bu, sana mahsus taat ve ibadetler konusunda bir mükellefiyet olsun, isterse, başkasından dolayı,

⁵⁴⁸ Nasuhi, *Kur'an-ı Kerim'in Meali Âlisi ve Tefsiri*, VIII, s. 3924-3925.

⁵⁴⁹ Şadi Eren, *Kur'an Mu'cizesi*, İstanbul, Selsebil yay., 2016, s. 65-66.

⁵⁵⁰ Firuzabadi, *el-Kamusu'l-Muhit*, II, 458; İsfehâni, *Müfredat-ı Elfaz-ı Kur'an*, s. 277.

⁵⁵¹ İsfehâni, *Müfredat-ı Elfaz-ı Kur'an*, s. 277.

⁵⁵² İsfehâni *Müfredat-ı Elfaz-ı Kur'an*, s. 277.

yani tebliğ, risaleti ifa ve bunu yaparken, bundan kaynaklanan zorluklara katlanma olsun, Rabbinin bütün hükümleri konusunda sabret...” demektedir.⁵⁵³

Ayette emir sigasının kullanılmasının sebebi, “İtaat etme, boyun eğme” demesi için dir.⁵⁵⁴ Yani “yalnız olmadığını bil ‘sen dik dur’ sana yolu gösterecek benim” anlamındadır.

Buradaki ilahi mesaj, Hz. Peygambere yapılan eziyet ve rahatsızlıklardır. O dönem müşriklerin hem sayı çokluğundan hem de aşırı insaniyetsiz bir şekilde üstüne gelmelerine karşın gelen bir ayettir. Yani ne olursa olsun o günahkârlara boyun eğme, mücadele et, sabret benim hükmümü bekle demektedir. Allah’ın onu yalnız bırakmayacağını işaretidir. Ayette net bir şekilde sabretmesi emredilmektedir. Çünkü imtihanın büyük bir kısmı sabır ile olan imtihandır. Kur’an’ın başka yerlerin de sıkça değinilmektedir.⁵⁵⁵

Ayeti kerimeyi Mekke de nazil olduğunu göz önüne aldığımızda o zamanki eziyetleri ve müşrik baskınlarının ne derece ağır olduğunu anlarız. Ailesinden, aşiretinden dahil insanlar kendisine zulüm etmiştir. O zaman iman eden sayı çok az olduğu için, sahabe ve Peygamberin vaziyetleri her türlü durumu göz önüne getirmektedir. İşte bu ayet bunun için nazil olmuştur. Mesaj sadece Peygambere değil, o zamanki az sayıda olan mümin topluluğu içinde inmiştir. Onların hüküm gününü beklemelerini emredilmiştir. Çünkü onlar için en faydalı, hayırlı olanı Allah Teâlâ daha iyi bilmektedir.

Nisaburi ise, bu sabır kavramının artık Allahtan müşriklerle savaşın iznini bekleme manasında tefsir etmiştir.⁵⁵⁶ Bu konuyla ilgili şöyle bir ayette mevcuttur: *“Allah aranızda hükmedinceye kadar bekleyin. O hakimlerin en iyisidir.”*⁵⁵⁷ Allah Teâlâ her iki yerde de onların yalnız olmadığını belirtmektedir.

Sonuç olarak ayette, Allah’ın Hz. Peygamber ve O’nu şahsında müminlere; Allah’ın hükmünü bekleyin ve O’ndan başka kimseye boyun eğmeyin mesajı vermektedir. Yani Allaha iman ettikleri bu yolda, sabırla beklemelidirler. Çünkü başka

⁵⁵³ Razi, Tefsir-i Kebir, XII, s. 355-358.

⁵⁵⁴ Tantavi, *el-Cevahir fi Tefsiri'l-Kur'an*., Beyrut, İrşad kitabevi, 1437, XV, 227.

⁵⁵⁵ Abdul Baki Muhammed Fuad, *el-Mu'cemu'l-Müfreh*., s. 491.

⁵⁵⁶ Nisaburi, *.Garibu'l-Kur'an ve Regaibu'l Furkan*, VI, 418

⁵⁵⁷ Âraf, 7/87.

bir durum da yanlış düşünce ve kişiye tabi olma hususu olabilmektedir. Onun için Allah Teala önceden uyarmaktadır. Hz. Peygambere ve müminlere tavsiye vermektedir.

2.25. Rabbini Anmak (25. Ayet)

وَاذْكُرْ اسْمَ رَبِّكَ بُكْرَةً وَأَصِيلًا

“Sabah akşam Rabbinin adını an.”

Esil, çoğulu “âsâl” olup, ikinci vaktinden sonra, gece ye kadar olan vakit anlamına gelmektedir.⁵⁵⁸

Allah’ın, bir Kur’an kaidesi olarak, bir sıkıntı için sabır tavsiye edildiği zaman ya da emredildiği zaman, hemen ertesinde kuluna zikir ve namazı emretmektedir. Bununda iki sebebi vardır: birincisi namaz ve zikir ile insan manevi olarak güç kazanır çünkü ameller arasında en önemli ibadetlerden biridir. İkinci sebep ise, Allah Teâlâ’ya karşı nefis, o sıkıntılı dönemde isyan edip günaha girmesin diye secdeyi emretmektedir. Nefis secde ile kırılır ve Allaha kulluğu benimser.

Zikirden makat namazdır. Çünkü “sabah-akşam” olarak kayıtlanmış olması, “Rabbinin adını an” ifadesi namazın beş vaktine işaret eder. Bu görüşte olan kimseler, şu şekilde açıklama yaparlar: “bukra” sabah namazı için, “asil” kelimesi ile zuhr ve asr vakitleri, “gecenin bir kısmında” ise mağrib ve işa vakitleri kastedilmiş demektirler.⁵⁵⁹

Razi ise, namaz değil de “sözlü ve itikadi açıdan olan teşbih, yani takdis ve tenzih kastedilmiştir ki maksadı da, kulun bütün vakitlerde, gece ve gündüz, kalbiyle ve diliyle Allah’ı zikretmesi gerektiğini bildirtmektedir.”⁵⁶⁰ Bu Allah Teala’nın “ Ey iman edenler Allah’ı çokça zikredin ve O’nu sabah akşam teşbih edin” ayetiyle kastedilmek istenen anlamdır.⁵⁶¹

Günün ilk anında ve sonunda Rabbine namaz kıl! Yani buradaki sabah ve akşam, sadece beş vaktin birinci ve dördüncü vakitlerinde kıl demek değildir. Arada

⁵⁵⁸ İbn Abbas, *el-Mü’cemu’l-Cami*, s. 45. *Kamus Tercemesi*, III, 1152.

⁵⁵⁹ Razi, *Tefsir-i Kebir*, XII 360-361.

⁵⁶⁰ Razi, *Tefsir-i Kebir*, XII, 360-361.

⁵⁶¹ Ahzab, 33/41-42.

olan öğle, ikindi, ve sonunda olan yatsı namazı da dahil edilmektedir.⁵⁶² Allah Teâlâ günün içinde de belli vakitlerde secde edilmesini emretmiştir. Daha önceki ayetlerde de geçtiği gibi, Allah Hz. Peygambere, dar zamanlarında kâfirlere uymayıp sabır içinde namaz ve zikir etmeyi emretmiştir. Bu tür durumlarda namazın emir olunması, güç ve irade azminin artması içindir.⁵⁶³ Kâfirlere karşı sabır, telkin ve kararda sabit kalma tavsiye edilirken hemen ardından namaz zikir ve hamd emredilmesi Kur'an'ın bir kaidesidir.⁵⁶⁴

Sonuç olarak ise, sıkıntılı durumlarda insan her daim bir dayanak ve rehber ihtiyacı hissetmektedir. Bu ihtiyacın böyle olması fitrattan gelmektedir. Allah Teâlâ da bunu bildiği için insana, ona göre o sıkıntılı durumda, ne yapacağını vahiyle bildirmektedir. İnsan her zaman, kudreti sonsuz merhameti bol ve her an hazır ve nazır olan bir yaratıcıya ihtiyaç duymaktadır. Yoksa insan tek başına çok aciz ve muhtaçtır.

2.26. Teeccüd ve Tesbih (26. Ayet)

وَمِنَ اللَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَسَبِّحْهُ لَيْلًا طَوِيلًا

“Gecenin bir kısmında O'na secde et; geceleyin de O'nu uzun uzadıya tesbih et.”

Ayette, “uzun uzadıya O'nu tesbih et” hitabı ile eheccüd namazı kastedilmiştir.⁵⁶⁵

Burada geçen geceleyin tesbih etmek, Müzemmil suresinde de teeccüd namazının Hz. Pegambere vacip olduğunu bildirmektedir.⁵⁶⁶ Ayet şöyledir: “Ey örtünüp bürünen (Peygamber) kalk! Birazı hariç olmak üzere geceyi; yarısını ibadetle geçir. Yahut bundan biraz eksilt. Yahut buna biraz ekle. Kur'an'ı ağır ağır, tane tane oku.”⁵⁶⁷ Yani Allah'ın hükmü gelene kadar uyanık bir şekilde ve gece yarısının bir vaktinde secde edip sabretmesi gerektiğini bildirmektedir. Allah'ın hükmünün gelene kadar Hz. Peygamberin uyanık ve sürekli ibadetle baş başa olmasını işaret etmektedir.⁵⁶⁸

⁵⁶² Kurtubi, *el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an*, XVIII, s. 295.

⁵⁶³ Karaman ve Diğerleri, *Kur'an Yolu*, Ankara, Komisyon, DİB yayınları, 2007, V, 522.

⁵⁶⁴ Mevdudi, *Tefhimu'l-Kur'an*, s. 571.

⁵⁶⁵ Razi, *Tefsir-i Kebir*., XII, s. 361.

⁵⁶⁶ Zemahşerî, *Keşşaf*, VI, s. 284; Beydavi, *Tefsiru Beydavi*, V, s. 272.

⁵⁶⁷ Müzemmil, 73/1-4.

⁵⁶⁸ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII, s. 522.

Ayeti kerimede asıl verilen mesaj şudur: farz olan beş vakit namaz haricinde de gece vakti kalkıp Rabbine, namaz kılmak, tesbih etmek, dua, tövbe etmek gibi amellerle Allah’a kulluk ve itaat etmeyi unutmamaktır.⁵⁶⁹ Çünkü Allah sadece beş vakit namazda ya da farzlarla tek değil, boş vakitlerde ihlaslı ve sabırlı bir şekilde kulluk etmeyi istemektedir.

Allah Teala insana, ömrünün ve gününün bir kısmını ibadet ve zikirle geçirmesini tavsiye etmektedir. İnsanın uykusundan uyanıp, Rabbi için kulluk etmesi gerekmektedir.

2.27. Dünya Gafletine Dalanlar (27. Ayet)

إِنَّ هَؤُلَاءِ يُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ وَيَذَرُونَ وَرَاءَهُمْ يَوْمًا ثَقِيلًا

“Şunlar (inanmayanlar) dünyayı tercih ediyorlar ve çetin bir günü arkalarına atıyorlar.”

el-Âcile; “a-c-l” kurumuş, kara balçık manasına gelip, “el-acelu vel aceletü” olarak da, bir şeyi zamanından önce talep etmek manasına gelmektedir.⁵⁷⁰

el-Verâ; zarf olarak kullanılıp, ön ve arka anlamına gelmektedir.⁵⁷¹

Ayetin başında geçen هَؤُلَاءِ kelimesi o dönem ki İslam’a karşı şahıslar için kullanılmıştır.⁵⁷² Yani asıl hedeftekiler; Münafıklar ve Yahudilerdir. Çünkü Yahudi halkı o zaman gelen Peygamberlik ve Allah ile ilgili hakikatlerin üstünü örtüp dünya menfaatlerine kullanmışlardır. Çünkü ayetlerde geçen hakikatler onların yaşantılarının tam tersine hakikatlerdir. Onun için bunları duymazdan gelip, yayılmasını da engellemeye çalışmışlardır.⁵⁷³ Ayet ne kadar özel manaya baksa da, mana itibari ile umumidir. Ayetin mesajı bütün gayrı müslimler içindir.⁵⁷⁴ Ayet hak dine karşı çıkanların sonunun kıyamet gibi büyük bir güne bırakıldığını ve o günü onların bile

⁵⁶⁹ Karaman ve diğerleri, *Kur’an Yolu*, V, s. 522.

⁵⁷⁰ Firuzabadi, *Kamus Tercemesi*, III, s. 1425.

⁵⁷¹ Firuzabadi, *Kamus Tercemesi*, s. 70.

⁵⁷² Vahidi, *Vesit*, IV, s. 393; Ebu Hayyan, *Bahru’l-Muhit*, VIII, s. 393; Şevkanî, *Fethu’l-Kadir*, V, s. 469.

⁵⁷³ Kurtubi, *el-Camili Ahkami’l-Kur’an*, XXI, s. 490.

⁵⁷⁴ Nesefi, *Tefsiru’n-Nesefi*, III, s. 582; Âlusi, *Ruhu’l-Meani*, XXIX, s. 166.

unuttuğunu hatırlatmaktadır. Bunun sebebinin ise nefis kölesi olmalarıdır. Yani eğlence, zevk, sefa ve şehvet düşkünlüğüdür.⁵⁷⁵

Burada çok dikkat edilirse ayette bir kınama söz konusudur. Yani Allah ayette çok kısa ve geçici bir dünya hayatını yanlış ve nefisle geçiren insana ahirette gelecek ağır azabın⁵⁷⁶ unutulmasından insanı kınamaktadır. Çünkü onlar o anlık zamanı kendi nefislerine göre yaşar sadece zevkin peşinde koşarlar. Onlar için ahiret ikinci plana düşmüş durumdadır. Söz konusu ahirete gelince, ahiret ile ilgili konular onların nefsini zorlamakta olup daha da dünyayı sevmeye yönelirler. İmtihan dünyasını unutup, zevk dünyasını benimserler.⁵⁷⁷

Yüce Allah sırf insanın müstakbeli için sürekli rehberler göndermiştir. Önce Peygamber sonra kitaplar ve suhuf lar göndermiştir. Sebebi ise Allah'ı tanıyıp iman etmeleri ve gereken sorumluluğu yapmaları içindir. Ama insanlar gelen elçi ve kitapları inkar edip, dünya zevklerinin peşine düştüler. Peygamberleri dinlemeyip, ihtiyaçlarının olmadığını sert söz ve davranışlar ile sergilediler.

Bunun için Muhammed Abduh'da (1905) şöyle izah etmektedir: “ Bu bilgiler için ‘dünya elbisesi’ giymesine rağmen ahiret ahvalinden haberdar kılınmış, gayb âlemi hakkın da marifet sahibi, Allah'ın seçkin kullarına, yani Peygamberlere ihtiyaç bulunmaktadır.⁵⁷⁸ Yani Peygamberlik insanlar için varoluşun ve istikbalin zeminini güçlendiren mühim bir ihtiyaçtır. Kişi için akıl ne ise insanlık içinde Peygamberlik bir ihtiyaç olarak hayatta karşımıza çıkmaktadır.

Dünyanın geçici gayr-ı meşru zevk vesefasına dalanlar, bu rehberleri de dinlemeyip, aynı atalarından bildikleri gibi dünya hayatına daldılar. Onlar ne Allah'ı ne de onların selameti için gönderilen peygamberi dinlemediler. Bu tür de insanlar tek bir kavramla tanımlanır. Bu insanlar apaçık nankör insanlardır.

2.28. Uyarı ve Tehdit (28. Ayet)

نَحْنُ خَلَقْنَاهُمْ وَشَدَدْنَا أَسْرَهُمْ وَإِذَا شِئْنَا بَدَّلْنَا أَمْثَلَهُمْ تَبْدِيلًا

⁵⁷⁵ Bursevi, *Ruhu'l-Beyan*, IX, s. 424.

⁵⁷⁶ Sâbuni, *Safvetü't-Tefasir*, III, s. 497.

⁵⁷⁷ Beydavi, *Envaru't-Tenzil*, VI, s. 428.

⁵⁷⁸ Muhammed Abduh, *Risaletu't-Tevhid*, Kahire, Daru'sh-Şa'b, tsz., s. 73-78.

“Onları biz yarattık ve eklemlerini (birbirine) biz bağladık. Dilediğimizde (onları yok eder) yerlerine benzerlerini getiririz.”

Taberî bu ayet için şöyle tefsir etmektedir: “Biz yarattık onları ve mafsallarını da biz sımsıkı bağladık: şu müşrikleri yaratan biziz. Onların bünyelerini sağlam kıldık. Dilersek onları benzerleri ile değiştiririz: Bunları; dilersek helâk eder yerlerine kendilerinden daha hayırlı ameller işleyen başka kavimleri getiririz”⁵⁷⁹ demektedir. Bir önceki ayete bakarsak ilk önce, orada kâfirler için kınama var, sonra ertesinde gelen büyük bir kıyamet haberi gelmektedir. Yani Allah istese nankör olan kavmi yok edip yerine yeni kavimler yaratabilme gücüne sahiptir. Önceden olacakları söyleyip, sonra ertesi ayette olacaklarının sonunda neler yapılacağını haber vermektedir.

Allah Teâlâ surenin başındaki ayetlerde insanı yoktan yarattığını ve nasıl yarattığını, yaratılış aşamaları ve insanın mükemmelliğini anlatmaktadır.⁵⁸⁰ Daha sonrasında ise insana hazırlanmış olan ebedi dünya ve içindeki nimetlerdir. Bütün bunlara rağmen insanın nankörlük yapıp yaratana unutmaması hiç hoş değildir. Allah bunun için böyle seslenmektedir: “Sizin yaratılışınızı güzel yaptım, sizi kuvvetli kıldığım ve size nimetler ihsan ettiğim halde bana nankörlük mü ediyorsunuz?”⁵⁸¹

Allah Teâlâ insan suresi yirmi sekizinci ayetinde ise onlara bir uyarı vermiştir. Yani bu kadar şeye rağmen kulluğunun bilincinde olursanız güzel olacaktır. Eğer unuttur dünya nimetine dalarsanız sizin için çetin bir kıyamet vardır. Onun ertesinde sizi dünya sahnesinde siler yerine başka topluluklar getiririz demektedir.

Bu gibi olayların Kur’an ve hadislerde birçok örneği vardır. Allah sürekli elçilerle, suhufarla ve kitaplarla uyarmasına rağmen inkâr ettiler. Bunun neticesinde ise helak oldular. Birkaç tanesini örnek verebiliriz:

2.28.1.Hz. Salih’in Kavmi:

Hiz. Salih’in kavminin helâkının konu edildiği ayetlerde, farklı farklı ifadeler yer almaktadır. Mesela; “Recfe” (A’raf 7/78), güçlü bir sarsıntı olarak,⁵⁸² “Sayha” (Hud,

⁵⁷⁹ Taberî, *Camîu’l-Beyan*, VI, s. 2690-2691.

⁵⁸⁰ Şevkanî, *Fethu’l-Kadir*, V, s. 469.

⁵⁸¹ Kurtubî, *el-Camîlî Ahkamî’l-Kur’an*, XXI, s. 491.

⁵⁸² İsfahanî, *Müfredatü-Elfazı-Kur’an.*, s. 276.

11/67; Kamer, 54/31) Çılgılık; “Saika” (Zariyat, 51/44) Yıldırım ile tarih sahnesinden silindikleri bildirilmiştir.

2.28.2.Hz. Lut’un Kavmi:

Bu kavim içinde ayetlerde farklı üsluplar kullanılmaktadır. “Sayha” (Hicr,15/73) şiddetli bir ses⁵⁸³, “Yaşadıkları bölgenin mahvolması” (Hud, 11/82) gibi ayetlerde geçmektedir.

2.28.3.Hz. Şuayb’ın Kavmi:

Bu kavim için ayeti kerime şöyledir: “ Şuayb: Rabbim yaptıklarınızı çok iyi bilir dedi, ama onu yalanladılar. Bunun üzerine onları bulutlu bir günün azabı yakaladı. Gerçekten o gün, azabı büyük bir gündü. Doğrusu bunda bir ders vardır. Fakat çoğu inanmamıştır.”⁵⁸⁴ İşte bu misallerde olduğu gibi insan suresinin bu ayetinde yüce Allah uyarıda bulunmuştur. Eğer dinlemeyip uyanmazlarsa sonlarının da bu olaylar gibi bir sonuçla neticelenecektir. Ya da başka ibretlik olaylarla karşılaşacaklardır.

2.29. Öğüt ve Rehber (29. Ayet)

إِنَّ هَذِهِ تَذْكِرَةٌ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا

“İşte bu bir öğüttür. Dileyen, Rabbine bir yol tutar.”

2.29.1.Zikr

Kelime anlamı olarak zikir; unutmamak, hatırlamak, akılda tutmak, nisyandan kurtulmak anlamına gelmektedir. Çoğulu “ezkar” dır. Zikir gizli ve ya açık bir şekilde veyahut kalp ile ve ya dil ile ya da ikisi beraber yapılır.⁵⁸⁵ Birçok ayeti kerime de mevcut olan zikir, övme, hamd, şükür, dua gibi manalarda da geçmektedir. Bazı ayetlerde ise mal mülk ve çocukların, Allah’ı anmayı unutturduğu da yer almaktadır.⁵⁸⁶ Kafir ve günahkarların Allah’ı anmaya karşı kalplerinin nasıl olduğunu

⁵⁸³ Razi, *Tefsir-i Kebir*.XIX, 203

⁵⁸⁴ Şuara, 26/ 188-190.

⁵⁸⁵ İsfahanî, *el-Müfredat*, “zikr” md.

⁵⁸⁶ Münafikun, 63/9.

açıklamaktadır.⁵⁸⁷ Hz. Peygamber(s.a.v.), zikrin dünyadaki altın ve değerli eşyalardan daha üstün olduğunu vurgulamıştır.⁵⁸⁸

Tezkiretün تَذْكِرَةُ, tavsiye, öğüt manasına gelmektedir.⁵⁸⁹

Bu surede anlatılanlar insanlar için birer ihtar ve uyarıdır. İnsanların uyup uymaması kendi tercihlerine kalmıştır. Burada da dikkat çeken konulardan biri ise insanın özgür bir vicdan ve seçime sahip olduğudur. Yani insanlar burada inanç dahil olmak üzere özgür bırakılmıştır. Bunun neticesinde ise herhangi bir zorlama yoktur. Sadece ayetlerde geçen öneri tavsiye ve telkinlerdir.⁵⁹⁰

Ayette geçen تَذْكِرَةُ kelimesi “ öğüt, tavsiye, öneri, nasihat” anlamlarına gelmektedirler.⁵⁹¹ Dileyen isteyen insan Rabbinin tavsiyelerine uyar doğruyu bulur. Bunun neticesinde ebedi huzurlu bir hayat yaşar. Yok, eğer bunları kulak ardı eder ve yalanlar ise, sonu büyük bir hezimete uğrar. Kendi sonu ebedi bir cehennem olur.

Her kim ahireti ve dünyası için bir hayır isterse, Rabbine doğru bir yol tutar. Onun dilediği gibi bir hayat sürmeye çalışır.⁵⁹² İbadet ve kulluk işine girer, Allahtan muvaffakiyetler ister, Allah’ın istediği sevaplara ulaşır.

Sonuç olarak Allah Teala, insanlara Kur’an-ı Kerim de tavsiyelerde bulunmuştur. Bu tavsiyeler sonucunda ise, insanı özgür bırakmıştır. İnsan bunları dinler ve gereklerini yerine getirirse çok güzel bir yola girecektir. Yok eğer tavsiyeleri kulak ardı ederse, onun için pişman olacağı bir gelecek vardır.

2.30. Âlim ve Hâkim olan Allah (30. Ayet)

وَمَا تَشَاؤُنَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا

“Allah’ın dilemesi olmadıkça siz dileyemezsiniz. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”

⁵⁸⁷ Zümer, 39/22.

⁵⁸⁸ Tirmizi, Da’vat, 6; İbn Mace, Edep, 53.

⁵⁸⁹ Kurtubi, *el-Cami li Ahkami’l Kur’an*, XXI, s. 492; Nesefi, *Tefsiru Nesefi*, III, s. 582; Şevkanî, *Fethu’l-Kadir*, V, s. 469; Komisyon, *Vesit*, VIII-X, s. 1720.

⁵⁹⁰ Karaman ve diğerleri, *Kur’an Yolu*, V, s. 523.

⁵⁹¹ Nesefi, *Tefsir’u-Nesefi*, III, s. 582; Şevkanî, *Fethu’l-Kadir*, V, s. 469.

⁵⁹² Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur’an-ı Kerim’in Türkçe Mealî Alisii ve Tefsiri*, VIII, s. 3925-396.

Bir önceki ayette Allah'ın insanı özgür bir iradeye bıraktığını ve kulun tercihinine bağlı olduğunu zikretmektedir. Bu ayette ise, o dilemenin de Allah'ın dilemesine bağlı olduğu yer almaktadır. Yani kulun iradesi Allah'ın iradesi içinde yer almaktadır.

Mehmed Vehbi bu ayet-i şöyle tefsir etmektedir: “ Şu sure bir vaazdır, dileyen o vaazla amel eder, Rabb'isine yol bulur. Fakat kulların meşiyeti, Alah'ın meşiyetine muvaffik olmak şarttır. Zîrâ; Allah Teala murat etmeyince kulun muradı fayda vermez.”⁵⁹³ Yani kul dilediğini istese de Allah istemeyince kul ne kadar istese de sonuç istediği gibi olamayabilir. Şart olan Allah'ın istediği şeye muvaffik olmaktır.

Yani Allah'ın dilediği kulunu rahmetine ve şefaatine alacağını, ama zalime ise, çetin bir azap vereceğini bildirmektedir. Aslında yirmi üçüncü ayetten buraya kadar olan ayetler sürekli Hz. Peygambere olan moral ve huzur olarak gelmektedir.⁵⁹⁴ O'na kendisinin bu davasında sabırlı ve güçlü olmasını telkin etmektedir. Asıl maksadın Hz. Peygambere teselli olduğu açık ve net ortadadır. Onun için ayetler birbiri ile alakalıdır.

“Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.” Yani her şeyi, her durumda, her zaman da, “her yerde, eşsiz ve benzersiz bir biçimde bilen,” anlamına gelmektedir.⁵⁹⁵ Elmalılı ise, şöyle tefsir etmektedir: “bu ayet “cebr ve kader” meselesinde fikirlerin çarpışma sahası olmuş ise de bunda kulların hak ve yetkisi olduğunda, bununla beraber bu dilemelerin mutlak olmayıp Allah'ın dilemesine uygunlukla kayıt altına alındığında şüpheyi yer yoktur. Dolayısıyla sorumluluk kula, hüküm Allah'a aittir. Onun için kul, kendi kaderini kendi keyfine göre çizemez. Kul Allah'ın dilemesi çerçevesinde sorumludur. Yüce Allah ise, hiçbir kayda bağlı olmadan dilediğini yapar. Yol, onun tayin ettiği; sevap ve ceza da O'nun hükümleridir. O dilediğini yapar.”⁵⁹⁶

Sonuç olarak ayeti kerimede gayet nettir ki, insan kendi yetkileri ve fani olması münasebetiyle sınırlı bir şekilde özgürdür. Bu sınırdan kasıt ise, insanın özgürlüğü Allah'ın kanunları ve istekleri dâhilindedir. Yani Allah dilemedikçe kulun özgürlüğünün ve dilemesinin fazla bir önemi yoktur. Çünkü insanoğlu fıtratı gereği, nefsi için sınırsız isteklere sahiptir. Ne kadar verilirse daha fazlasını isteyecektir. Ama

⁵⁹³ Mehmed Vehbi, *Büyük Kur'an Tefsiri*, XV-XVI, s. 6289-6290.

⁵⁹⁴ Süleyman Ateş, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, VI, s. 2931.

⁵⁹⁵ Mustafa İslamoğlu, *Esmâ-i Hüsnâ*, İstanbul, Düşün Yayıncılık, 2014, I, s. 766.

⁵⁹⁶ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII, s. 518.

bu isteğin neticesinin onlar için hayırlı mı, şerli mi bilemez. Bunun için Allah Teala ben dilemedikçe siz dileyemezsiniz diye emretmektedir. Bunun sebebi ise, Allah, Âlim ve Hakîmdir. İnsan için hayırlı olanı ancak ve ancak Allah Teala bilebilir.

2.31. Allah'ın Merhamet ve Cezası(31. Ayet)

يُدْخِلُ مَنْ يَشَاءُ فِي رَحْمَتِهِ وَالظَّالِمِينَ أَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا

“O, dilediği kimseyi rahmetine sokar. Zalimlere ise elem dolu bir azap hazırlamıştır.”

2.31.1. Zulüm

Lügat manada zulüm; “z-l-m” kökünden doğup, “bir şeyi asıl bulunduğu yerden alıp yerini tebdil etmek” demektir.⁵⁹⁷ Işık ve nurun zıddıdır.

Dini literatürde hukuka aykırı davranmak, işkence yapmak, eziyet yapmak, kanun ve haddi aşmak demektir. Zulüm, Türkçe de en sık kullanımı haksızlık kelimesidir. Çoğul kullanımı “zulümat”tır. Zülumat anlamdaş olarak, gadr, azgınlık, karanlık, azap, eziyet (eza) dır. Kur'an-ı Kerim de yaklaşık iki yüz kırk yerde geçmektedir.⁵⁹⁸

Türkçe sözlüklerde zulüm, sitem ve eziyet, işkence anlamlarında kullanılmaktadır.⁵⁹⁹

Bakara suresinde : “sınırını aştığı için Hz. Adem'e zalim kelimesi zikredilmiştir.”⁶⁰⁰ Eksik anlamında kullanılan zulüm, şöyle geçmektedir: “ iki bağ da meyvesini vermiş, eksik bir şey bırakmamış...”⁶⁰¹ Zulüm burada noksan manasın da kullanılmıştır. Tamamlanmamış ve eksik olarak zikredilmiştir.

Zulüm üç şekilde mütalaa edilmiştir:

⁵⁹⁷ İbn Faris, *Mu'cemu'l-Mekayisi-Luğa*, III, 468-469.

⁵⁹⁸ Ez-Zebidi, *Tâcu'l-Arûs*, VIII, s.383.

⁵⁹⁹ Hüseyin Kazım Kadri, *Türk Lügati*, İst. 1927, III, s. 465; Şemsettin Sami, *Kamus-i Türki*, Yedi tepe yay. 2015, s.918.

⁶⁰⁰ Bakara, 2/35.

⁶⁰¹ Kehf, 18/33.

1=)İnsan ile Allah arasında olan zulüm; inkar, şirk ve çeşitleridir. Onun için Yüce Allah şöyle buyurmuştur: *“Oğluna şöyle dedi lokman “ oğulcuğum, Allaha şirk edinme, lakin şirk çok büyük bir vebaldir (zulüm).”*⁶⁰²

Burada ise Allaha şirk koşmanın nasıl bir isyan ve inkarın olduğunu belirtmiştir. Çünkü bunca nimet ve rızka karşılık yaratana tanımamak ya da yaratana bir olmadığını savunmak çok büyük bir saygısızlık ve cezaya müstehak bir durumdur.

2=) insanların kendi arasındaki zulmüdür. Yüce Allah bunun için de şöyle zikretmiştir: *“Adaletsizlikle arz üzerinde insanlara zulüm eden kişiler var ya, işte onlar için çok çetin bir azap hazırdır.”*⁶⁰³

Yukarıdaki ayeti kerime de Allah’ın insanların mazlum insanlara yaptıkları zulme nasıl bir karşılık vereceğini belirtmiştir. Çünkü hiçbir amel boş değildir. Yanlışın da doğrunun da kesinlikle bir karşılığı vardır.

3=) İnsanın kendi nefesine zulmüdür. Allah bunu şöyle buyurmaktadır: *“Kur’an-ı kullarımız içinde tercih ettiklerimize verdik, işte onların içinden bazıları kendisine zulmedenlerdir.”*⁶⁰⁴

İnsanların kendilerine akıl verildiği, üstüne elçi ve Kur’an gönderildiği halde,

Allaha karşı gelip kendi yaratılışındaki mucizeyi bile görüp, ona rağmen şükran ve secde etmemesi kendisine zulümdür.

“Dilediğini rahmetine alır” cümlesi iki farklı şekilde tefsir edilmektedir. Birincisi din, ikincisi cennettir. Din olarak bakarsak, dinde zorlama yoktur ama İslam dini de rahmet dinidir. Yani Allah dilerse dilediğini rahmetine alır. Cennet olarak değerlendirirsek, kul amelleriyle cenneti hakkettiğinden değil Allah’ın rahmeti sonucu cennete girer. Çünkü bir insan bir ömür ibadeti ile bir gözünün bile hakkını veremezken az ibadetle ebedi cenneti kazanamaz. Bu tamamen Allah’ın Rahmetidir.⁶⁰⁵

Taberî ise ayeti şöyle açıklamaktadır: Kendi nefislerine yazık edip müşrik halde iken ölen kimseler için ahirette Cenabı Allah acıklı ve elem verici bir cehennem azabını

⁶⁰² Hud, 11/18.

⁶⁰³ Şura, 42/42.

⁶⁰⁴ Fatır, 35/32.

⁶⁰⁵ Tahsin Emiroğlu, *Esbabı Nüzul*, XIII, s. 246; İbnu’l Cevzi, *Zâdü’l Mesir*, VIII, s. 442.

hazırlamıştır.⁶⁰⁶ İnsan suresinin sonu ile başı arasında bir uyum vardır. Yoktan yarattığı insanı, mükemmel bir şekilde nasıl anlattığını ayet zikretmiştir. Devamında insana nasıl bir cennet hazırladığını ve o cennet içinde nasıl bir hizmet olduğunu haber vermektedir. Sonra insanı kendi tercihiine bırakmaktadır.

Seyyid Kutub (ö.1966) ise şöyle tefsir etmiştir: “Mevzu edilen mutlak meşiyettir, dilediği şeylerde tasarruf etme kudretine sahiptir. Kendisine yönelenleri, itaatta bulunmak ve hidayete ermek üzere yardım talep edenleri rahmetine erdirmesi de mutlak iradesi cümlesindendir.”⁶⁰⁷ Yani tamamen her şey Allah’ın elindedir. Her istek O’nun ol demesi ile olur. Çünkü bir yaprak bile O’nun rızası dışında hareket etmez ve yere düşmez. Zerreden şemse kadar her şey onun emri ile hareket eder. Allah’ın emri olmadan bir saniye bile güneş dönmez, gündüz geceyi takip etmez. Onun için bir kulun rahmetine girmesi için evvela Allah’ın dilemesi lazımdır.

Yani sûre iki grubun sonunu belirtmekle nihayet buluyor. Bu gruplardan birini Yüce Allah kendi rahmetine alır cennetine sokar. Diğer grupta isyancı, zalim bir gruptur. Onların da sonu elim bir cehennem azabıdır.⁶⁰⁸

Son olarak Muhammed Abduh’ da Allah dilemesi ile ilgili şöyle açıklamaktadır: “Nübüvvet bir hidayet vesilesidir. Hidayete çağrılan insanların beşeri zafiyetleri, dinin kemaline noksanlık getirmeyeceği gibi, insanların nübüvveti olan ihtiyaçlarını da ortadan kaldırmayacaktır. Bu yüzden olacak Kur’an da Allah ‘Onunla dilediğini saptırır, dilediğini hidayete erdirir’ buyurmaktadır.”⁶⁰⁹

Sonuç olarak dünya ehli için ahirette iki sonuç ile karşılaşacaklardır. Ya ehli cennet ya da ehli cehennem arasında olmaktır. Çünkü dünya, imtihan dünyası olması münasebetiyle insan ya kazanacak ya da kaybedecektir. Kazananlar Allah’ın yolunu takip etmiş, rızası dahilinde kulluk ibadetini yerine getirmeye gayret eden insanlardır. Kaybedenler ise, Kur’an da birkaç yerde zikredildiği gibi nankör ve aklını kullanmayan insanlardır. Bunların sonu ise, elim dolu bir cehennem azabıdır.

⁶⁰⁶ Taberî, *Camîu’l-Beyan*, VI, s. 2692.

⁶⁰⁷ Seyyid Kutub, *Fi Zılal-il-Kur’an*, XV, s. 428-429.

⁶⁰⁸ Hicazi, *Furkan Tefsiri*, VI, s. 411-412.

⁶⁰⁹ Abduh, *Risaletu’t-Tevhid*, s. 100-104.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.İNSANIN YAPISINA GENEL BAKIŞ

İnsan, eşrefü'l mahlukat olarak yaratılanlar içerisinde, mükemmel bir konuma sahiptir. Beden ve ruhu ile Yüce Allah'ın en kıymetli sanatıdır.⁶¹⁰ Kur'an-ı Kerimde ise, insanın bu kadar üstün ve mükemmelliği "ahsen-i takvim" olarak ifade edilmiştir.⁶¹¹

İnsan sahip olduğu bu donanımından dolayı hizmetine sunulmuştur. İnsan, konum olarak en yüksek mertebededir. Bu konumu neticesi olarak da arzın halifesi makamındadır.⁶¹² Bu içinde yaşadığımız dünya sarayının adeta sultanıdır.

İnsan, mahiyetinin büyüklüğünden ve mükemmelliğinden dolayı arz üstünde hiçbir varlığın taşıyamayacağı sorumluluğu üstlenmiştir. Allah'ın en büyük emanetinin taşıyıcısı olmuştur.⁶¹³ Evren ne kadar varlık, cüsse ve kuvvet olarak insandan büyük olsa da, birçok özellik olarak insana yetişememektedir. Sebebi ise akıl sahibi düşünen tek varlık insandır. Nitekim bu durum hadiste şöyle ifade edilmiştir:

"Ne gökler beni içine aldı, ne de yer. Fakat mü'min kulunun kalbine yerleştim."⁶¹⁴

Başka bir nazarla bakacak olursak eğer, diğer varlıkların yaratılışında Allah'ın bir kısım esmaları mevcuttur. Ama insan için bu daha geneldir. Yani insan küçük bir alemdir. Bütün âlem de bulunan ve tecelli eden Allah'ın bütün esmaları insanoğlunun yekvücudunda mevcuttur. Onun için şöyle bir tanımlama konuyu ifade eder: "insan küçük bir alem olduğu gibi, alem dahi büyük bir insandır."⁶¹⁵

İnsanın eşrefü'l mahlukat olduğu hususu, ayeti kerime de şöyle geçmektedir: *"Andolsun biz insan oğluna şan, şeref ve nimetler verdik; onları karada ve denizde taşıdık, kendilerine güzel güzel rızıklar verdik ve onları yarattıklarımızın çoğundan üsttün kıldık."*⁶¹⁶ Yani bu ayet insan ve evren için bir nida bir sesleniştir. İnsanın halife

⁶¹⁰ Eren, *İnsan ve Eğitim*, , Iğdır Üniversitesi, 2008, s. 10.

⁶¹¹ Tin,92/ 4.

⁶¹² Bakara, 2/30.

⁶¹³ Ahzab, 33/72.

⁶¹⁴ Aclûnî, *Keşful-Hafa*, Beyrut, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabi, t.s. II, 195.

⁶¹⁵ Nursi, *Lem'alar*, s. 79.

⁶¹⁶ İsra, 17/70.

ve sultan olduğu bildirilmektedir. Ayetin devamında ise, İnsanın karada ve denizde taşınması ve en güzel nimetlerle rızıklandırılması geçmektedir.

İnsan, cismi itibariyle küçük bir varlık olduğu halde, cüsse ve kuvvet olarak büyük olan birçok varlık insana musahhar kılınmıştır. Yoksa bunlar kendi başlarına olsalar hiç biri insana hizmet etmez. Aksi halde insan bunu zorla yaptıracak güçte de değildir. Onun için küçük bir çocuk dahi bir filin boynuna yular takıp istediğı tarafa yönlendirebilmektedir.

Aynı şekilde insanoğlu en güzel rızıklarla rızıklanmaktadır. Bahar vakti gelince, Allah insan için yeryüzüne sayısız sofralar kurmaktadır. Vagonlarla nimet göndermektedir. Farklı farklı hayvanlardan süt çeşmeleri akıttırmaktadır. Bütün bunlar insan içindir.

İşte, bütün bu güzellikler ve durumlar, insanın Allah katında ne kadar kıymetli bir varlık olduğunu göstermektedir. Âdemoğlunu bu şekilde değerli ve kıymetli yaratan Allah, onu en güzel şekilde bu dünyada ağırlamaktadır. En güzel nimetlerini ikram etmektedir. Allah'ı inkar edip ona isyan eden, yokluğunu ispat etmek için çabalayan insana bile ikramı eksiltmemektedir. Yoksa insan zatında çok aciz ve sürekli Allah'a muhtaç bir insandır.

İnsanın bu kadar acizliğine rağmen Allah Teâlâ Kur'an-ı Kerimde, onu özel olarak zikretmiş ve muhatap almıştır. “ Ey insan! Ey Âdemoğulları! Ey iman edenler!” şeklinde insana hitap edilmiştir.

İnsana verilen bu değer ve kıymet sadece dünya da sınırlı kalmayıp, cennette de sonsuza kadar devam edecektir. Verilen bu nimetlerin bir kısmı insan suresinde de zikredilmektedir. Cennette nimetleri sunmak içinde insana hizmetkârlar verilmiştir. Bu durum Allah'ın yanında, insanın pozisyonunun ne kadar değerli olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak insana Kur'an nazarıyla bakıldığında, onun gerçek değeri anlaşılmaktadır. Zira burada, insanın yaratıcısı olan, insan hakkında konuşmaktadır. Elbette insanı yaratan ve onu maddi manevi cihazlarla donatan Allah'ın insan hakkındaki kelimeleri, onun ile söylenen sözleri en güzeli ve doğrusudur. O sebeptendir ki, insana Kur'an nazarıyla bakmayan kimseler, onun yaratılış mahiyetini anlamamış ve

arzın halifesi olacak mahiyetten düşürüp, insanın maymundan geldiğini savunmuşlardır. Ya da başka bir nazarla bakıp insanı sadece kemik ve et yığını olarak görmüşlerdir. Kur'an nuru gözlüğünü takan kul, kitabı kebiri kâinatı ve insanı hak ettiği yere getirildiğini görür ve iman eder.

3.1.İnsanın Yaratılışı

İlk insan Hz. Âdemdir. Onun topraktan yaratıldığı Kur'an da zikredilmektedir.⁶¹⁷ Allah'ın yoktan var ettiği varlıklar arasında en kolay görülen su ve toprak, insanın özünü meydana getirmektedir. Bu iki maddenin karışımı ile de balçık (çamur) oluşmaktadır. Mükemmel bir donanımla Allah'ın yarattığı insan, işte aslı böyledir.

Bir ayette şöyle geçmektedir: “Gerçek şu ki biz insanı çamurdan alınmış bir özden yarattık.”⁶¹⁸ Başka ayetlerde de “Tîn, hame-i mesnun, salsal...” gibi farklı aşamalarda zikredilmektedir.⁶¹⁹ Bu zikredilen isimlerin tamamı, toprağın farklı durumlarını ifade etmektedir.⁶²⁰ Yani bu durumlar insanın hangi aşamalardan geçip suret kazandığını göstermektedir.

Bir başka ayeti kerime de ise: “Hakikatte biz insanı katışık bir nutfeden yarattık; imtihan edelim diye onu iştir ve görür kıldık.”⁶²¹ Şu ayeti kerime de ise insanın yaratılışı tamamen özetlenmektedir:

“Gerçek şu ki biz insanı çamurdan alınmış bir özden yarattık; sonra onu sağlam bir korunakta nutfeye haline getiriyoruz. Ardından da nutfeyi alaka'ya çeviriyor, akala'yı şekilsiz et yapıyor, bu şekilsiz etten kemikler yaratıyor, daha sonra da kemiklere et giydiriyoruz; nihayet onu bambaşka bir yaratık halinde inşa ediyoruz. Yapıp yaratnların en güzeli olan Allah çok yücedir.”⁶²²

İnsanın yaratılışının özel olduğu bir ayette şöyledir: “Hani Rabbin meleklere demişti ki: Ben şekillenebilir balçıktan yapılma kuru bir çamurdan bir insan

⁶¹⁷ Âli, -i İmran, 2/59.

⁶¹⁸ Mü'minun, 23/12.

⁶¹⁹ Hicr, 15/26-28; Sad, 38/71; Rahman, 55/14.

⁶²⁰ Zerkeşi, *Burhan fi Ulumi'l Kur'an*, Beyrut, Dâru'l-Marife, 1972, II, 54-55.

⁶²¹ İnsan, 76/2.

⁶²² Mü'minun, 23/12-14.

*yaratacağım. Onun şeklini tamamladığım ve ona ruhumdan üflediğim vakit siz de hemen onun için secdeye kapanın.”*⁶²³

Yukarıdaki ayetlerden insanında insanın da diğer varlıklar gibi görülebilen bir hammaddeden yaratıldığını göstermektedir. İnsanda, diğer canlılarda olduğu gibi hayatını devam ettirebilmesi için el, ayak, göz, kulak vb. duyular verilmiştir. Fakat bunların dışında, insana diğer canlılarda olmayan “ bir değer ve özellik” verilmiştir ki, bu özellikle onu mahlukatın sultanı, efendisi yapmıştır. İşte bu özellik ona bahşedilen “ruhu” dur. Onun mahiyetini camî olan insan ruhudur. Saraylar ve köşkler sultanlar için inşa edildiği gibi, bu ruh içinde beden sarayı yaratılmış ve sultan olan o ruhun sarayda rahat edebilmesi için her şey mükemmel olarak dizayn edilmiştir. Beden sarayının taksim, tanzim ve tefrişı, sultanın istek ve arzularını karşılayacak şekilde düzenlenmiştir. Bu saray, sultan için düzenlendiği gibi, dünya sarayı da yine bu sultan için tanzim edilmiştir. Güneş, onu rahatsız etmeyecek bir şekilde bir uzaklığa konulmuş, dünyanın hızı, onu sarsmayacak şekilde uyarlanmış, atmosfer onu koruyacak tarzda onu kuşatmış, hayvanlar ve bitkiler onun faydalanacağı şekilde yaratılmışlardır. İşte bütün bunlar, bu sultanın Allah katında ne kadar ehemmiyet ve kıymete sahip olduğunu göstermektedir.

İnsan tabir yerindeyse “toprağın çocuğudur.”⁶²⁴ Gıda olarak ne yer ne içerse tamamı topraktan gelmektedir. Yani insanın içtiği süt hayvandan gelir ama hayvanda ot cinsinden bu özü insana verir, otun bittiği yerde aynı şekilde topraktır. Velhasıl insan her ne gıda tüketirse topraktan gelir, kendi bedeni de geldiği gibi, ama vakti geldiği zaman kendisi toprağa dönecektir. Yani kendi özüne gidecektir.

3.2.İnsanın İnanca Sahip Olması

İnsan, düşünen bir varlık olarak, diğer bütün varlıklardan ayrılır. Bu düşünce de akıl yoluyla gerçekleşmektedir. Bu akıl ve düşünce sayesinde sürekli bir arayış içinde olmuştur. Hayatında olup bitenleri sorgulama yoluna girmiştir. Bu sorgulama sorularından bazıları şöyledir:

a) Ben nerden geldim?

⁶²³ Hicr, 15/ 28-29.

⁶²⁴ Eren, *Tartışılan Ayetler*, İstanbul, Rağbet yay., 2019, s. 91.

b) Beni kim yarattı?

c) Bir yaratıcı var mı?

d) Bu kâinatın böyle düzenli işleyiş sırrı nedir?

e) öldükten sonra yok mu olacağız? vb. sorularla her şeyin mahiyet ve hikmetini anlamaya öğrenmeye çalışmaktadır.

İnsan, fitrat olarak inanma ihtiyacı hisseden bir varlık olarak yaratılmıştır. Onun midesi nasıl yemek ihtiyacı hissederse, aynen bunun gibi onun akıl ve ruhu da, kendisini yaratan ve çeşitli rızıklarla kendisini beslediğine inanan bir varlığa inanmak ihtiyacı duyar ve duymuştur. Hz. Peygamber bu konuya şöyle dikkat çeker: “Her çocuk fitrat üzere doğar. Sonra anne babası onu Yahudi, Nasrani veya Mecusi yapar.”⁶²⁵ Yani her dünyaya gelen bebek, İslam’ı tercih edecek, benimseyecek bir tabiata sahiptir. Zaman süreci içerisinde çevresinden ve aile ortamından görerek yaşayarak inancını tercih etmektedir. Doğdukları toplumda dillerini öğrendikleri gibi dinlerini de öğrenirler.⁶²⁶

İnsanın inancı aslında, bezm-i elesten beri bellidir. Allah’ın o zaman ki ruhlar ile konuşması şöyledir: “Ben sizin rabbiniz değil miyim?” sualine cevaben ruhlar “ evet” yanıtını verirler.”⁶²⁷ Bu sual her daim insana sorulmaya devam edilmektedir. Allah şu kitabı kebirî kâinatı insanın gözünün önünde idare ederken, aslında mesaj şöyledir: Seni de terbiye eden ben değil miyim? demektedir.

İnsanlık tarihini incelediğimizde, yeryüzünün her bölgesinde aynı olsun farklı olsun inanç anlayışları vardır.⁶²⁸ Yani hak olsun batıl olsun her insan bir inanca bağlıdır. Hadisi şerifte de belirtildiği gibi, insan bir inanç ile doğmaktadır. Belli bir olgunluğa geldikten sonra, bu inancı seçme insanın kendi tercihiyle bırakılmıştır. Bu inançlar; bir olan Allah’a iman, puta tapma, hayvana tapma, güneşe ay’a tapma, ateşe tapma vb. inançlardır.⁶²⁹

İnsanlar tevhid inancından uzaklaşıp yanlış itikatlara süluk edince, Allah Teâlâ onlara hak inancı bildirmiştir. İnsan bu ilahi mesaj sayesinde, yaratılışının hikmetini

⁶²⁵ Buhari, Cenaiz, 80; Müslim, Kader, 22.

⁶²⁶ Eren, *İnsan ve Eğitim*, s. 19-20.

⁶²⁷ A’raf, 7/172.

⁶²⁸ Ahmet Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya* (sadeleştiren Mahir İz), Meb neşriyat., t.y. I, 19.; Mehmet Dikmen, *Peygamberler Tarihi*, İstanbul, Çevik Maatbaacılık, 2016, s. 115- 120.

⁶²⁹ Dikmen, *Peygamberler Tarihi*, s. 115- 120- 139- 151.

derk etmiştir. Yani asıl vazifesinin Allah'ı tanımak, ona ibadet etmek, beşeri ve etik değerlere bağlı olarak yaşayıp, asıl evi meskeni olan ahirete hazırlanmaktır.

3.3.Zalim ve Cahil Olması

İnsanoğlunun bir vasfı da zalim ve cahil olmasıdır. Bu durum Kur'an-ı Kerim de şöyle ifade edilmiştir: *"Ş biz, o emaneti göklere, yere ve dağlara sunduk da onlar onu yüklenmeye yanaşmadılar ve ondan korktular da onu insan yükledi. O, gerçekten çok zalim çok cahildir"*⁶³⁰

Allah zatına karşı iftira da bulunanları da zalimler olarak nitelemiştir: *"Allah'a iftira ederek yalan uydurandan veya ayetlerini yalanlayandan daha zalim kim olabilir? Hiç şüphe yok ki zalimler kurtuluşa eremezler."*⁶³¹

Şüphesiz en büyük zulüm, insanın yaratıcısına karşı yapması gereken, iman, itaat ve şükür duygularını başkalarına tercih etmesidir. Yaratıcısına karşı zalim olan insan, hiç şüphesiz yarattıklarına da zulüm edecektir. İnsan Allah'ın her nimetine karşı sürekli zikir ve şükür içinde olursa, kalbi bu tesbih ve teslimiyetle hidayet ve rahmetle dolacaktır. Nankörlük ve isyanı tercih ederse, kalbinde Allah korkusunu yok edecektir. Dolayısıyla insanın kalbinde bu korku yok olduğu zaman, tehlike ile kalmayıp, topluma salınmış bir canavar gibi olacaktır. Önüne çıkan her şeye zarar veren bir sel bir yangın gibi olur.

İlimden tamamen uzak bilgilerle ve öğrenme gayreti içinde olmayan, kendi bence cümleleri ile kulaktan dolma konuşan insanlar, cahil kavramı içerisine girmektedir. Yani bilgisizce bir eylemi gerçekleştirmek demektir. ⁶³² İnsan yaratıldığından belli bir müddet sonra, hayatının her noktasında bir şeyler öğrenmeye zorunludur. Çocuklukta konuşmak, yemek yemek gibi öğrenmelerdir. Buluş çağına girdikten ve vefatına kadar ise, Allah'ın yüklediği bazı sorumlulukları vardır. Bunların hemen hepsini, araştırarak ve uğraşarak bilmesi ve emin bir şekilde karar vermesi gerekmektedir. İnsan bunları hakkıyla araştırır hayatına tatbik ederse doğru davranışı sergileyecektir. Fakat bunların hepsini kulak ardı edip, gelişi güzel yaşarsa o zaman bilgisizce davrandığı için cahilce davranmış olacaktır.

⁶³⁰ Ahzab, 33/72.

⁶³¹ Enam, 6/ 21.

⁶³² İbn Manzur, *Lisanul'l-Arab*, XI, s. 129.

Kendi rızası ile Allah katında yüklendiği hükümleri yerine getirmemesi ve umursamaz davranması, onun cahil olup azaba müstahak olduğunu göstermektedir. Şu ayetleri misal olarak verebiliriz:

“İsrail oğullarını denizden geçirdik, orada kendilerine mahsus bir takım putlara tapan bir kavme rastladılar. Bunun üzerine “ Ey Musa! Onlara ait tanrılar gibi bizim içinde tanrı yap!” dediler. Musa, “Gerçekten siz cahil bir toplumsunuz dedi.”⁶³³

“Deki: Ey cahiller! Bana Allahtan başkasına kulluk etmemi mi emrediyorsunuz?”⁶³⁴

“Hud’da: “ Bilgi ancak Allah katındadır. Ben, kendisi ile gönderildiğim şeyi (İslam’ı) size duyuruyorum. Fakat sizi cahil bir kavim olarak görüyorum” dedi.

Yukarıdaki ayetlere baktığımızda, cahil olarak nitelenmelerinin sebepleri, talep ve davranışlarını, akıllarını kullanmadan, düşünmeden, zevk ve hislerle konuştukları belirtilmektedir.

3.4. suredeki insan tipleri

3.4.1.suredeki insan tipleri

OLUMLU/İYİ TİPOLOJİLER	OLUMSUZ/KÖTÜ TİPOLOJİLER
1= Şükredici İnsan Tipleri	1= Nankör İnsan Tipi
2= Hayır için Çabalayan İnsan Tipleri	2= İnkârcı İnsan Tipi
3= Sözünün Arkasında Duran İnsan Tipleri	3= Yanlış İtaatte Bulunan İnsan Tipi
4= Allah’tan Korkan İnsan Tipleri	4= Dünyayı Ahirete Tercih Eden İnsan Tipi
5= Cömert (Eli açık/Ahi) İnsan Tipi	
6= Sabırlı İnsan Tipi	
7= İtaatkâr İnsan Tipi	
8= Allah’ı Zikreden İnsan Tipi	

⁶³³ A’raf, 7/138.

⁶³⁴ Zümer, 39/64.

3.5. Olumlu/İyi Tipolojiler

3.5.1. Şükredici İnsan Tipleri

إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا

“Şüphesiz Biz ona yolu gösterdik; ister şükreden biri olur, isterse çok nankör biri.”

Şükür verilen nimet üstünde tefekkür etmek, onu göstermek ve ortaya çıkarmaktır. Yani yaratıcısının ona yaptığı bütün güzelliklere karşılık insanın sorumluluğunu hakkıyla yerine getirmesidir.⁶³⁵

Allah Teâlâ insanı yaratmadan önce, bu dünyayı onun yaşamasına uygun bir şekilde düzenlemiş ve hazır etmiştir. En son yaratılan varlık olan insan için yaşanabilir bir vaziyete getirmiştir. Bütün bu hazırlıklardan sonra, insan nev’i yeryüzünde var edilmiştir. Allah, insanı maddi ve manevi cihazlarla donatıp o’na bir takım sorumluluklar yüklemiştir ve dünyaya göndermiştir. İnsanı bu sorumluluk yükünü kaldıracak donanımda yaratmıştır.

Daha sonra onun önüne iki yol sunmuştur. Bunlar hidayet ve dalalet yollarıdır. Hidayet yolunu tercih eden insan, Allah’ın ona verdiği her nimet için şükür etmektedir. Kendisine verilen hayat için minnet duyup, diliyle kalbiyle ve fiilleriyle, en güzel şekilde kulluğunu eda etmektedir. Bu da olumlu/iyi insan tiplerinin hasletlerindendir.

Rağıp el-İsfahani ise, Şükür kavramını üç şekilde açıklamaktadır:

- 1.Kalbin şükrü: Verilen rızkı tefekkür ve tasavvur etmektir.
- 2.Lisanın Şükrü: Bütün her şeyi bize bahşeden Allah Teâlâ’nın cemalin methetmektir.
- 3.Geri kalan organların Şükrü: Allah’ın verdiği rızkın ölçüsünde şükür eda etmektir.⁶³⁶

⁶³⁵ İsfahani, *el-Müfredat*, s. 461; Toshihiko İzutsu, *Kur’an da Tanrı ve İnsan*, İstanbul, Pınar Yayınları, 2016, s. 101.

⁶³⁶ İsfahani, *el-Müfredat*, s. 461.

Toplumsal hayata baktığımızda aslında insanların birbirine yaptıkları ikramlar ve iyilikler, hepsi birer şükürdür. İnsanlara karşı doğru, dürüst, faydalı işlerle amel eden, incitmeyen davranışların hepsi toplumdaki insanların birbirine karşı şükrüdür.

Bütün şükrün eda edilmesi sonucunda da Allah Teâlâ insana, gözlerin görmediği, kulakların işitmediği ve insanoğlunun hayal bile edemediği güzellikte bir yer olan cennet fazlı ile ihsan edecektir. Bunun en detaylı sıralaması insan suresinde sırasıyla bildirilmektedir.⁶³⁷

3.5.2. Hayır İçin Çabalayan İnsan Tipleri

إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا

“Şüphesiz ki iyiler kâfur karıştırılmış bir kadehden (cennet şarabı) içerler.”

Hayır ve iyilik daima insana fayda ve huzur vermektedir. Çünkü olumlu her şey hem zihne hem de akla güzellik ve sevinç vermektedir.⁶³⁸ Jean Jacques Rousseau iyiliği şöyle ifade eder: “Her şeyden önce iyi olalım, ondan sonra mutlu oluruz.” demektedir. Hayır en faziletli gaye olarak da görülmektedir. Çünkü faziletli gaye, hayra ve iyiliğe götürmektedir.⁶³⁹ Bunun için iyilik ve hayır ile ilgili Aristoteles “ her sanat ve her araştırmanın, aynı şekilde her eylem ve her tercihin de bir iyiyi arzuladığı düşünülür; bu nedenle ‘iyiyi her şeyin arzuladığı şey’ olarak” ifade etmiştir.⁶⁴⁰

Yeryüzünde bütün insanlar bir gayret ve yarış içindedirler. Bu yarış bazen şer bazen de hayır için olabilmektedir. Hayır için çaba ve yarış sadece maddi imkanlarla olan bir şey değildir. Kişinin aile, çevre, toplum ve devlet için yaptığı bütün güzellikler ve faydalar hayırda yarış olarak kabul edilmektedir. Ayette “*Herkesin yöneldiği bir yön vardır. Haydi, hep hayırlara koşun, yarışın! Nerede olsanız Allah hepinizi bir araya getirir. Şüphesiz, Allah’ın gücü her şeye hakkıyla yeter.*”⁶⁴¹ ifadesi zikredilmiştir.

Hayır çok farklı alanlarda yapılabilir. Bu alanları şöyle verebiliriz:

⁶³⁷ İnsan, 76/ 5-6-7-12-13-14-15.

⁶³⁸ Kamil Cihan, *Farabi’nin Savaş Teorisi*, Kayseri, Diyanet İlmi Dergi, 2016, II, 168-169.

⁶³⁹ Hüseyin Atay, *Farabi’nin Üç Eseri*, Ankara, A.Ü.İ.F Yayınları, 1974, s. 28.

⁶⁴⁰ Hasan Ocak, *Bir Ahlak felsefesi Olarak Erdem*, Konya, Felsefe ve sosyal Bilimler Dergisi, 2011, s. 81.

⁶⁴¹ Bakara, 2/148.

a) İmanda yarış: İmanın daha güçlü olması, kalbe yerleşmesi ve daha ihlaslı olması için çabalamak.

b) İbadet yarış: İbadetlerin vaktinde, eksiksiz olarak yapılması; riya ve gösteriştten uzak, sabırlı acele etmeden, ruha tesir ettirerek ihlaslı ve samimi yapmak.

c) Güzel ahlakta yarış: En doğru ve güzel ahlaka sahip olmak için çalışmak, nefsi kötü hasletlerden temizlemek için çabalamak.

d) İş ve çalışma hayatında yarış: Yapılan işi Allah rızası için ve hakkını vererek yapmak.

e) Bütün insanlık için yarış: Allah'ın insana verdiği değer gibi, insanlara değer verip, ırk dil, din, mezhep, ayırımı yapmadan faydalı faaliyetlerde bulunmak.

f) Vatanın selameti için yarış: Vatanın üzerinde yaşayan her ferde kıymet verip, vatan toprağını ve değerleri namus gibi koruyup gözetmek ve daha ilerisi için çabalamak.

g) İlim ve irfanda yarış: Müslüman her kişi için dinini öğrenmek farzdır. Hak ve doğru olan ancak ilim ve eğitimle öğrenilir ve hayata tatbik edilir. Çünkü Kur'an'ın ilk ayeti de insanoğluna okumayı emretmektedir. Bu alanı iyi öğrenen bir insan yukarıda sayılan bütün alanları daha güzel ve kaliteli yapma gayreti içinde olabilmektedir.

Bu saydığımız alanlar olumlu insan tipolojisine sahip kimselerde mevcuttur. Çünkü hayır işi için çalışmak erdemli insanların yapacağı bir davranıştır. İnsan suresinde bu kimseler Allah tarafından bahsedilip, onlara verilecek mükâfat zikredilmiştir.⁶⁴² Sonuç olarak erdemli bir insanın daima kendi nefsi ve insanlık için hayır ve iyilik için çaba sarf etmesi gerekmektedir.

3.5.3.Sözünün Arkasında Duran İnsan Tipi

Surede dikkat çekilen “insan tipolojisinden” biri de sözünde durmaktır. Ayette şöyle zikredilmiştir:

يُوفُونَ بِالنَّذْرِ وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا

“O kullar adaklarını (sözlerini) yerine getirirler. Kötülüğü her yanı kuşatmış bir günden korkarlar.”

⁶⁴² İnsan, 76/5.

Söz vermek, bir kişinin yerine getirmeyi üzerine bir borç kıldığı, vaad ettiği her türlü iş demektir.⁶⁴³ İnsan tipleri içerisinde en kıymetli en dikkat edilen davranışlardan birisi de sözünün eri olmaktır. Bu davranış ve kişilik durumu her asırda ve toplumda aynı olmuş, bu gibi insanlara daima güven duyulmuştur. Bu kavram, sadece Müslümanlık ya da Müslüman toplumu içerisinde önem arz etmemektedir. Başka din ve inançlarda da toplumun temel taşlarından biridir. Bunun en büyük şahsiyetli örneği hiç şüphesiz Hz. Peygamber Efendimizdir. Cahiliye döneminde kendisine vahiy gelmeden evvel, sözünden emin olunduğu için kendisine arap toplumu içerisinde “Muhammedu’l Emin” denilmiştir.

Ayette “sözü/ahdi yerine getirmek” ile ilgili iki yorum ortaya çıkmaktadır.

Birincisi: Allah’ın onlara yüklediği vazifeleri hakkıyla yerine getirenlerdir. Bu tipolojiye sahip kişiler, İslam’ı kabul etmiş ve bu dinin gereği olan bütün sorumlulukları bıkmadan, usanmadan ve şikâyet etmeden yerine getirmiş kullardır.

İkincisi ise, Allah’ın zorunlu kıldığı farzlar ve vaciplerle beraber, kalben isteyerek, gönüllü bir şekilde daha çok Allah’a kulluk etmeye çalışan insanlardır. Bunlar da nafile ibadetlerdir. Kendi nefislerine söz verip, onlara bu kadar güzel bir hayat veren Allah’a daha çok şükredip, onu hakkıyla anmak niyetindeler.⁶⁴⁴

Dünya hayatın da sözünü yerde bırakan insana kolay kolay itimat edilmez, üstelik yaşadığı toplum içerisinde yalancı konuma düşmektedir. Bu da insanoğlu için hiç güzel bir sonuç doğurmamaktadır.

Ayete ahiret nazarıyla baktığımız zaman, daha ağır sonuçlar getirmektedir. Yalancı konuma düşmekle beraber çok çetin bir cezaya hak gösterilir. Karakteri oturmuş bir insan tipi, hiçbir zaman kendini dünya da ve ahirette bu konuma düşürmemektedir. Çünkü o kişiler o günün zorluğundan korkarlar ve o gün gelmeden sözlerini yerine getirirler. Ayetin son kısmında zikredildiği gibi; “يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا”⁶⁴⁵ “Kötülüğü her yanı kuşatmış bir günden korkarlar.”

⁶⁴³ Taberi, *Camiul Beyan.*, XXIX, 129; Sabuni, *Saffetu’t-Tefasir*, III, 1435;

⁶⁴⁴ Razi, *Tefsir-i Kebir*, XXX, s. 245; Kurtubi, *el-Cami*, XXI,456; Beydavi, *Envaru’t-Tenzil*, V, 270; Âlusi, *Ruhu’l-Meani*, XXIX, 155; Elmalılı, *Hak Dini Kur’an Dili*, VIII, 5504.

⁶⁴⁵ İnsan, 76/7.

3.5.4.Allah'tan Korkan İnsan Tipolojisi

İnsan suresinde zikredilen karakterlerimizden bir diğeri de korkudur. Konuyla ilgili ayette şöyle:

إِنَّا نَخَافُ مِنْ رَبِّنَا يَوْمًا غُيُوبًا قَمَطِرًا
فَوَقَّيْهِمُ اللَّهُ شَرَّ ذَلِكَ الْيَوْمِ وَلَقَّيْهِمُ نَصْرَةً وَسُرُورًا

“Biz asık surathlı, çetin bir günden (o günün azabından dolayı) Rabbimizden korkarız. Allah da onları o günün kötülüğünden korur ve yüzlerine bir aydınlık ve içlerine bir sevinç verir.” buyurulmaktadır.

Korku, insanın bir tehlike ya da kötü bir şey olacak düşüncesi karşısında uyanan kaygı düşüncesi veya kaygı, üzüntü, kötülük gelme ihtimali demektir.⁶⁴⁶ İşte insanoglu böyle bir tipolojiye sahiptir. Bir şeyin kötülüğünü hissettiği andan itibaren o olay gerçekleşene kadar korkar ve huzuru kaçar.

İki çeşit korku vardır. Birinci korku, dünya hayatın da herhangi bir şeyden korkmak ya da yalnız kaldığında korku hissine kapılması durumudur. İkinci korku ise, maneviyatı ağır olan bir histir. Bu tipolojideki insan karakterleri, yaptıklarının sonucunda endişe duyarak rablerinin ahirette onlara nasıl muamele edeceklerini düşünüp korku içinde bekleyenlerdir. Çünkü onlar Kur'an da zikredilen o günün şerrinden çok şiddetli bir şekilde çekinirler.⁶⁴⁷

Allahtan korkmak tabir yerinde ise, insanın annesinden tokat yerken o ağlama ve korku içerisinde tekrar annesine koşup sarılması gibidir. Çünkü o çocuk bilir ki annesinin siniri bir damla ise, şefkati bir deniz gibidir. Allah korkusu da bu misale benzemektedir. Allahtan korkan kul, yaptığı hatanın farkında olur ama yine Allah'tan başka gidecek kapısının olmadığını bilir ve yine dua ve tövbe ile Allah'ın rahmetine sığınmaya çalışır. O kul bilir ki hatası bir zerre ise, yaratıcısının rahmet ve mağfireti deryalar gibi sınırsızdır.

⁶⁴⁶ Akalın, *Türkçe Sözlük*, s. 1945.

⁶⁴⁷ Taberi, *Camiul Beyan*, XXIII, 447; Zemahşeri, *el-Keşşaf*, VI, 277; Beydavi, *Envaru't-Tenzil*, V, 270; Kurtubi, *el Cami*, XXI, 467; Âlusi, *Ruhu'l Meani*, XXIX, 156.

Bu korku tipi inanan her insan da şüphesiz vardır. Önemli olan, gözünün gördüğü hiçbir şeyden korkmayıp, sadece onu yaratan ve nimetler içinde yaşatan Yaratıcısına karşı hata yapmaktan korkmasıdır.

3.5.5.Cömert (Eli açık/Ahi) İnsan Tipi

Sure içerisinde insan tipolojisi örneklerinden bir hususta cömert olmaktır. Ayette:

وَيُطْعِمُونَ عَلَىٰ حُبِّهِ مِسْكِينًا وَيَتِيمًا وَأَسِيرًا
إِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللَّهِ لَا نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَاءً وَلَا شُكْرًا

“Onlar, seve seve yiyeceği yoksula, yetime ve esire yedirirler. (yedirdikleri kimselere şöyle derler): “ Biz size sırf Allah rızası için yediriyoruz. Sizden bir karşılık ve bir teşekkür beklemiyoruz.”

Mümin bir kula yakışan en hoş, en güzel davranış ve karakter, servete malik olmadığı vakit sabır göstermesi, zenginlik içinde olduğunda da, o servetini Allah’ın rızası için, Allah’ın yolun da tasadduk etmesidir. Bu tipoloji örneği her insanın kolaylıkla yapacağı bir davranış değildir. Çünkü bu davranışla insanlar arası ilişkilerde tebessüm ve paylaşma oluşmaktadır. Bu paylaşma neticesinde uzun süreli ilişki ve dostluklar oluşmaktadır.⁶⁴⁸ Aynı zamanda cömertlik dayanışmayı da kuvvetli kılmaktadır.⁶⁴⁹

Konuyla ilgili olarak bir hadiste şöyle buyurulmaktadır: “Allah cömerttir cömertliği sever.” Hz Ali (r.a) da peygamberimizin cömertliğini (eli açıklığını) şöyle açıklamaktadır: “O insanların en çok eli açık olanı, sıkıntılara göğüs germe bakımından göğsü en geniş olanı, en doğru sözlüsü, üzerine aldığı işi en güzel yerine getirendi. O, en güzel ve yumuşak tabiatlı olup kabile ve akrabasına en çok ikramda bulunan bir kişi idi. O’nu ilk gören O’ndan heybet duyar, sohbetinde bulunanlar ise O’nu severlerdi. O’ndan bir şey istendiğinde varsa verir, bulma imkânı varsa bulmaya çalışırdı.”⁶⁵⁰

⁶⁴⁸ William Glasser, *Kişisel Özgürlüğün Psikolojisi*, İstanbul, Hayat Yay., 1999, s. 55.

⁶⁴⁹ Orhan Hançerlioğlu, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1993, s. 54.

⁶⁵⁰ Tirmizi, Edep, 41; Buhari;

Eli açıklık açısından daha önce ikinci bölümde de üstünde durduğumuz, Hz. Ali ve hanımı Hz. Fatıma hakkında da rivayetler mevcuttur.⁶⁵¹ Cömertlik ile ilgili bir ayette: *“Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiliğe asla erişemezsiniz. Her ne harcarsanız Allah onu bilir”*⁶⁵² buyurulmaktadır.

*“Ey İman edenler! Allaha ve ahiret gününe inanmadığı halde insanlara gösteriş olsun diye malını harcayan kimse gibi, sadakalarınızı başa kakmak ve gönül kırmak suretiyle boşa çıkarmayın. Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan ve maruz kaldığı şiddetli yağmurun kendisini çıplak bıraktığı bir kayanın durumu gibidir. Onlar kazandıklarından hiçbir şey elde edemezler”*⁶⁵³ buyurulmaktadır.

Cömert insan, elinden geleni verir ve karşılığını yalnızca Allahtan bekler.⁶⁵⁴ Tasadduk ettiğini de hatırlamaz bile, o an verdiği gibi unuttur. Çünkü fakire verdiği sürekli dillendirip, gördüğü yerde söylemesi hoş olmamakla beraber, cömertlik kavramına da ters düşmektedir.

Cömert insan tipi, gösterişten uzak, erdemli bir insana yakışır bir şekilde muhtaç olan insana, elinden geldikince faydalı olmaya çalışır. Bunu yaparken her hangi bir beklenti içerisine girmez. Hem İslam dininin hem de yaşadığı kültür ve gelenek kurallarına yakışır bir şekilde cömertlik sergilemeye çalışır. Elinde bulunan servetini esirgemeyen cömert kimseyi herkes el üstünde tutar.

3.5.6.Sabırlı İnsan Tipi

Kur'an da insana sürekli tavsiye edilen ve insan karakteri olarak da nazara gelen bir konu da sabırlı olmaktır.

وَجَزِيئُهُمْ بِمَا صَبَرُوا جَنَّةً وَحَرِيرًا

فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تُطِعْ مِنْهُمْ آثِمًا أَوْ كَفُورًا

“Sabretmelerine karşılık onlara bir cennet ve ipekten giysiler ile mükâfatlandırılır.”

⁶⁵¹ Razi, *Tefsiru'-Kebir*, XXX, 244; Kurtubi, *el-Cami'*, XXI, 462.

⁶⁵² Ali imran, 3/92.

⁶⁵³ Bakara 2/ 264.

⁶⁵⁴ Razi, *Tefsiru'l-Kebir*, XXX, 245; Kurtubi, *el Cami'*, XXI, 459; Nesefi, *Tefsiru'n Nesefi*, III, 578; Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, VIII, 5505.

“O halde, Rabbinin hükmüne sabret. Onlardan hiçbir günahkâra ve hiçbir nanköre itaat etme.”

Sabır, “nefsi, aklın ve şeri hükümlerin istediği literatürde ve ya bu ikisinin nefsin kendisinden alıkonmasını gerektirdiği şeylerden alıkoymak, tutmak ve ya menetmektir.”⁶⁵⁵

Kur'an-ı Kerimde, dini tebliğ için görevlendirilen elçilere ve Allah'ın salih kullarına, sıkıntılarda ve darlıkta sabretmeleri tavsiye edilmiştir. Bu sabrın neticesinde o kullarına Allah sonsuz mükâfatlar vaat etmiştir.⁶⁵⁶ Kur'an-ı Kerim'in farklı sure ve ayetlerinde peygamberler, salihler ve veli kullar ile ilgili yaşadıkları hayattan kesitler verilmiş ve ebedi saadete ulaşmanın yolları belirtilmiştir.⁶⁵⁷ Sabrın nasıl olması gerektiğini en iyi şekilde Kur'an bize öğretmektedir. Bu surede de dini yaşama uğruna çekilen sıkıntılara sabredenlere verilecek mükâfatlardan bahsedilmiştir. Bunu yoğun bir şekilde insan suresinde de görebilmek mümkündür. Beyhaki ise bu konu hakkında şöyle söylemiştir: “İmân iki kısımdır; bir yarısı şükür, diğer yarısı sabırdır.”⁶⁵⁸

Sabır kavramı Kur'an da genellikle şu manalarda kullanılmaktadır:

a) İslam dinini yaymada başa gelen zorluklara karşı mücadele etme ve davasın da sebat etmektir. Burada kararlılık çok önem arz etmektedir.⁶⁵⁹

b) Cihad ederken düşmana karşı direnmektir. Burada sabır kavramı, savaşan kişinin, karakter ve kahramanlığı ortaya çıkmaktadır. Bunun için Kur'an da bu konuda müminler için savaş emri vahy olunmuştur.⁶⁶⁰

c) Nefsinin isteklerine karşı mücadele etme ve Rabbine itaate sebat göstermektir.⁶⁶¹ Görüldüğü gibi sadece savaş ve tebliğ için sabır kavramı kullanılmamıştır. İnsan dışarıda verdiği mücadelenin daha ağırlığını nefesine vermektedir. Nitekim nefisle mücadele cihad dan daha zor bir savaştır. Çünkü nefisine yenilen bir

⁶⁵⁵ İsfahani, *el-Müfredat* s. 283.

⁶⁵⁶ İnsan, 76/ 12-13-14-15; Zümer, 39/10.

⁶⁵⁷ Araf, 7/125; Yusuf, 12/56-90; Sad, 28/44; Kalem; 68/48-50.

⁶⁵⁸ Ebu Bekir Ahmed b. El-Hüseyin, el-Beyhaki, *Şüabu'l-İman*, Beyrut, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1410, VII, 123.

⁶⁵⁹ Razi, *Tefsir-i Kebir*, IV, 83; Taberî, *Camiul Beyan*, VIII, 69- IV, 509; İzutsu, *Kur'an'da Tanrı ve İnsan*, s. 175.

⁶⁶⁰ İzutsu, *Kur'an'da Tanrı ve İnsan*, s. 175-176; Bakara, 2/250; Al'i imran, 3/146; Enfal, 8/45; Nahl, 16/110.

⁶⁶¹ Razi, *Tefsir-i Kebir*, IV, s. 73-87; Nesefi, *Tefsiru'l-Nesefi*, I, 46-III, s. 41.

insan, zaman içerisinde Allah'a karşı çıkıp, Allah karşısında bulunan saflarda yer alabilir. İnsan için önce kalben iman sonra iman için mücadele gereklidir. Aksi takdirde ya rıa olur ya da dünya nimetleri için bir mücadele olur.

d) Yaratıcıdan gelen bela ve musibetlere kalbin hoşluğu ile göğüslemek ve O'nun takdirine teslim olmaktır.⁶⁶² Dünya imtihan dünyası olduğu için, insan her daim bolluk, rahatlık ve sağlık içinde olmayabiliyor. Allah bazen açlık, depresyon, sel, hastalık, yangın ve savaş gibi durumlarla insanı karşı karşıya bırakabiliyor. İnsan bütün bunların neticesinde nasıl bir durum sergileyecek diye, Allah onun için insanı bir sınava tabi tutmaktadır. Bu imtihanın kendisi için hayır mı şer mi getireceğini, insan o an verdiği sabırla bulacaktır.

e) İleride olacak bir şeyi telaş göstermeden bekleme ve bu durum da aceleci olmamaktır.⁶⁶³ Buna ilk İslam davetini örnek vermek daha uygun olacaktır. İlk İslam daveti yapmak için sayı az ve üç yıl gibi bir müddet içerisinde davet yapılmıştır. Bu daveti bir anda herkese ulaştırmak için aceleci davranmamışlardır. Allaha gelecek hükmü sabır içinde beklemişlerdir.

Dünya hayatında bir sürü misalleri vardır. Mesela sabır içerisinde ve düzenli olarak imtihana çalışan bir insan tipi, bunun meyvesini faydalı bir şekilde alabilmektedir. Bir ekin eken çiftçi, gereken çalışmayı ve uğraşı verdikten sonra, sabır içinde bekleyip güzel mahsuller elde edebilmektedir. Kısaca sabır ve zafere ulaşma aynı yumurta ikizi birer kardeşir. Sabırdan sonra zafer gelmektedir. Çünkü acı, ızdırıp ve üzüntüden sonra ferahlık gelmektedir. Kur'an da "*Muhakkak her zorlukla beraber bir kolaylık vardır*"⁶⁶⁴ ayeti zikredilmiştir. Bu gibi misallere daha çok örnek verebiliriz.

Ahret için de bu durum aynı şekildedir. Çeşitli ayetlerde de zikredildiği gibi, karakterinde sabır kavramını oturtan bir insan tipi, Allah'ın emrettiği bütün hükümleri sebat içinde yerine getirmektedir. Bu gösterilen sabır için de Allah, sayısız nimet bahşetmektedir.⁶⁶⁵ Sabır kavramı, insanı pek çok yönden geliştirmektedir. Sabırlı insan, üstün ahlak sahibidir.⁶⁶⁶ Bundan dolayı müminlere ısrarla Kur'an da sabır

⁶⁶² Necati Kula, *Kur'an ve Sünnet'te Bela-Musibet*, EKEV, Kasım 1998, Sayı 1, c. III, s. 33; Bakara, 2/155; Tabatabai, *el-Mizân*, (trc. Vahdettin İnce), I, 483.

⁶⁶³ İsfahani, *el-Müfredat*, s. 284; Nesefi, *Tefsiru'l-Nesefi*, II, 64; Araf, 7/87; Yunus, 10/109.

⁶⁶⁴ İnşirah, 94/4-5.

⁶⁶⁵ İnsan, 76/12-13-14-15.

⁶⁶⁶ Hülya Alper, *İmanın Psikolojik Yapısı*, İstanbul, yy. 2002, s. 106.

emredilmektedir. Sebebi ise, insan için etik, sahsi ve ruhi birçok yararı vardır. Sabrın asıl büyük mükafatı cennette verilmektedir. Cennete sabreden kullar varis olacaktır.⁶⁶⁷ Son olarak sabrın mükâfatını şöyle verebiliriz: “*Ancak sabredip Salih ameller işleyenler böyle değildir. İşte onlar için bağışlanma ve büyük bir mükâfat vardır. Allah sabredenleri sever*”⁶⁶⁸

3.5.7.İtaatkâr İnsan Tipi

Sure içerisinde son olarak dikkat çeken bir husus da itaatkâr olmaktır. Ayette:

إِنَّ هَذِهِ تَذْكِرَةٌ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا

“İşte bu bir öğüttür. Dileyen, Rabbine ulaştıran bir yol tutar.” buyurulmuştur.

İtaat, lügat mana da baş eğmek, emir olan hükümleri yapmak, söylenen kavli dinlemek anlamlarına gelmektedir.⁶⁶⁹

İnsan özgür bırakılarak, Allah’a itaati sınanmak istenmiştir. Ayet ise, insana öğütler verdiklerini ve bunu insanın tercihiine bıraktıklarını söylemektedir. İnsana düşen öğütleri dikkate alıp Allah’a doğru bir şekilde itaat etmektir.

İtaat kavramı iki şekilde yorumlanabilir. Birinci yorum, dünya hayatında aile büyüklerine, toplum düzenine ve yaşadığı devlete itaattir. Bunlara uyum sağlayan ve gelişmesi için çaba harcayan kimse itaatkâr insan tipidir. Çünkü bu üç seçenek, insan için dünya da sürekli öğüt vererek, insanın hayatını daha düzenli yaşamasına yardımcı olmaktadır. Aksi halde bunlara uymayan insan yanlış yola sapar, aile temeline zarar verir, toplum huzurunun bozulmasına sebep olur ve devlete asi bir vatandaş olur. Onun için itaatkar insan tipolojisi çok önemlidir.

İkinci ve en önemli yorum ise, Allah’a itaattir. İman etmiş bir insanın, Allah’ın hükümlerine boyun eğip gereği gibi itaat etmesi lazımdır. Çünkü Kur’an, insanın dünya hayatında, en güzel şekilde yaşaması için bir tavsiye bir öğüttür. Bütün bu öğütlere uygun yaşayan kimse ise, itaatkâr bir insan tipidir.

⁶⁶⁷ Rad, 13/24; Mü’minun 23/111; Furkan 25/75.

⁶⁶⁸ Hud, 11/11; Al’i imran, 3/146.

⁶⁶⁹; İsfahani, *el- Müftrdat*, s. 461 “tv’a; İbn Arabi, *Kamus Tercümesi*, “tv’a s. 322; Abdalbaki, *el-mu’cem*, “tv’a” s. 550.

Bu iki yoruma şu ayet misaldir: “*Ey iman edenler! Allah'a itaat, peygambere itaat edin, sizden olan ülü'l emrede. Eğer bu hususta anlaşmazlığa düşerseniz –Allah'a ve ahirete gerçekten inanıyorsanız- onu, Allah'a ve peygambere götürün. Bu, elde edilecek sonuç bakımından hem hayırlıdır hem de en güzelidir.*”⁶⁷⁰ Bu ayet ve bundan sonra gelen 11 ayetin konusu özellikle itaat üzerine indirilmiştir.⁶⁷¹ Emredileni yapmak, sözü yerine getirmek manalarına gelen itaat, içtimai, siyasi, hukuki ve etik boyutlarıyla İslami yaşam düzeninin temel taşlarından biridir.

Yöneticilere itaat ise, doğru ve hak olduğu sürece itaat etmek Allah'ın emridir. Hadiste “Hiçbir mahlûka, Allah emrine uymadığı takdir de itaat edilmez.”, “ancak meşru olan emre itaat edilir,” Allah'a itaatsizlik sayılan emre itaat edilmez.”⁶⁷²

Anne babaya itaat emri için ayette “*Rabbin sadece kendisine kulluk etmenizi ve anne babanıza iyi davranmanızı emretti. Onlardan biri veya ikisi senin yanında yaşlanırsa onlara öf bile deme! Onları azarlama! İkisine de gönül alıcı güzel sözler söyle. Onlara merhametle ve alçak gönüllülükle kol kanat ger. “Rabbim! Onlar nasıl küçükte beni şefkatle yetiştirdilerse şimdi sende onlara merhamet göster”* diyerek dua et”⁶⁷³ emredilmektedir.

Ayette de anlaşılacağı üzere anne baba itaati de arz bir görevdir. Aksi halde hiç insan işi bir durum değildir.

Sonuç olarak itaatkâr insanın yapması gerekenler; Allah'a, peygamberine, yöneticilerine(hak yolda oldukları sürece), anne babaya uymak ve hizmet etmektir. Allah'a itaat, Kur'an ve sünnet yoludur. Aksi halde şeytanın yoludur. Dünya hayatında, devlete ve aileye itaattir. Devlete itaat toplumun düzeni ve inancın kıyamete kadar huzurla yaşanması için gerektir. Anne babaya itaat ise, aile mefhumunun sağlıklı bireyler yetiştirmesine vesiledir. Buna riayet etmezsek ise, anne babasını sokağa atıp, evinde hayvana bakıcılığı yapan bir toplum düzenini çoğunluk kazanmasına sebep oluruz. O sebeple itaatkâr olan bir insan tipi; bir aileye, bir topluma ve bir devlete hayat vermektedir.

⁶⁷⁰ Nisa, 4/59.

⁶⁷¹ Nisa, 4/60-61-62-63-64-65.

⁶⁷² Buhari, “Ahkam”, 4, “Meğazi”, 59; Müslim, “İmare”, 39.

⁶⁷³ İsra, 17/ 23-24.

3.5.8.Allah'ı Zikreden İnsan Tipi

وَاذْكُرْ اسْمَ رَبِّكَ بُكْرَةً وَأَصِيلًا
إِنَّ هَذِهِ تَذْكِرَةٌ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذَ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا

“Sabah akşam Onu an.”

“İşte bu, bir öğüttür. Artık dileyen, Rabbine giden bir yol tutar.”

Allah Teâlâ özellikle sıkıntı ve dar zamanlar başta olmak üzere, normal vakitlerde ve yaşanan güzel hayatta kendisini zikretmeyi tavsiye etmektedir. Zikirle kalp huzur bulmaktadır. Çünkü Allah'ı anmak, zikretmek, affedilecek ve büyük mükâfata ulaşacak mümin erkek ve mümin kadınların özelliklerinden bir tanesidir.⁶⁷⁴

Ayette kastedilen sıkıntı ve dara düştüğümüzde Allah'ı hatırlayıp ve Allah'ı anmaktır. Çünkü Kalp Allah'ı anmakla sıkıntıdan kurtulabilmektedir. Nitekim ayette de şöyle; *“Onlar inanan ve Allah'ı zikretmekle gönülleri huzur bulan kimselerdir. İyi bilin ki, gönüller, ancak Allah'ı zikretmekle huzur bulur.”*⁶⁷⁵ Bu durumu Elmalî şöyle izah eder: “Gönüller huzura erer, içsel acılar, sancılar şifa bulur, sükûna kavuşur, yatıştır. Çünkü her şeyin başlangıcı ve sonu Allah'a bağlıdır. Bütünüyle sebepler zinciri Allah'tan başlar ve yine dönüp dolaşır O'nda son bulur. Mümkün ve muhtemel olan her şeyin akışı Allah'ta kesilir. Allah, daha üstü ve daha ötesi olamayan, sınırdan ve miktardan münezzeh olan yüceler yücesi bir (kebiru'l-Muteal) olduğundan, gerek dış dünyadaki varlıklarda, gerek vicdanda O'ndan ilerisi yoktur ki, fazla bir kalp hareketine imkân ve ihtimal bulunsun. Allah deyince düşünceler hareket hedefinin son noktasına erişmiş, mantıklar durmuş, bütün duygular, bütün korkular ve ümitler son durağına dayanmış bulunur.

Gönüller onun dışında hangi dünya nimetine meylederse etsin, onda karar kılamaz. Her şey de haz ve lezzete ulaşmak ister. Fakat kalp ilahi marifetten, Allah'ı zikirden haz almaya başlayınca, bütün maksatların ve bütün işlerin Allah'a yönelmiş

⁶⁷⁴ Ahzab, 33/35.

⁶⁷⁵ Rad, 13/28.

olduğunu anlar ve artık O’ndan yüksek bir makam ve merciye, O’nun dışında bir maksada geçmek mümkün olmaz”⁶⁷⁶

İnsan süresindeki bu ayet, âlemi İslam’ın iman mevzusunda ve ameli faziletlerde Allah’ı anma ve Hakk’ın hükümlerine tam bir saygı, samimiyet ve teslimiyet melekesi kazanarak faaliyet çağına geçmeleri vaktinin geldiğini bildirmektedir.

Sonuç olarak, manevi cihette kendini donanımlı bir şekilde yetiştirmiş bir insan tipi, imtihan gereği bazı sıkıntılarda Allah’ı anma vaktinin geldiğini hemen tefekkür eder ve yapılması gerekeni yapmaktadır. Çünkü kendini yetiştiren ve aydınlatan insan bunun farkına varabilmektedir. Aksi halde kalp Allah’ı hatırlamamaktadır. Kalbe gelmeyen zihne de etki etmez, dolayısıyla Allah’ı zikirden uzak bir sıkıntı ve darlık insanı isyana kadar sürükleyebilmektedir. Olumlu bir insan tipolojisi için daima Allah’ı zikredip, Allah’a ibadet etmek gerekmektedir.

3.6.Olumsuz/Kötü Tipolojiler

3.6.1. Nankör İnsan Tipi

إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا

“Şüphesiz Biz ona yolu gösterdik; ister şükreden biri olur, isterse çok nankör biri.”

İnsanın özgür iradesine bırakılan ve yukarıda da belirttiğimiz ikinci yol olan dalalet/sapıklık yolu ki nankör insanların tercih ettiği yoldur. İnsan şayet gönderildiği dünya sahnesine bakıp tefekkür edemeyip, kendisine hayat ve nimet vereni hatırlamaz ve bu şekilde yaşamaya devam ederse asi ve nankör olmuş olur. Yani bezm-i eleste Allaha söz verdiği halde yeryüzüne inince bunu unutup dünyanın sefahatinin peşine düşmektedir. Allah Teâlâ da bildiği için ayette dile getirmektedir.

Ayette insanoğluna verilen hürriyetin genişliğine dikkat çekilmiştir. Öyle ki, İnsan isterse kendisini yaratana da inkâr edebilmektedir. Ayetin dikkat çektiği bu husus, bu kadar özgürlük içinde sana bir uyarıdır, özgürlük sana her şeyi yapma hakkı vermemektedir.

⁶⁷⁶ Elmalılı, *Hak Dini Kur'an Dili*, V, 146.

Başka bir konu ise, Allah'ın verdiği her nimetten faydalanıp karşılığını vermemek nankörlüktür. Dünya hayatında bile insana verilen bir şeyin karşılığı beklenmektedir. Allah da İnsana bu kadar verdiği nimetin şükrünü beklemektedir. Nankörlük eden insan bunların hepsini bildiği halde şükrü kendine bir borç bilmeyip, Allah'a karşı nankör olma yolunu tercih etmektedir. Şu ayetlerde konumuzu teyit etmektedir:

*“Kim bu geçici dünyayı isterse orada ona, (evet) dilediğimiz kimseye dilediğimiz kadar hemen veririz... Kim de mümin olarak ahireti ister ve ona ulaşmak için gereği gibi çalışırsa, işte bunların çalışmalarının karşılığı verilir.”*⁶⁷⁷ *“De ki: Hak, Rabbinizdendir. Artık dileyen iman etsin, dileyen inkâr etsin.”*⁶⁷⁸

Nankörlük yolunu tercih eden kullar içinde yine insan suresinde akıbetleri zikredilmiştir. Üçüncü ayetinden hemen sonra şöyle:

إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَلَاسِلًا وَأَغْلَالًا وَسَعِيرًا

*“Şüphesiz biz, Kafirler için zincirler, demir halkalar ve alevli bir ateş hazırladık”*⁶⁷⁹ denilmektedir.

3.6.2. İnkârcı İnsan Tipi

إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَلَاسِلًا وَأَغْلَالًا وَسَعِيرًا

“Elbette Biz, kâfirler için zincirler, prangalar ve alevli bir ateş hazırladık.”

Ayet Allah'ı inkâr edenlerden yani kâfirlerden bahsetmektedir. Çünkü kişi, kendi yaşamını kendisi şekillendirecek tabiatla yaratılmıştır. İsteddiği gibi istediği şeye inanma hakkına sahiptir.⁶⁸⁰ Küfür, “kötü inanç, kendini aldatma, gerçekleri kendinden uzak tutma veya gerçekleri görmeme”⁶⁸¹ yani kişinin gördüğünü ve malumat sahibi olduğunu inkâr etmesi, tercih etmesi anlamına gelmektedir. İnanmadan yapılan fiil ve davranışlar değersizdir ve etik değildir.⁶⁸² Bu tür inançsızlığa sahip tiplerde dinin insana

⁶⁷⁷ İsra, 17/18-19.

⁶⁷⁸ Kehf, 18/29.

⁶⁷⁹ İnsan, 76/4.

⁶⁸⁰ Ali Galip Yorulmaz, *İnsan Nedir? Düşünceye Çağrı*, Ankara, 1998, s. 10.

⁶⁸¹ Gülgün Yanbastı, *Kişilik Kuramları*, Ege Üniv. Edebiyat F., 1996, s. 248.

⁶⁸² Sezen, *İslam Sosyolojisine Giriş*, s. 88.

yönelttiği emir ve taleplere bir tepki olarak zuhur etmektedir.⁶⁸³ Yani din, içtimai bir kurum olduğu için, bundan dolayı bir inançlar ve ibadetler sistemidir. Böyle bir sistemi inkâr eden fiil ve emeller dinsizlik olarak tanımlanmaktadır.⁶⁸⁴

Yukarıda verdiğimiz bu tanımlamaların hepsi, ayetinde belirttiği gibi genel anlamda kâfir olarak isimlendirilmektedir. Çünkü kâfir, “davranışlarında hiçbir minnettarlık ifadesi taşımayan ve hatta yaratıcısına karşı isyankâr davranan kişidir.”⁶⁸⁵ Başka bir ifade ile “insanın Yaratıcıyı reddi olarak küfür, en tipik biçimde, küstah, hoyrat ve düşüncesizce çeşitli eylemlerde kendisini belli eder.”⁶⁸⁶ diye belirtilmiştir.

İnkâr psikolojisi ile alakalı Kur’an’ın verdiği mesajlara göre münkir kişi, “korkak, katı kalpli, menfaatçi, hayalperest, cimri, tefrikacı, takiyyeci, kibirli, kıskanç, kinci, alaycı şüpheli, inatçı, zayıf, stresli, çabuk aldanan, ümitsiz”⁶⁸⁷ olarak nitelendirilmektedir.

Sonuç olarak bu olumsuz tipolojiye sahip olan kişi, manevi değerlerden kendini yoksun bırakmış ya da yanlış bir eğitim ile düşüncelerini hak inanca kilitlemiş durumdadır. Bu kimselerin hidayet yolunu bulması birazcık tefekkür ile olacaktır ama buna inat etmesi ve nefesine kapılması büyük engel oluşturmaktadır. Tarih boyunca ve Kur’an’da bu tipler çok fazla olmuştur. Mesela Ebu Cehil, Firavun, Karun vb. şahsiyetler ölene kadar Allah’ı inkâr etmede ısrarcı ve inatçı olmuşlardır.

3.6.3. Yanlış İtaatte Bulunan İnsan Tipi

فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تُطِيعْ مِنْهُمْ أَيْمًا أَوْ كُفُورًا

“O hâlde, Rabbinin hükmüne sabret. Onlardan hiçbir günahkâra veya hiçbir kâfire itaat etme.”

Ayetinde belirttiği gibi itaatin doğru ve hak olana yapılması gerekmektedir. Bunu daha önce olumlu/ iyi tipolojiler kısmında belirtmiştik. İtaat edilmesi gerekenler, Allah, Peygamber, Ulu’l Emr ve anne baba olmak üzere sıralanmaktadır.

⁶⁸³ Antoine Vergote, *Din İnanç ve İnançsızlık*, M.Ü İlahiyat fakültesi Vakfı Yayınları, t.y., s. 33.

⁶⁸⁴ Ülken, *Sosyoloji Sözlüğü*, s. 81.

⁶⁸⁵ Enam, 6/148.

⁶⁸⁶ İzutsu, *Kur’an’da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, İstanbul, Pınar Yayınları, , 1991, s. 166.

⁶⁸⁷ Ali Yılmaz, *Kur’an’a Göre İnkârın Psikolojik Tezahürleri*, Erzurum, Atatürk Üniv. İlahiyat Fakültesi, s. 99-100.

Kur'an ve hadislerin bize bildirdiği, itaat etmememiz gerekenler ise, Tağut,⁶⁸⁸ şeytan, heva,⁶⁸⁹ kâfirler, münafıklar, müşrikler, ehl-i kitap(Hristiyan ve Yahudi) ve günahkârlardır.⁶⁹⁰ Tarihten beri bu sayılanların birisine tabi olan bir kişi çok çetin sıkıntılar yaşamış ve bu çekilecek sıkıntılar dünya ile sınırlı kalmayıp, en acı olanı ahirete bırakılmıştır.

Yukarıda sıraladıklarımızın yanında birde itaati engelleyen hususlarda mevcuttur. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

a) Psikolojik engeller: Psikolojik engellerin evvelinde zan,⁶⁹¹ dünya sevgisi,⁶⁹² acelecilik⁶⁹³ ve ataları taklit⁶⁹⁴ etme gelmektedir. İnsanın yapısında bir kısım kötü temayüller mevcuttur. İnsan bunlarla imtihan edilmektedir. Nitekim ayette, “Nihayet nefsi onu, kardeşini öldürmeye itti ve onu öldürdü: bu yüzden kaybedenlerden oldu.”⁶⁹⁵

b) İçtimai engeller: İçtimai faktörlerin başında sosyal baskı örgütlerinin, gruplarının halk üzerinde faaliyete geçirdikleri etkilerdir. Buna halkın dine karşı zaaflarını kullanıp, dindar görünerek bir topluma veya devlete darbe girişiminde bulunan tipler, Kur'an'dan bir örnek olarak, Firavun gibi kimselerdir.

c) Ekonomik engeller: En başta gelen fakirliktir. İnsan rızık ve ihtiyacını çeşitli zorluklar sonucunda kazandığından, onun korunması konusunda çok ürkek olmaktadır. Bundan dolayı sapmalara girebilmektedir: “Bir de geçim korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin.”⁶⁹⁶ diye zikredilmektedir. Başka bir engel ise tam tersi zengin olan tiplerdir. Çünkü zenginlik insanı azgınlaştırarak itaatten alıkoymaktadır.⁶⁹⁷

d) İnanç zaafı: İman ile itaat arasında bir paralellik vardır. İman ne kadar güçlü olursa itaat da o kadar çoğalır, inanç zayıf düştü mü, itaatsizlik kendini gösterir. Bundan dolayı mekki ayetlerde inanç konusu üzerinde detaylı bir şekilde durulmuştur. Medeni surelere baktığımız vakit daha çok itaat konuları emredilmiştir.

⁶⁸⁸ Hüseyin K. Ece, *İslam'ın Temel Kavramları*, İstanbul, Beyan Yayınları, , 2000, s. 650.

⁶⁸⁹ Hayati Aydın, *Kur'an'da İnsan Psikolojisi*, İstanbul, Ravza Yayınları, 2005, s. 204.

⁶⁹⁰ İsmail Karagöz, *İtaat Kavramı*, Ankara, Diyanet İlmi Dergisi, sayı. 35. IV, 1999, s. 47.

⁶⁹¹ Necd, 53/23.

⁶⁹² Ali İmran, 3/14.

⁶⁹³ Enfal, 8/32.

⁶⁹⁴ Yunus, 10/78; Enbiya, 21/53; Lokman, 31/21.

⁶⁹⁵ Maide,5/30.

⁶⁹⁶ İsra, 17/31.

⁶⁹⁷ Kasas, 28/78-83.

İtaatsiz kişilerin artması sonucunda, dünyada çok zor durumlar ortaya çıkmaktadır. Yani, toplumsal kargaşa, düzensizlik, mutsuzluk gibi olumsuz rahatsızlıklar baş göstermektedir. İtaatsizliğin ahiretteki sonuçları ise, amelin iptali ve cehennem azabı gibi neticelerle son bulmaktadır.

3.6.4.Dünyayı Ahirete Tercih Eden İnsan Tipi

İnsan nefis mücadelesi ile hayatının son noktasına kadar mücadele edecek şekilde yaratılmıştır. Bazı insanlar bunu göz ardı edip dünya zevklerine dalmaktadır. Allah'ın verdiği bütün nimetlere karşılık ahireti unutmaları nankörlük olarak dikkat çekmektedir. Surede bu husus şöyle:

إِنَّ هَؤُلَاءِ يُجِبُّونَ الْعَاجِلَةَ وَيَذَرُونَ وَرَاءَهُمْ يَوْمًا ثَقِيلًا

“Şunlar (inanmayanlar) dünyayı tercih ediyorlar ve çetin bir günü arkalarına atıyorlar” zikredilmiştir.

Nankörlük, öncelikle iyilik bilmemek, yapılanların ve verilenlerin kıymetini görmemek ve teşekkür, şükür etmemek ve küfranlık manalarına gelmektedir.

Nankörlük kavramını kişiliğinde oturtmuş insan tipi, her inanç ve her toplumda, iğrenç görülür ve nefret edilen bir davranış şekli olmuştur. Bu davranış insan suresinin: *“Şunlar (inanmayanlar) dünyayı tercih ediyorlar ve çetin bir günü arkalarına atıyorlar.”* ayetinde ve daha başka ayetlerde tehdit ile ayet bitirilmiştir.

“Kur'an'ın anlattığına göre özünü kaybeden, imanı içine tam olarak sindiremeyen ve fitrat kanunlarını ihlal eden insanlar için nankörlük adeta bir karakter durumundadır. Bu tip insanlar başına bir musibet geldiğinde Allah'a yalvarır, kendini emniyete hissedince de O'nu unuttur. Rabbi kendisine bir nimet verdiğiğinde ona sevinir, fakat kendi hatası yüzünden başına bir kötülük geldiğinde nankörlük huyu yine kendini gösterir.”⁶⁹⁸

Yüce Allah kitabında devamlı insana şükürü tavsiye etmektedir. Gerek insanların karşılıklı gerekse de Allah'a karşı yapılmasıdır. Şükür başka bir açıdan bakıldığında vefasızlıktır. Kendisine her nimeti eksik etmeyene, teşekkür etmemek, umursamadan hayatına devam etmek vefasızlıktır. Vefasızlık ise insan tipolojisinde nankörlük ve

⁶⁹⁸ Abdullah Kahraman, “*Vefasızlığın diğer adı: Nankörlük*”,. İstanbul, Somuncu Baba Dergisi, kategoriler: 127. Sayı, Fıkıh, tsz.

erdemsizlik sayılmaktadır. Bir hadiste Peygamberimiz “İnsanlara teşekkür etmeyen Allah’a şükretmez” diye buyurmaktadır.⁶⁹⁹

Şükreden de nankörlük eden de bunu kendi karakterine, tipolojisine yapar. İnsana karşı ve yaratıcısına karşı olmak üzere iki şekli vardır. İnsana karşı olan, kıymet bilmezlik olarak açıklanmaktadır. Allah’a karşı olan ise, “küfür” olarak da nitelenmiştir. Çünkü Allah’ın verdiği nimete şükretmeyen insanın zamanla küfre düşme ihtimali yüksektir. Yani doğrudan küfre götürmese de, bir Müslüman için çok çirkin bir tehlikedir. Ayette, *“Yanında kitaptan ilim olan bir kişi; sen yerinden kalkmadan önce onu sana getirebilirim, dedi. Süleyman tahtı yanına yerleşivermiş görünce; buna şükür mü edeceğim yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni sınavan Rabbimin Lütfundandır. Şükreden, ancak kendisi için şükretmiş olur, nankörlük eden de bilsin ki Rabbim Gani’dir, Kerim’dir”* demektedir.”⁷⁰⁰

Bir yönden ise, insanın şahsiyeti ve kalitesi hakkın da düşünce verir. Bu karakter toplum da ve Allah katın da aynı olmaktadır. Çünkü dünya hayatın da insan kişiliğini en iyi toplum, kalbini ise en iyi Allah bilmektedir. Bunun neticesi olarak da, kalitesini ortaya koymaktadır. Toplum içerisinde de, nankör insanın bir başka yüzü de, her şeyin fiyatını adı gibi bilir ama hiçbir şeyin değerini hakkıyla bilemez.

Ayette, *“Allah, size güven ve huzur için de olan bir kasabayı misal verir; her taraftan oraya bolca rızık geliyordu. Ama Allah’ın nimetlerine nankörlük ettiler. Bu yüzden Allah onlara, yaptıklarına karşılık açlık ve korku belasını tattırdı.”*⁷⁰¹

Sonuç olarak Allah Teâla Kur’an da çeşitli yerlerde nankör insan tipini zikretmiştir. Toplumda da cezası insanlar içinde yalnız kalması ve itibarını kaybetmesidir. Allah katın da ise sürekli azapla tehdit edilmektedir. Ayette şöyledir: *“Sebeliler yurtların da, Allah’ın kudretine bir delil olarak sağlı sollu iki bahçe bulunuyordu. Onlara: Rabbinizin verdiği rızıktan iyin ve O’na şükredin, işte hoş bir belde ve bağışlaması bol bir Rab! denmişti. Fakat onlar yüz çevirdiler. Bunun için bizde üzerlerine Arîm selini gönderdik. Onların bahçelerini, buruk yemişli, ılgınlı ve için de*

⁶⁹⁹ Tirmizi, “Birr” 35; Ebu Davut, “Edep”, 11.

⁷⁰⁰ Neml, 27/40.

⁷⁰¹ Nahl, 16/112.

birkaç sedir ağacı bulunan iki bahçeye çevirdik. Nankörlük ettikleri için onları işte böyle cezalandırdık. Biz, nankör olandan başkasını cezalandırır mıyız? ”⁷⁰²

Başka bir ayette ise, Allah katında, salih kullara hakları tamamen verilecektir. Onlara haksızlık, hizmetleri görmemezlikten gelmeyecektir. Ayet şöyledir: “*Her kim iman etmiş olarak salih amel işlerse, onun bu çabasına karşı nankörlük edilmeyecektir. Biz onu yazmaktayız.*”⁷⁰³

Allah nezdin de ve toplum nezdinde sevimsiz, etik olmayan ve hayırsız, vefasız olan nankörlükten arınmanın ilacı, rızkı vereni ve rızkın değerini bilmek ve sahibine teşekkür etmektir.

⁷⁰² Sebe, 34/15-17.

⁷⁰³ Enbiya, 21/94.

SONUÇ

Kur'an-ı Kerim sırlarla dolu ilahi bir kitaptır. Başta kendi içinde uyumlu olduğu gibi, diğer ayet ve surelerle de bir uyum ve ahenk içindedir. İnsanoğlu Kur'an üzerinde biraz tefekkür etse, kendi istikbali için ne kadar mühim tavsiyelerin olduğunu çabucak derk edecektir. Çünkü insan için Kur'an, her zaman bir pusula olmuştur. O'na tabi olan pişmanlık duymamıştır. Kur'an'ın çeşitli yerlerinde de zikredildiği gibi, o doğru yolu takip edenler için, içerisi nimetlerle dolu, sonsuz nimetler hazırlanmış, Yüce Allah'ın ebedi bir cenneti vardır ki; bu durum insan suresinde de zikredilmiştir.

Surenin başında konu insanın daha hiçbir şey değilken, kendinden söz bahis yokken, uzun bir müddet sonra yaratıldığını bildirmektedir. Burada iki mesaj vardır; birincisi insanın kendini büyük görmemesidir. İkincisi, nereden geldiğini bilmesidir.

Suredeki ayetler birbirinin devamı şeklinde olup, nasıl yaratıldığını, yaratılış özünün ne olduğunu bildirmiştir. Bu yaratılışın gayesi, bir sınavdır. Bunun içindir ki Yüce Allah, onu işiten, gören, duyan ve tefekkür eden bir mahlûk olarak yaratmıştır. Bu güzel yaratılışın sonucu olarak, Allah insanı bir yola koydu, ya doğru yolu tercih edip Allah'ın rızasını kazanır ya da yanlış yolu tercih edip, nankör bir insan olur.

Sonra nankör ve günahkârlar için nasıl bir ceza meydanının yaratıldığını ve ne çeşit muamele göreceğini haber vermektedir. Bu ayet gibi Kur'an'ın başka ayetlerinde de, isyancı, nankör, Allah'ı unutan ve yok sayan insan için nasıl bir işkence ve azabın hazır olduğunu zikretmektedir. Çünkü Allah her şeyi insan için yaratmıştır. Bunları istediği gibi tasarruf edip ama bu nimetleri vereni inkâr etmek ve görmezden gelmek elbet bir azap ve ceza gerektirir.

Allah'ın rızasını kazananlar için cennette has içecekler ve kadehlerin var olduğu haberi verilmiştir. Bu içecekler ebedi akan pınarlardan gelecektir. Bu nimetler sadece cennet ehli içindir. Çünkü oraya Allah'ın rızasını kazanmış ve verilen nimetlere şükrünü eda etmiş insanlar girebilecektir.

Yedinci ayetten on birinci ayete kadar konu aynı bağlamda birbirinin devamı ve tamamlayıcı şekildedir. Şöyle başlayıp devam eder; O nimetleri hak eden kullar, verdikleri adakları (sözleri) yerine getirirler. O gün sözlerine sadık kullar olarak huzura çıkarlar. Bu durumdan Rableri de kendileri de memnundur. Çünkü onlar aksinin

yapılacağı amelde ne olacağını bildikleri için o günden çekinirler. Onunla karşılaşmamak için kâlu beladan itibaren verdikleri sözleri yerine getirirler. Sonra Allah'ın rızası için aynı şekilde yoksula, yetime, esire rızıklarını verirler. Yedirirken de onlardan bir karşılık beklemezler. Bunu sadece Allah için yaparlar. Çünkü o insanlar asıl mükâfatın dünya da değil ahirette verileceğini iyi bilirler. Başka bir sebebine gelince, o insanlar o kıyamet günün dehşetinden haberdardır. O günün dehşetinden korkarlar. Allah Teâlâ bu çabalarını ve korkularını gördükten sonra onlardan memnun bir şekilde onları o günün dehşetinden muhafaza eder. Öyle bir karşılık verirken yüzlerine nur, sadırlarına ebedi bir sürur verir.

İyiler için, sabır ve sebatlarına karşılık cennet ve içindeki nimetler, hizmetler sıralanmıştır. Öyle nimetler ki; üstlerine giyecekleri libastan, oturacakları koltuktan haber verir. Sonra cennet havasının ne aşırı bir sıcaklığı ne de aşırı bir soğukluğu olmadığını bildirir. Hava ve güneşin sıcaklığı insan rahatlığı kadar ayarlanmıştır. Her şey zahmetsiz bir şekilde ellerinin altın da olacak, bunun yanında her bir iş için ayrı ayrı hazır bir şekilde hizmetçiler görevlendirilmiştir.

Yiyecek ve içecekler tam istedikleri gibi gelir giderler. O nimetlerin bazılarının gölgeleri bile dünya hayatın da yoktur. Getirildikleri kaplar bile başlı başına birer cevherdir. Kendilerine has içecekler karışımı hazırlanmıştır. Orada onlar için “Selsebil” pınarları sürekli akıp durur. Bu kadar nimetin yanında hep genç ve güzel kalacakları huriler verilecektir. Bu sonsuz nimetler tek bir şeyi insana hatırlatır. Bu kadar muazzam bir kudrete sahip Yüce Allah ve koskocaman hükümranlığıdır. Bu kadar nimetin ardından verilen açık mesaj şudur: dünya hayatında yapılan her bir çaba ve ameliniz kabul edilmiştir. Bunlarda erilen sözlerin verilmesidir. Şüphesiz Allah ne kadar büyük ne kadar ikram sahibidir.

Devamında ise Hz. Peygambere teselli etmek için indirilmiş ayetler vardır. Yanlışta olanların hiçbirisine uymaması ve sabır ve sebatla beklemesi tavsiye edilmiştir. Çünkü onlar değil peygamberin dostu ve destekçisi rehberi Yüce Allah'tır. Onun uyacağı takip edeceği rehber ise indirilen Kur'an'dır.

O kadar sıkıntılı ve daralmış durumda O'na secde etmesi emredilmiştir. Çünkü secde ve zikir Hz. Peygambere dayanma gücü ve sebat kazandıracaktır. Bu sabır ve

dayanağın artması için, hemen ertesi ayetinde ise, gecenin bir kısmın da Allah’a secde ve tesbih zikrini yerine getirmesi vacip kılınmıştır.

Surenin sonuna doğru insanoğluna tamamen öğüt ve gözdağı verilmektedir. Yani insan dünya hevesine kapılıp asıl meskeni olan ahireti geri plana atmaktadır. Bu onun için çok zor bir istikbal getirecektir. Onlar eğer gaflet uykusundan uyanıp doğruya yönelmezler ise, Allah onları var ettiği gibi tekrar yok edip yeni kavimler yerine getirebilir. Bu onlar için birer öğüttür. Dikkate alıp düzelirler ise Rablerine doğru yol alırlar.

Onların dilemesi de Allah’ın dilemesine bağlıdır. Çünkü insanoğlunun iradesi Allah iradesinin çerçevesi içindedir. Çünkü Allah insan içinden geçeni insandan daha iyi bilir. Şüphesiz Allah, Alim ve Hakim’dir. Her şeyin hükmü onun elinde ve hikmet sahibi yalnızca O’dur.

Yüce Allah her şeyin hükümdarıdır. Her şeyin dizgini ve anahtarı onun elindedir. Dilediği gibi mülkünde tasarruf sahibidir. Dilediğini rahmetine alır, dilediğine elem dolu bir azap hazırlar.

Surede doğru insan için zikredilen bu kadar nimet vardır. Asi olan insan içinde azap vardır. Bütün bu ayetleri nazara alarak, surede geçen insan tipolojilerini inceledik. Baştan sona insanı anlatan surede insanların nasıl karakterlere sahip olabileceklerini işledik. Bütün bu davranışlarının insanın kendi özgür iradesi sonucunda edindiği tipolojik profiller olarak başlıklar halinde detaylı bir şekilde konumuzda yer verdik.

Asıl muhteva olarak sure içindeki olumlu/iyi ve olumsuz/kötü insan tipolojileri üstünde detaylı bir şekilde durmaya çalıştık. Sure içinde hangi davranış ve huyların hangi kategoride yer aldığını ve sonuncunun ne olduğuna değindik. Daha sonra Allah’ın bizden nasıl tipolojiler beklediğini belirtmeye çalıştık. Sadık, emanete sahip çıkan insanların sonunun cennet mükafatı olduğu, yalancı, nankör ve asi olanların sonunun elem dolu bir azap olduğunu misallerle işlemeye gayret etmeye çalıştık. Bu durumlara düşmemesi için verilen öğütlere dikkat çekmeye özen gösterdik.

Kur’an bütün insanlık için indiği gibi insan süreside onun için inmiştir. Yüce Allah, insan için gönderdiği bu öğütler her zaman geçerli ve evrenseldir. İlk insandan bu yana ins ve cine hep bu öğütler verilmiştir. Kıyamete kadar da devam edecektir. İnsan

üzerine düşen ise, onu bu kadar mükemmel yaratan ve değerli kılan yaratıcıya hakkıyla kulluk etmektir. Çünkü insanın yaratılış gayesi Allah'ı tanımak ve ona ibadet etmektir.

En doğru olanını ve insan için en hayırlı olanı Yüce Allah bilir.

KAYNAKÇA

- Abduh, M., *Risaletu't Tevhid, Kahire, Daru's-Şa'b*, tsz.,ty.
- Abdulkaki, M.F., 2001. *el-Mu'cemu'l-Müfehres li elfazi'l-Kur'ani'l-Kerim*, Kahire, Darul hadis,
- Adler, A, 1977.*İnsanı Tanıma Sanatı*, (çev. Şelale Başar), İstanbul, Baskı Yayınları,
- Agitoğlu, N., *Peygamberimizin(s.a.s.) Dilinden Hz. Adem*, ty. Kitabı yayınevi.
- Ahmed b,H., 1982. *Müsned*, İstanbul,
- Akalın, Ş. H., y.y, 1945.*Türkçe Sözlük*,
- Akpınar, C, , 2007. “*Gaflet*”, İstanbul, *DİA*
- Alper,H, 2002, *İmanın Psikolojik Yapısı*, İstanbul
- Âlusi, Ebu's-Sena Şihabüddin Mahmut b. Abdullah, *Ruhu'l-Meani fi Tefsiri'l-Kur'ani'l-Azim*, Beyrut tsz.
- Ankara, 1991, *Ailede Toplumda ve İş ve Devlet Hayatında İnsan İlişkileri-Beşeri Münasebetler*,
- Asım Efendi, 1305., *Kamüs Tercümesi*, İstanbul.
- Askalani, Ebu'l-Fadl şihabuddin Ahmed b. Haccer, *Selamet Yolları*, İstanbul, ty.
- Atay, H, 1974., *Farabi'nin Üç Eseri*, Ankara, A.Ü.İ.F Yayınları.
- Ateş, Süleyman, 1988., *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, İstanbul, Yeni Ufuklar Neşriyat.
- Aydın, Ali Rıza, 2002., *Kur'an'da Suçluların Davranış Özellikleri*, İstanbul, İslami Araştırmalar Dergisi.
- Aydın, H, 1999., *Kur'an'da İnsan Psikolojisi*, İstanbul, Timaş Yayınları.
- Bâr, M, A., 1999., *Kur'anı-Kerim ve Modern Tıbbı Göre İnsanın Yaratılışı*, terc. Abdulvehhab Öztürk, Ankara,
- Bayraklı, B , 1999 ., *Kur'an'da Değişim*, İstanbul, Marmara Üniversitesi Yayınları.

- Begavi, Ebu Muhammed Mühysiinne Hüseyin b. Mes'ud, 1993., *Mealîu't-Tenzil*, (thk. Muhammed Abdullah en-Nemr) Riyad,.
- Beşer, F. 1997., *Fetvalarla Çağdaş Hayat*, İstanbul,
- Beydavî, Abdullah ibn Ömer ibn Muhammed Nasıruddin, 2013., *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't Te'vil*, Çev. Şadi Eren, İstanbul, Işık yay.
- Bikai, Ebu'l Hasan Burhaneddin İbrahim b. Ömer b. Hasan, 1978., *Nazmü'd-Dürer fi Tenasübi'l-Ayi ve's-Süver*, Haydarabad.
- Bilgin, B, 2013., *İslam ve Çocuk*, Ankara.
- Bilgin, N., 1995 , *Sosyal Psikolojiye Giriş*, İzmir, İzmir Kitaplığı.
- Bilmen, Ö,N, *Kur'anı Kerimin Türkçe Mealî Alisi ve Tefsiri*, Kahraman yay.
- Budak, S, 2003., *Psikoloji Sözlüğü*, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınlar.
- Buhari, Muhammed b. İsmail, 1981., *Sahihu'l-Buhari*, İstanbul
- Bursevi, İ. H, 1997., *Ruhu'l-Beyan*, İstanbul, Damla Yayınevi.
- Cerrahoğlu, İ, 1991 *Tefsir Usûlü*, Ankara, TDV. Yayınları.
- Cevheri, İsmail b. Hammad, 1418/1994., *es-Sıhah (Tacu'l-Lüga ve Sıhahu'l-Arabiyye)*, Beyrut, Darü'l-Fikr,
- Cevziyye, İbn Kayyım, 1988., *Zâdü'l-Meâd fî Hedyi Hayri'l-İbâd*, (çvr. gükrü Özen), İstanbul, İklim Yayınları,
- Cihan, K, 2016., *Farabi'nin Savaş Teorisi*, Kayseri, Diyanet İlmi Dergi.
- Cora, M, 2007., *Kur'an'a Göre Hevâ*, Ankara Etüt Yayınları.
- Cüburi, Hüseyin Halef, 1408/1988, s.208 *Avarizu'l-Ehliyye İ'nde'l-Usuliyin*, Mekke, Ümmü'l-Kura,.
- Cüceloğlu , D, 2015., *Yeniden İnsan İnsana*, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- Cüceloğlu D, 2005 , *Savaşçı*, sistem yayıncılık, İstanbul,
- Cüceloğlu, D, 1993., *İnsan ve davranışı*, İstanbul, Remzi Kitabevi,

- Cürçani,Ebu'l Hasan Seyyid Şerif, 1983,. *et-Ta'rifat*, Türkiye Diyanet Vakfı, DİA, Beyrut.
- Çamdibi, H,M, 1994. *Din Eğitiminin Temel Meseleleri*, İstanbul, İFAV,
- Çanga, M, 1999,. “*Nisyan*”, *Kur'anı-ı Kerim Lugatı*, İstanbul, Timaş Yayınları.
- Çelebi, M, 1978,. *Cennetteki Hayat* (trc: İsmet Ersöz), Konya, Rabıta yay.
- Dârimî, Muhammed Abdullah Abdurrahman,1992,. *es-Sünenü'd-Dârimi*, İstanbul, Çağrı Yayınları.
- Demirci M,. 2010 ,. *Tefsir Tarihi*, İstanbul, İFAV,
- Demirci M,. 2014,. *Tefsir Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, İFAV.
- Demirci, M,2013,. *Konulu Tefsire Giriş*, İstanbul, İFAV.
- Demirkol, N,2018,. *Nezr Kavramı Üzerine Semantik açıdan Bazı Değerlendirmeler*, Iğdır, Uluslararası Din ve Dil Sempozyumu.
- Derveze, İ, 2014,. *Tefsiru'l-Hadis*, İstanbul, Ekin yayınları.
- Derviş, M,1999,. *İ'rabu'l-Kur'anı'l-Kerim ve Beyanuhu*, Dımeşk, Daru İbn Kesir.
- Dikmen, M,2016,. *Peygamberler Tarihi*, İstanbul, Cihan yay.
- Dini Kavramlar Sözlüğü*, 2007 ,Ankara, DİB. Yayınları
- Dönmez ,İ,K,. 2005, *Nisyan*, DİA.
- Ebu Bekir Ahmed b. El-Hüseyin, el-Beyhaki,1410,. *Şüabu'l-İman*, Beyrut, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as, 1992 *es-Sünen*, İstanbul, Çağrı Yayınları.
- Ebu Hayyan,2005, *Bahru'l Muhit*, Beyrut, Daru'l Fikr.
- Ebû Üde, *et-Tatavvuru'd-Delali*, Haydarabad, ty.
- Ebu'l-A'lâ, Mevdûdi,1997,. *Tefhimu'l-Kur'an*, Trc. Kurul: (Yusuf Karaca, Nazife Şişman, İsmail Bosnalı, İstanbul), İstanbul, İnsan Yayınları,
- Ebu's-Suudd, Muhammed b. Muhammed b. Muhyiddin el-İmad, *Tefsiru Ebu Suud*, Beyrut, tsz.

- Ece, H,K. 2000 *İslam'ın Temel Kavramları*, İstanbul, Beyan Yayınları,
- el-Acluni, İsmail b. Muhammed, *Keşfu'l Hafa*, İstanbul, Beka Yayınları, tsz
- el-Cezairi , Ebu Bekir Cabir, *En Kolay Tefsir*, Mektup yay., tsz.
- Emiroğlu, Tahsin, *Esbab-ı Nüzûl*, Konya, tsz.
- er- Razi, Ebu Abdillâh Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin, *Tefsiri Kebir Mefatihü'l- Gayb*, İstanbul, Huzur yay., tsz.
- Eren Ş,2008,. *İnsan ve Eitim*, Iğdır Üniversitesi
- Eren şadi, 2019,. *Tartışılan Ayetler*, İstanbul, Rağbet Yay.
- Eren, Ş, 2016,. *Kur'an Mu'cizesi*, İstanbul, Selsebil Yayınları.
- es-Sâvi, Ahmet b. Muhammed Savi el-Mısri, el-Halveti el Maliki, 1995., *Haşiyatu's-Savi alaTefsir-Celaleyn*, Beyrut
- Ezher İslami Araştırmalar Kurulu Komisyonu, 1992., *Tefsiru'l Vesit li'l Kur'ani'l Kerim*, Mısır.
- Ezheri, Muhammed b. Ahmed,1967,. *Tehzibu'l-Luğa*, Kahire
- Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'an*, 1993,(çev. Alparsaln Açıkgenç), Ankara, 2000.
- Felsefe Sözlüğü*, Remzi Kitabevi.
- Ferahidi, Halil b. Ahmed Ebu Abdurrahman b. Amr, 2003, *Kitabu'l-Ayn*, İstanbul, İrşad yayınları.
- Ferra, Ebu Zekeriyya Yahya b. Ziyad b. Abdullah ed-Deylemi, 1983,. *Meani'l-Kur'an*, Beyrut.
- Firuzabadî, Ebu't-Tahir Mecdu'd-din Muhammed b. Ya'kub, 1424/2003, *el-Okyanusu'l-Basit fi tercemeti'l-Kamus'-Muhit*, Beyrut, Darü'l-Fikr,.
- Florence, L, 2002 *Kişiliğinizi Tanıyın*, Çev. Demet Dizman, İstanbul, Sistem Yayıncılık,
- Fromm, E,1982, *Sağlıklı Toplum*, (çev. Yurdanur Salman), İstanbul, Payel Yayınları,
- George C,H,1974,. *Social Behavior İts Elementrty Forms*, New York.

- Glasser, William, *Kişisel Özgürlüğün Psikolojisi*, İstanbul, Hayat Yayınları, 1999.
- Gölcük, Ş.,2000,. *Din ve Toplum*, İstanbul, Esra yayınevi.
- Hançerlioğlu, O,1993,. *Ruhbilim Sözlüğü*, İstanbul, 2. Basım.
- Hattabi, 1974. *Mealimu's-Sünen*, Humus,
- Havva, S,1991 *el-Esas fi Tefsir*, Kahire, Daru's-Selam,
- Hâzin, Ali b. Muhammed b. İbrahim el-Bağdadi eş-Şafi,1320, *Lübabü't-Te'vil fi Meani Tenzil* (mecmuun mine tefasirden), Beyrut
- Hicazi, Muhammed Mahmud, (ter. : Mehmet Keskin), *et-Tefsiru'l-Vadîh*, İstanbul, İlim Yayınları, tsz.
- Hicazi, Muhammed Mahmut, *Furkan tefsiri*, VI, İstanbul, ilim yay., tsz.
- Hökelekli, H, 1993,. *Din Psikolojisi*, Ankara, Düşünce Kitabevi.
- Hümeysi, Nişvan,1286. *Şemsu'l-Ulum ve Devau Kelami'l-'Arabi Mine'l-Kelum*, yer yok.
- Izutsu, T,2016,. *Kur'an da Tanrı ve İnsan*, İstanbul, Pınar yayınları, 2016.
- İbn Abbas, İbn Kuteybe, Mekîb. Ebi Talib, Ebu Hayyan,, 1986, *el-Mu'cemu'l-Cami'li Ğarib-i Müfredati'l-Kur'an*, Beyrut .
- İbn Arabi, *Tefsiru Kebir Tevilat*, (trc. Vahdettin İnce) İstanbul, Kitsan yay., tsz.
- İbn Aşur, Muhammed Tahir. *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr*, by. , tsz.
- İbn Atiyye, Ebu Muhammed Abdulhak b. Galib el- Endulusi, *el-Muharreru'l Veciz*, Beyrut, Daru'l Kutubi'l İlmiyye, 2016.
- İbn Cüzey, *Kitabu't-Teshil*, Kahire, tsz.
- İbn Düreyd, Ebu Bekir el-Ezdi, *Kitabu Cemhereti'l-Luğa*, Haydarabad. tsz.
- İbn Kesir, İmadüddin Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer,1988, *Tefsiru'l-Kur'an'il Azim, Mektebetü Talibi'l-İlm*, Kuveyt .
- İbn Kuteybe, 1978 ., *Tefsiru'l-Garibu'l-Kur'an*, Beyrut.
- İbn Mace, 1981, Ebu Abdillâh Muhammed b. Yezid, *Sünenü İbn-i Mace*, İstanbul,

- İbn Manzur, Ebu'l- Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrrem, 1410/1990. *Lisanu'l-Arab*, Beyrut, Daru's-Sadır.
- İbnu'l Cevzi, Ebu'l Ferec Abdurrahman el-Kureyşi el-Bağdad,2010,. *Zadu'l-Mesir fi İlmi Tefsir*, Beyrut, Daru'l-Kutubu'l-İlmiye.
- İbnu'l-Cevzi, *Nüzhetu'l-A'yuni'n-Nevazir*, 1405/1985 Thk. Muhammed Abdul Kerim Kazım er-Radi, Beyrut,
- İsfahani, Ragıp, 1422/2001.*el-Müfredat fi Garibi'l-Kur'an*, Beyrut, Daru'l Ma'rifet,
- İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, İstanbul, 1997.
- İslamoğlu,2014 M, *Esmâ-i Hüsnâ*, İstanbul, Düşün Yayıncılık,
- İsmail b. Hammad, *es-Sihah*,1990 1, 163, Beyrut,
- İtaat Kavramı, 1999,.Diyanet İlmi Dergisi, sayı. 35. IV, Ankara.
- İzutsu, T, 1991,. *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, İstanbul, Pınar Yayınları.
- Kadri, H,K, 1927,*Türk Lügati*, İstanbul.
- Kahraman, A, “*vefasızlığın diğer adı: Nankörlük*”, kategoriler: 127. Sayı, Fıkıh
- Kal'aci, Muhammed Tevvas, 1421/2000,. *Mevsuatu'l-Fıkhiyetu'l- Müyessere*, Beyrut.
- Kara, O,2002,. *Kur'an da İnsan Tipleri*, İstanbul, Süsbe Yay.
- Karagöz**, İsmail, *Kur'an da Nisyan Kavramı*, Diyanet İlmi Dergisi, sy, 33/3, Ankara 1997.
- Karaman, H,2007,. vd., *Kur"ân Yolu*, Ankara, Komisyon, DİB. Yayınları.
- Kâsımî, Cemalüddin Muhammed b. Muhammed Said,1978,. *Mehasinu't-Te'vil* (tsh. Muhammed Fuat Abdalbaki), Beyrut.
- Katipoğlu, B,2012,. *Din Psikolojisi açısından kişilik ve karakter analizi*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Ankara.
- Kefevi, Ebü'l-Beka, Eyyüb b. Musa el-Hüseynî, 1413/1993. *el-Külliyat* (Mu'cem fi'l- Mustalahat ve 'l Furuki-Lugaviyye), *Müessesetü'r-Risale*, II. Baskı, Beyrut
- Kendini Savunan İnsan*, (çev. Necla Arat), 1988. 7. Basım, İstanbul,

- Kısaç, İ, 1999,. *Üniversite Öğrencilerinin Sürekli Öfke İfade Biçimi Düzeyleri*, Ankara, Gazi Üniversitesi Mesleki Eğitim Dergisi.
- Kierkegaard, S2004,. *Ölümcül Hastalık Umutsuzluk*, (çev. M. Mukadder Yakupoğlu, Ankara, Doğubatı Yay.
- Kirmani, B, *Ğeraibu'l-Tefsir ve 'Acaibu'l-Te'vil*, Cidde, Daru'l-Kibleli's-Sekafeti'l-İslamiyye, , tsz.
- Koçyiğit, T,1992,. "gfl", *Hadis Terimleri Sözlüğü*, Ankara, Rehber Yayınları.
- Kula,Necati, 1998,. *Kur'an ve Sünnet'te Bela-Musibet*, Ankara, EKEV, kasım.
- Kur'an da Tanrı ve İnsan*, Pınar Yayınları, tsz.
- Kur'an'ın Ana Konuları*, İstanbul, İFAV, 2013.
- Kurt, K,2010,. *Duygu ve Davranışlarımızın Patronu Olmak*, İstanbul, Moss Yay.
- Kurtubi, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed el-Ensari, *el-Camiu'l-Ahkamu'lKur'an*, Kahire: Daru's-Şağb, tsz.,
- Kutub,S, 1975 *Fi Zilal'il Kur'an*, Beyrut.
- Mâlik b. Enes, 1981,. *el-Muvatta'*, İstanbul.
- Maturidi, Ebi Mansur Muhammed b. Mahmud, 2005,. *Te'vilat Ehli Sünne*, Beyrut, Daru'l-Kutubi'l İlmiyye.
- Maverdi, Muhammed b. Habip Basri, 1970,. *Edebü'd-Dünya, ve'd-Din*, Beyrut .
- Mekarim Şirazi, Ayetullah Nasir, *Tefsir-i Numune*, İstanbul, Kerbelâ Yay. tsz.
- Merağî, Ahmed b. Mustafa, *Tefsiru'lMerağî*, Beyrut, Daru'l-hyai't-Turasi'l-Arabi, , tsz.
- Mevdudi, Ebu'La'LA,1991 ,. *Tefhimu'l Kur'an*, İstanbul, İnsan .
- Morris, T,2007,*Gerçek Başarı*, İstanbul, Sistem Yayıncılık,.
- Muhyiddin es-Sabir ve Diğerleri, 1988 "nsy", *Mu'cemu'l-A'rabiyyi'l-Esasiyyi*, Tunus, ed-Durus.
- Mukatil b. Süleyman, 1993,. *el-Vücuḥ ve'n-Nezair*, (haz. Ali Özek), İstanbul.
- Murteza, M, 1306,. *Tacü'l-Aruz min Cevahiri'l-Kamus*, Beyrut

Müfredat-ı Elfazı Kur'an, Beyrut,

Müslim b. Haccac el-Kuşeyri,1981,. **Sahihu'l Müslim**, İstanbul.

Nesai, Ebu Abdurrahman Bin Şuayb, 1992,. **es-Sünen**, İstanbul, Çağrı Yayınları.

Nesefi, Ebu'l-Berekât Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd, 1988,. **Tefsiru Nesefî, Dâru'l-Kelimi't-Tayyib**, Beyrut .

Nisaburi, N, 1962-1971.**Garibu'l Kur'an ve Regaibu'l Furkan**, Kahire, İrşad kitabevi.

Nursi Said ,2016 **sözler**

Nursi sait **Şualar**, RNK Neşriyat, 2013.

Nursi sait,. 2013, **Mesnevi Nuriye**, RNK Neşriyat,

Ocak, H, 2011. **Bir Ahlak felsefesi Olarak Erdem**, Konya, Felsefe ve sosyal Bilimler Dergisi,

Osman, N, 1998,. **Kur'an ve Psikoloji**, Ankara, Aydın Yay,

Özgü, H,1960 , **İnsanın İçyüzü**, Ankara, Öğretmen Dergisi Yayınları,

Öztürk, Y, N,1998, **Kur'an'ın Temel Kavramları**, İstanbul, Yeni Boyut Yayınları,

Paşa A. C., **Kısas-ı Enbiya**, t.y. (sadeleştiren Mahir İz), Meb neşriyat.,

Radi, Ebu'l-Hasan Muhammed b. Hüseyin Seyyid, 2013, **Nehcü'l-Belağa**, İstanbul, Kevser yayınları.

Razi, Ebi Hüseyin Ahmed b. Faris b. Zekerıyya er- "nsy" 1420/1999., **Mu'cemu Mekayisi'l-Lüğa**, Beyrut, Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye,

Rıfat, Ahmet, **Tasvir-i Ahlak**, İstanbul, Timaş Yay, tsz.,

Sâbuni, M ,A ,2001.**Saffatu't-Tefasir**, Beyrut, Daru'l-Fikr,

Sabuni, N,, **el-Bidaye fi usuli'd-Din**, Thk. Bekir Topaloğlu, Ankara, DİB, yay.

Sami, Ş, 2015, **Kamus-i Türki**, Yeditepe yay.

Semerandi, Ebu'l-Leys,2010,. **Tefsiru'l-Kur'an**, Özgü Yayıncılık.

Sert, H E,2004 **Kur'an'da İnsan Tipleri ve Davranışları**, İstanbul, Bilge yayıncılık,

Sezen, Y,1994 ,. **İslam Sosyolojisine Giriş**, Turan Kültür Vakfı.

Sırrı Giridi, 1984 , *Tefsiru-Sure-i insan*, İstanbul.

Suyuti, C,2003,. *Durru'l-Mensûr Fi't-Tefsîru Bi'l-Me'sûr*, Kahire Diraseti'lArabiyyeti ve'l- İslamiyyeti,

Şevkani, Muhammed b. Ali b Muhammed, 1998 *Fethu'l-Kadir*, Beyrut, Daru ibn Kesir, Ta'vil, Seyyid Rızık, 1405 “*en Nisyan ve Zikr fi'l Kur'ni'l Kerim*”, Riyad, Mecelletu'l –Buhusi'l-İslamiyye, sy. 13,

Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin, 1417/1997 *el-Mizân fi Tefsiri'l-Kur'ân, Müessesetü'l-e'lâmi li'l-Matbûât*, Beyrut.

Taberi, Muhammed b Cerir, , 1996,. *Camiul Beyan* (terceme: Aytekin, Kerim; Hasan Karakaya), İstanbul, Hisar Yayinevi.

Tabersi, Ebu Ali el-fadl İbnu'l Hasan,1997,. *Mecmeu'l Beyan fi tefsiri'l Kur'an*, Beyrut, Daru'l-Kutubu'l İlmiye,

Taftazani, Sa'dettin et- *Şerhu'l-Makasid*, Beyrut, Alemu'l-Kutup yay., tsz.

Tan, B,2000,. *Kur'an'da Hikmet Kavramı*, İstanbul, Pınar Yayınları.

Tantavi, Cevheri, *el-Cevahir fi Tefsiri'l-Kur'an*, yy. tsz.

Tantavi, *el-Cevahir fi Tefsiru'l-Kur'an-i Kerim*, Beyrut, İrşad kitabevi, 1437.

Tekeşin, Z,2006, *Şamil İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, Şamil yay., 2006.

Temel, N, 2001 ,*Kur'an da Sosyal Güvenlik Kurumu Olarak İnfak*, İstanbul .

Tirmizi Ebu İsa Muhammed b. İsa,1992 , *es-Sünen*, İstanbul, Çağrı Yayınları,

Tunç, M, Ş, 1949, *Psikolojiye Giriş*, İstanbul, Simurg Yayınları,

Tünci, M, 1424/2003. *Mu'cemu'l-Mufasssal fi Tefsiri'l Garibi'-Kur'ani'l-Kerim*, Beyrut Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye,

Uludağ, S,2001,. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, Kabalcı Yayınları,

Uludağ, S,2007“*gaflet*”, DİA. İstanbul.

Umeyre, Abdurrahman *Dekaikü Luğait'l Kur'an fi Tefsiri İbn Cerir et Taberi*, Beyrut 1992.

- Uysal, H, 1996 ,. *İnsan ve Toplum Bilimleri Sözlüğü*, Konya, Uysal Kitapevi.
- Ülken, H Z 1969,. *Sosyoloji Sözlüğü*, İstanbul, M.E.B.
- Ünal, A,2003 *Kur'an da Temel Kavramlar*, İstanbul, Nil yay.
- Vahidi, 1995,. *el-Veciz fi Tefsiri Kitabı'l Aziz*, Beyrut/Dımaşk .
- Vehbi, K, M, 1966 *Büyük Kur'an Tefsiri*, İstanbul, Üçdal Neşriyat,
- Vehbi, M, 1966 ,*Hulasatu'l-Beyan fi Tefsir'il- Kur'an*, İstanbul, Üçdal Neşriyat.
- Vergote, A, *Din İnanç ve İnançsızlık*, M.Ü İlahiyat fakültesi Vakfı Yayınları, tsz.
- William A. S, 1973 ,*Measuring Human Behavior*, Edited By Dale G. Lake, Newyork,
- Yamakoğlu, C, 1996 , *İnsan İlişkileri*, Ankara, Şahsi Yayın.
- Yanbastı, G.1996 , *Kişilik Kuramları*, Ege Üniv. Edebiyat F.
- Yazır, E, M, H,1992,, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul, Azim Dağıtım,
- Yıldız, S,1992, *Kur'an Işığında Yaratılış Konuları*, Ankara.
- Yılmaz, A, *Kur'an'a Göre İnkârın Psikolojik Tezahürleri*, Atatürk Üniv. İlahiyat Fakültesi, t.y.
- Yorulmaz, A G, 1998. *İnsan Nedir? Düşünceye Çağrı*, Ankara,
- Zebidi, M M, 1306 ,*Tacu'l- Aruz min Cevahiri'l-Kamus*, Beyrut .
- Zemahşeri Carullah Ebi'l Kasım Mahmud b. Ömer, 1965 “nsy”, *Esasü'l Belağa*, Beyrut, Daru Sadır.
- Zevzeni, el-Hüseyin b. Ahmed, 1990,. *Şerhu'l-Muallakatu's-Seb'*, Beyrut.
- Zuhaylî, V, 1994 *İslâm Fıkıh Ansiklopedisi*, (trc. Ahmet Efe vd.)Risale Yayınları, İstanbul,
- Zühri, EbuBekr İbn Şihab Muhammed Bin Müslim Bin Ubeydullah, 1982.*Tenzilatu'l-Kur'an*, Beyrut